

TE M I D A

TE M I D A

ČASOPIS O VIKTIMIZACIJI, LJUDSKIM PRAVIMA I RODU Br. 1, godina 11. Mart 2008.

Temide (*Themis*),
Mramorna statua iz Ramnusa, 300 st. e.,
Atina, Narodni muzej

Izdaje:

© Viktimološko društvo Srbije i „Prometej“, Beograd

Sva prava zadržana. Zabranjeno je svako umnožavanje ili preštampavanje bez dozvole izdavača

Adresa redakcije:

Viktimološko društvo Srbije, Dositejeva 1a,
11000 Beograd, tel/fax: + 38111 3034232, e-mail: vds@eunet.yu

Savet časopisa:

Dr Slobodanka Konstantinović-Vilić,
Dr Branislava Knežić,
Dr Slobodan Savić,
Mr Sanja Ćopić

Glavna i odgovorna urednica:

Dr Vesna Nikolić-Ristanović

Urednica:

Mr Biljana Simeunović-Patić

Sekretarka redakcije:

Marina Kovačević-Lepojević

Redakcija časopisa:

Dr Vesna Nikolić-Ristanović,
Dr Nevena Petrušić,
Mr Ruth Jamieson,
Dr Nataša Mrvić-Petrović,
Dr Oliver Bačanović,
Mr Ivana Stevanović,
Mr Biljana Simeunović-Patić

Idejno rešenje korica:

Tatjana Stojković

Kompjuterska obrada sloga:

Tatjana Stojković

UDK

343.98

ISSN

1450-6637

Tiraž:

500 primeraka

Štampa:

„Prometej“

Izdavanje ovog broja finansijski je pomoglo:

Ministarstvo nauke Republike Srbije

Tema broja
Pravna zaštita žrtava

ČLANCI

- Pravna zaštita žrtava nasilja u porodici u Republici Srpskoj**
Ivanka Marković5
- Krivično-pravna zaštita žrtava krivičnih dela u Republici Makedoniji**
Oliver Bačanović 25
- Položaj žrtava krivičnih dela u zakonodavstvu Republike Slovenije**
Katja Filipčič47
- Ka uspostavljanju osnovnih prava žrtava u Japanu**
Hidemichi Morosawa.....61

PRIKAZI NAUČNIH SKUPOVA

- Regionalna konferencija o pravnoj reformi u oblasti borbe protiv nasilja u porodici**
Mirjana Dokmanović..... 73
- Godišnja konferencija Britanskog kriminološkog društva „Kriminalitet i pravda u doba globalne nesigurnosti“**
Vesna Nikolić-Ristanović..... 77

PRIKAZI KNJIGA

- Maria Eriksson, Marianne Hester, Suvi Keskinen i Keith Pringle (ur.)
Tackling men's violence in families Nordic issues and dilemmas
Jelena Dimitrijević81
- Tatjana Đurić-Kuzmanović (prir.)
Ka rodnom budžetiranju: vodič
Mirjana Tejić..... 89

Theme
Legal protection of victims

ARTICLES

- Legal protection of victims
of domestic violence in Republika Srpska**
Ivanka Marković5
- Legal Protection of Victims under Criminal
Law in the Republic of Macedonia**
Oliver Bačanović 25
- The position of crime victims in legislation
of the Republic of Slovenia**
Katja Filipčič47
- Toward Establishing Basic Rights
of Victims in Japan**
Hidemichi Morosawa.....61

CONFERENCE REVIEWS

- Regional Conference on Domestic Violence
Legal Reform in Sofia, Bulgaria**
Mirjana Dokmanović..... 73
- Annual Conference of British Criminology
Society "Crime and Justice in an Age
of Global Insecurity"**
Vesna Nikolić-Ristanović..... 77

BOOK REVIEWS

- Maria Eriksson, Marianne Hester,
Suvi Keskinen i Keith Pringle (ed.)
Tackling men's violence in families
Nordic issues and dilemmas**
Jelena Dimitrijević81
- Tatjana Đurić-Kuzmanović (ed.)
Toward gender budgeting: guide**
Mirjana Tejić..... 89

TEMIDA
Mart 2008, str. 5-24
ISSN: 1450-6637
DOI: 10.2298/TEM0801005M

Pravna zaštita žrtava nasilja u porodici u Republici Srpskoj

IVANKA MARKOVIĆ*

U radu se analizira pravna zaštita žrtava nasilja u porodici u Republici Srpskoj. S tim u vezi, se naglašava da postoje dva oblika pravne zaštite žrtava nasilja u porodici; krivičnopravni i prekršajnopravni. Uvođenjem takvog modela zaštite nastoji se obezbijediti adekvatna zaštita žrtava ovog oblika nasilničkog ponašanja, koji je, po mnogim svojim karakteristikama, specifičan oblik kriminaliteta i zahtijeva posebne mjere državnopravne reakcije. Krivičnopravna zaštita žrtava nasilja u porodici, koja je izuzetno značajna jer se njome nasilje u porodici izjednačava sa svim drugim oblicima kriminaliteta, što ima određenu kriminalnopolitičku težinu, nije dala očekivane rezultate. Stoga je donijet poseban Zakon o zaštiti od nasilja u porodici kojim se određuje pojam nasilja u porodici, krug osoba koje se smatraju članovima porodice, način njihove zaštite te vrste i svrha prekršaj-nopravnih normi uz isticanje činjenice da su svi postupci pokrenuti po ovom zakonu hitne naravi. Osnovni motiv za donošenje ovog zakona jeste cjelovito i sistematsko regulisanje nasilja u porodici koje će omogućiti bržu, efikasniju i trajnu zaštitu ugroženih osoba. Najveći značaj Zakona o zaštiti od nasilja u porodici predstavlja uvođenje zaštitnih mjera koje se mogu izreći nasilniku i kojima se zapravo obezbjeđuje zaštita žrtava nasilja u porodici. Način njihovog konkretnog sprovođenja regulisan je podzakonskim aktima.

Usvajanjem zakona kojima se sankcioniše nasilje u porodici, bilo kao krivično djelo, bilo kao prekršaj, i donošenjem podzakonskih akata za sprovođenje pojedinih zaštitnih mjera, ostvaren je značajan napredak u pravnoj zaštiti žrtava nasilja u porodici. Međutim, i pored takvih normativnih rješenja, žrtve nasilja u porodici još uvijek nemaju adekvatnu zaštitu. Stoga je na području Republike Srpske pokrenuta akcija širokih razmjera u pravcu, ne samo sprječavanja nasilja u porodici, već i u pravcu otkrivanja i eliminisanja uzroka ove negativne društvene pojave. Krajnji cilj ove akcije je zaštita žrtava, prevencija nasilja i očuvanje zdrave porodice kao osnove društva.

Ključne riječi: nasilje u porodici, Zakon o zaštiti od nasilja u porodici, pravna zaštita žrtava nasilja u porodici, zaštitne mjere

* Dr Ivanka Marković je vanredni profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta u Banja Luci, E-mail: ivankam2003@yahoo.com

Uvodne napomene

Nasilje u porodici, kao specifičan oblik manifestacije moći i izraz neravnopravnosti polova, prisutno je u svim etapama razvoja ljudske civilizacije. Uglavnom je tretirano kao privatna stvar svake porodice u koju država ne treba da se miješa. Međutim, u drugoj polovini prošlog vijeka, većina modernih država prihvata stanovište prema kojem brak i porodični odnosi, iako spadaju u intimnu sferu svakog čovjeka, ne mogu predstavljati institucije kojima će se, na temelju tradicije i patrijarhalnog vaspitanja, na izvjestan način opravdati nasilje¹. Stoga danas većina savremenih pravnih sistema sadrži određene mjere državnopravne reakcije na različite oblike porodičnog nasilja. Osnovni cilj svih takvih mjera jeste prevencija i suzbijanje ovog oblika nasilničkog ponašanja, kao i obezbjeđivanje efikasne zaštite žrtava porodičnog nasilja. Prema pozitivnom zakonodavstvu Republike Srpske, postoje dva oblika pravne zaštite žrtava nasilja u porodici; krivičnopravni i prekršajnopravni. Uvođenjem ovakvog modela zaštite nastoji se obezbijediti adekvatna zaštita žrtava ovog oblika nasilničkog ponašanja, koji je, po mnogim svojim karakteristikama, specifičan oblik kriminaliteta i zahtijeva posebne mjere državnopravne reakcije.

Zaštita žrtava nasilja u porodici u okviru krivičnog zakonodavstva

Prve aktivnosti na suzbijanju i prevenciji nasilja u porodici i stvaranju adekvatnog sistema zaštite žrtava nasilja u porodici, u Republici Srpskoj, započiju sa reformom krivičnog zakonodavstva Republike Srpske iz 1998. godine, koja je završena usvajanjem Krivičnog zakonika Republike Srpske (stupio na snagu 1. 10. 2000. godine) i uvođenjem nove inkriminacije „nasilje u porodici

¹ Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života proklamovano je članom 8. Evropske konvencije o ljudskim pravima u kojem se kaže: „Svako ima pravo na poštovanje svoga privatnog obiteljskog života, doma i dopisivanja“. Međutim, iako se privatna sfera i porodični život moraju poštovati od strane države, u skladu sa navedenim članom, pravo na privatnost kuće mora da prestane onda kada je neophodna državna intervencija u cilju zaštite bezbjednosti pojedinaca u privatnom domenu. Ovo proizilazi i iz st. 2. ovog člana koji predviđa da se «javna vlast neće miješati u ostvarivanje tog prava, osim u skladu sa zakonom i ako je u demokratskom društvu nužno radi interesa državne sigurnosti, javnog reda i mira, ili privredne dobrobiti zemlje, te radi sprečavanja nereda ili zločina, radi zaštite zdravlja ili morala ili radi zaštite prava i sloboda drugih».

ili porodičnoj zajednici" (čl. 198.) u okviru grupe krivičnih djela protiv braka i porodice. Uvođenje ove inkriminacije u krivično zakonodavstvo RS je bilo od izuzetnog značaja jer se država time prvi put jasno očitovala prema nasilničkom ponašanju u porodici kao prema kriminalnom ponašanju koje zaslužuje reakciju organa državne prinude u formi primjene odgovarajuće krivične sankcije. Pored toga, odnos javnosti prema ovom problemu se bitno mijenja – formira se stav da nasilje u porodici nije privatna, porodična stvar svakog pojedinca, već jedan oblik nasilničkog ponašanja kojim se krše osnovna prava i slobode čovjeka. Na inicijativu nevladinih organizacija održane su mnogobrojne javne rasprave o ovoj problematici, započelo se i sa edukacijom svih nosilaca pravosudne funkcije, policije i centara za socijalni rad, sve to u cilju da se nasilje u porodici prepozna, procesuiri i adekvatno sankcioniše, a žrtvama pruži efikasna pravna zaštita. Međutim, i pored svih navedenih aktivnosti, praktična primjena ove inkriminacije nije dala očekivane rezultate (Marković, 2003 : 53-65.) Jedan od bitnih razloga za takvu situaciju jeste činjenica da istovremeno sa uvođenjem ove inkriminacije nisu izvršene neophodne izmjene u sistemu krivičnih sankcija, niti u odredbama ZKP, koje bi omogućile izricanje pojedinih zaštitnih mjera, (npr. zabrana prilaska žrtvi, zabrana kontaktiranja sa žrtvom, obavezno udaljavanje nasilnika i sl. ili sprovođenje hitnog postupka sa mogućnošću izricanja obaveznog pritvora u slučaju nasilja u porodici). S druge strane, neopravdano blaga kaznena politika sudova u odnosu na ovo krivično djelo, sporost pravosudnog sistema kao i nemogućnost adekvatne zaštite žrtve od nasilnika, stvorila je kod žrtava porodičnog nasilja nepovjerenje u pravosudni sistem. Novim Krivičnim zakonom Republike Srpske iz 2003. godine² fizionomija ove inkriminacije nije mijenjana niti su izvršene izmjene u Zakonu o krivičnom postupku koje bi omogućile adekvatniju reakciju na ovaj oblik krimi-

² Nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici regulisano je odredbom čl. 208. KZ koja glasi: (1) Ko primjenom nasilja, drskim ili bezobzirnim ponašanjem ugrožava spokojstvo, tjelesni integritet ili duševno zdravlje člana svoje porodice ili porodične zajednice, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do dvije godine. (2) Ako je pri izvršenju djela iz stava 1. ovog člana korišćeno oružje, opasno oruđe ili drugo sredstvo podobno da tijelo teško povrijedi ili zdravlje naruši, učinilac će se kazniti zatvorom od tri mjeseca do tri godine. (3) Ako je usljed djela iz stava 1 i 2 ovog člana nastupila teška tjelesna povreda ili teško narušenje zdravlja ili su ona činjena prema maloljetnom licu, učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do pet godina. (4) Ako je usljed djela iz prethodnih stavova nastupila smrt člana porodice ili porodične zajednice, učinilac će se kazniti zatvorom od dvije do dvanaest godina. (5) Ko liši života člana porodice ili porodične zajednice kojeg je prethodno zlostavljao, kazniće se zatvorom najmanje deset godina. (6) Pod porodicom ili porodičnom zajednicom u smislu ovog djela podrazumijevaju se i bivši supružnici i njihova djeca, kao i roditelji bivših supružnika.

naliteta.³ Međutim, treba reći da je poslednjom izmjenom Zakona o krivičnom postupku RS iz avgusta mjeseca 2007. godine⁴ situacija nešto izmijenjena. Ovim zakonom se u okviru mjera za obezbjeđenje prisustva osumnjičenog, odnosno optuženog i uspješno vođenje krivičnog postupka (glava XVI) uvode mjere zabrane, među kojima su, sa aspekta ove problematike, posebno interesantne *mjera zabrana posjećivanja određenih mjesta ili područja i mjera zabrana sastajanja s određenim licima*.⁵ U rješenju kojim izriče mjeru zabrane posjećivanja određenih mjesta ili područja sud će odrediti mjesto i područje te udaljenost ispod koje im se osumnjičeni ili optuženi ne smije približiti. U rješenju kojim izriče mjeru zabrane sastajanja sa određenim licima sud će odrediti razdaljinu ispod koje se osumnjičeni ili optuženi ne smije približiti određenom licu. Mjerama zabrane ne može se ograničiti pravo osumnjičenog ili optuženog da živi u svom domu u Bosni i Hercegovini, da se nesmetano viđa sa članovima porodice i bliskim srodnicima, ali samo u BiH ili samo na mjestu određenom u zabrani napuštanja boravišta, *osim kada se postupak vodi zbog krivičnog djela učinjenog na štetu člana porodice ili bliskih srodnika*. Mjere zabrane mogu trajati dok za to postoji potreba, a najduže do pravosnažnosti presude ako tom licu nije izrečena kazna zatvora a najkasnije do upućivanja na izdržavanje kazne ako je tom licu izrečena kazna zatvora. S obzirom da se radi o tek uvedenim mjerama zabrane, u ovom trenutku je nemoguće govoriti o njihovom učinku u pogledu zaštite žrtava nasilja u porodici, ali se, bar sa normativnog aspekta može reći da se navedenim mjerama zabrane omogućava adekvatnija pravna zaštita žrtava nasilja u porodici u okviru krivičnog zakonodavstva.

Iako bi se krivičnopravnom regulisanju nasilja u porodici mogle staviti mnoge primjedbe, ono je od izuzetnog značaja, jer se njime nasilje u porodici izjednačava sa svim drugim oblicima kriminaliteta, što ima određenu kriminalnopolitičku težinu. Naime, propisivanjem krivičnog djela nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici, sa svim njegovim težim oblicima i mogućnošću izricanja kazne zatvora u različitim rasponima, postižu se značajni efekti na planu

³ Reformom krivičnog zakonodavstva u Bosni i Hercegovini koja je izvršena 2003. godine, ova inkriminacija, pod nazivom nasilje u porodici, uvedena je i u KZ Federacije Bosne i Hercegovine (čl. 222.) kao i u KZ Brčko Distrikta BiH (čl. 222.).

⁴ Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o krivičnom postupku Republike Srpske, *Sl. gl.* 68/07. koji je stupio na snagu 08.08.2007. godine

⁵ Sve mjere zabrane izriče sud rješenjem na prijedlog stranke ili branioca, a u slučaju kada odlučuje o pritvoru, sud može izreći ove mjere po službenoj dužnosti umjesto određivanja ili produžavanja pritvora. Pri tome će upozoriti osumnjičenog ili optuženog da mu se može odrediti pritvor ako prekrši obavezu iz izrečene mjere.

generalne prevencije. Ukoliko bi se nasilje u porodici regulisalo samo u okviru prekršaja, otpala bi mogućnost izricanja krivičnih sankcija, kao najznačajnijih mjera državnopravne reakcije na društveno štetna ponašanja, čime bi oslabila pravna zaštita žrtava nasilja u porodici. Istovremeno, takav pristup ovoj problematici poslao bi negativnu poruku javnosti, jer bi se nasilje u porodici smatralo manje opasnim i štetnim po društvo od npr. oduzimanja tuđe pokretne stvari.

Kada je u pitanju pravna zaštita žrtava nasilja u porodici treba pomenuti i Zakon o ravnopravnosti polova koji je donijet na nivou Bosne i Hercegovine (objavljen u Sl. glasniku BiH br. 16 od 16. juna 2003. godine) kojim se takođe zabranjuje svaki oblik nasilja u privatnom i javnom životu po osnovu spola. Ovim zakonom predviđena je obaveza nadležnih vlasti da preduzmu odgovarajuće mjere radi eliminacije i sprečavanja nasilja na osnovu spola u javnoj i privatnoj sferi života, te osiguranje instrumenata pružanja zaštite, pomoći i naknade žrtvama (čl. 17.). Nasilje na osnovu spola je definisano kao bilo koje djelo koje nanosi fizičku, mentalnu, seksualnu ili ekonomsku štetu ili patnju, kao i prijetnje takvim djelima, koje ozbiljno sputavaju lica da uživaju u svojim pravima i slobodama na principu ravnopravnosti polova, u javnoj ili privatnoj sferi života, uključujući i trgovinu ljudima radi prisilnog rada, te ograničenje ili proizvoljno lišenje slobode (čl. 4.). Iako se ovim zakonom izričito ne spominje nasilje u porodici, ono je, prema našem mišljenju, obuhvaćeno nasiljem na osnovu spola koje se vrši u privatnoj sferi života. Odredbom čl. 27. ovog zakona predviđeno je da će se onaj ko na osnovu spola vrši nasilje, uznemiravanje i seksualno uznemiravanje, opisano odredbama člana 4. ovog zakona, kazniti za krivično djelo kaznom zatvora u trajanju od 6 mjeseci do 5 godina. Iako ova inkriminacija do sada nije primijenjena u praksi u kontekstu zaštite žrtava nasilja u porodici, njen značaj se ne bi smio zanemarivati jer se radi o jedinom pravnom instrumentu kojim se obezbjeđuje pravna zaštita žrtava nasilja u porodici na nivou Bosne i Hercegovine (za primjenu ove inkriminacije nadležan je Sud BiH).

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici (zaštita žrtve u okviru prekršajnog postupka)

Poseban Zakon o zaštiti od nasilja u porodici primjenjuje se u Republici Srpskoj od 1. januara 2006. godine.⁶ Osnovni motiv za donošenje ovog zakona jeste cjelovito i sistematsko regulisanje nasilja u porodici koje će omogućiti bržu, efikasniju i trajnu zaštitu ugroženih osoba. Zakonom je određen pojam nasilja u porodici, krug osoba koje se smatraju članovima porodice, način njihove zaštite te vrste i svrha prekršajnopравnih normi uz isticanje činjenice da su svi postupci pokrenuti po ovom zakonu hitne naravi.

Zakonom je predviđeno da se postupak zaštite od nasilja u porodici obezbjeđuje u prekršajnom postupku, primjenom odredaba Zakona o prekršajima, ukoliko ovim zakonom nije drugačije određeno (čl. 2. st. 2.). Time je, barem formalnopravno, omogućena brža i efikasnija zaštita od ovog oblika društveno neprihvatljivog ponašanja. Međutim, vođenje prekršajnog postupka ne isključuje vođenje krivičnog postupka, ukoliko za to postoje zakonski uslovi. Logično bi bilo da se u konkretnom slučaju, koji ispunjava obilježja nekog od oblika krivičnog djela nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici, pokrene i krivični postupak te utvrdi krivična odgovornost izvršioca i izrekne odgovarajuća krivična sankcija. Iz ovoga proizilazi da se nasilje u porodici može tretirati kao krivično djelo i/ili kao prekršaj, zavisno od okolnosti konkretnog slučaja.

Zaštitu od nasilničkog ponašanja dužni su pružiti policija, tužilaštva, organ starateljstva i sud. Navedeni subjekti zaštite su dužni *bez odlaganja obezbijediti hitno rješavanje* takvih predmeta. Policija je dužna u roku od 24 časa po prijemu prijave dostaviti izvještaj nadležnom tužilaštvu i centru za socijalni rad, a tužilaštvo se obavezuje odmah preduzeti potrebne mjere i o tome obavijestiti nadležni sud. Na hitnost postupanja upućuje i zakonska odredba prema kojoj je sud dužan odmah donijeti rješenje o izrečenoj zaštitnoj mjeri, a najkasnije u roku od tri dana (čl. 3. ovog zakona).

Specifičnost nasilja u porodici, kao jednog od oblika nasilničkog kriminaliteta, proizilazi iz činjenice da se ono vrši u porodici, dakle, prema licu sa kojim se izvršilac nalazi u nekom emotivnom ili srodničkom odnosu. Porodica, u smislu ovog zakona, je životna zajednica roditelja i djece i drugih njenih članova. Porodicom se, u smislu ovog zakona, smatraju: supružnici u bračnoj i vanbrač-

⁶ Zakon je objavljen u Službenom glasniku RS br. 118/05. od 30. decembra 2005.). U Federaciji BiH je donijet Zakon o zaštiti od nasilja u porodici (Sl. novine FBiH, br. 22/05. od 06.04.2005.) koji je stupio na snagu 6 mjeseci nakon objavljivanja.

noj zajednici; njihova djeca (zajednička ili iz ranijih zajednica); bivši bračni ili vanbračni supružnici i njihova djeca; usvojilac i usvojenik; staralac i šticećenik, kao i druga lica koja sada žive ili su ranije živjela u porodičnoj zajednici; roditelji sadašnjih i bivših supružnika te očuh i maćeha. Navedenom odredbom određen je krug lica kojima se ovim zakonom obezbjeđuje pravna zaštita od nasilja u porodici.⁷

Nasilničko ponašanje, u jednom opštem smislu, moglo bi se odrediti kao svaka ona radnja kojom se drugom licu, protiv njegove volje, nameće da nešto trpi, podnosi, čini ili propusti učiniti, bez obzira da li se to postiže fizičkom prinudom, prijetnjom različitog intenziteta ili korištenjem takvih životnih okolnosti u kojima drugo lice nije u mogućnosti da se odbrani ili izbjegne takvo ponašanje. S obzirom da nasilje u porodici predstavlja specifičan oblik nasilničkog ponašanja, zakonodavac je u čl. 6. st. 1. ovog zakona odredio da se pod nasiljem u porodici podrazumijeva bilo koje djelo koje nanosi fizičku, psihičku, seksualnu patnju ili ekonomsku štetu, kao i prijetnja takvim djelima, ili propuštanje činjenja dužne pažnje, što ozbiljno sputava članove porodice da uživaju u svojim pravima i slobodama na principu ravnopravnosti polova, kako u javnoj tako i u privatnoj sferi života. Zakonodavac je izričito odredio postupke pojedinaca koji se smatraju radnjom nasilja u porodici. To su: 1) fizički napad člana porodice na drugog člana porodice, bez obzira da li je nastupila fizička povreda ili nije; 2) svaka primjena fizičke sile koja ne rezultira u direktan napad ili primjena psihičke prinude na integritet člana porodice; 3) svako drugo postupanje jednog člana porodice koje može prouzrokovati ili izazvati opasnost da će izazvati fizičku ili psihičku patnju ili ekonomsku štetu; 4) prouzrokovanje osjećaja straha ili lične ugroženosti ili povrede dostojanstva, ucjenom ili verbalnom prijetnjom ili drugom prinudom; 5) ozbiljni verbalni napadi, vrijeđanje, psovanje, nazivanje pogrdnim imenima i drugi način grubog uznemiravanja člana porodice; 6) uhođenje i svi drugi načini uznemiravanja drugog člana

⁷ U želji da naglasi osnovne principe na kojima se temelji porodični život, zakonodavac je propisao da se odnosi među članovima porodice zasnivaju na humanim principima koji podrazumijevaju međusobno poštovanje, pomaganje, privrženost, održavanje skladnih odnosa uz razvijanje i ispoljavanje najboljih osobina, pri tome imajući u vidu posebne obaveze zaštite djece, poštovanje ravnopravnosti polova i dobrovoljnosti stupanja u brak i vanbračne odnose. U međusobnim odnosima članovi porodice su dužni da poštuju prava, slobode i bezbjednost drugih članova porodice, na način da ih ne ograničavaju, onemogućavaju ili sprečavaju u ostvarivanju njihovih prava i sloboda, koje članovi porodice imaju prema postojećim propisima. Pored toga, izričito je predviđeno da će se član porodice suzdržavati od povrede fizičkog ili psihičkog integriteta drugog člana porodice, povrede i diskriminacije po osnovu pola i uzrasta i od stavljanja u stanje potčinjenosti po bilo kom osnovu (čl. 5.).

porodice; 7) oštećenje ili uništenje zajedničke imovine ili imovine u posjedu ili pokušaj da se to učini; 8) propuštanje dužne pažnje i nadzora ili nepružanje pomoći i zaštite iako za to postoji obaveza po zakonu ili običajima, a to bi imalo za posljedicu osjećaj fizičke, psihičke ili ekonomsko-socijalne ugroženosti; 9) izolacija i ograničavanje slobode kretanja i komuniciranje sa trećim licima; 10) nebriga i rješavanje osnovnih potreba (čl. 6. st. 2.).

Na planu suzbijanja i sprečavanja nasilja u porodici značajna je odredba čl. 7. ovog zakona, kojom je predviđena dužnost člana porodice, subjekata zaštite iz člana 3. ovog zakona (tj. policije, tužilaštva, organa starateljstva i suda), te zaposlenih u obrazovnim i zdravstvenim ustanovama, kao i bilo kojeg drugog građanina, da odmah po saznanju da je počinjeno nasilje u porodici ili da postoje osnovi sumnje da je počinjeno nasilje, isto prijave policiji, nadležnom tužilaštvu ili nadležnom organu starateljstva. Prijavu iz stava 1. ovog člana dužni su dostaviti i članovi porodice, koji su saznali za počinjeno nasilje u porodici, posebno ako je žrtva nasilja maloljetno dijete. Ukoliko službeno lice ne prijavi policiji da su izvršene radnje nasilja u porodici iz čl. 6. st. 2. ovog zakona, čini prekršaj za koji je predviđena novčana kazna u iznosi od 800 KM do 1.800 KM (čl. 20. st. 6.).

Najznačajnija novina u obezbjeđivanju pravne zaštite žrtava nasilja u porodici jeste *propisivanje zaštitnih mjera* koje se mogu izreći izvršiocu nasilja u porodici. Odredbom čl. 8. ovog zakona je predviđeno da je prekršajna sankcija za zaštitu od nasilja u porodici zaštitna mjera. Svrha propisivanja, izricanja i primjene prekršajnih sankcija je lična zaštita porodice, ostvarivanje i razvijanje zdravog i harmoničnog života unutar porodice, sprečavanje negativne identifikacije, te poštivanje pravnog sistema. Svrha zaštitnih mjera jeste da se njihovom primjenom spriječi nasilje u porodici, osigura nužna zaštita zdravlja i bezbjednosti žrtve nasilja, te otklone okolnosti koje pogoduju ili podsticajno djeluju na izvršenje novih radnji nasilja u porodici iz ove oblasti (čl. 10.). Sud može nasilniku u porodici izreći sljedeće zaštitne mjere: 1) udaljenje iz stana, kuće ili nekog drugog stambenog prostora; 2) zabranu približavanja žrtvi nasilja; 3. osiguranje zaštite žrtve nasilja; 4. zabranu uznemiravanja ili uhođenja žrtve nasilja; 5. obaveza psihosocijalnog tretmana; 6) obavezno liječenje od zavisnosti i 7) rad u korist humanitarne organizacije ili lokalne zajednice (čl. 9.).

Zakonom su tačno određeni uslovi pod kojima se mogu izricati navedene mjere, a posebno je značajno što su istovremeno predviđene i sankcije za nepostupanje po izrečenim zaštitnim mjerama. Tako npr. *zaštitna mjera udaljenja iz stana, kuće ili nekog drugog stambenog prostora* i zabrana vraćanja u

stan, kuću ili neki stambeni prostor, može se izreći nasilniku, prema članu porodice sa kojim živi u stanu, kući ili nekom drugom stambenom prostoru, ako sud za prekršaje ocijeni da postoji opasnost da bi bez provođenja ove mjere nasilnik mogao ponovo počinuti nasilje. Lice, kome je izrečena mjera iz stava 1. ovog člana dužno je da bez odlaganja napusti stan, kuću ili neki drugi stambeni prostor u prisustvu radnika policije. Mjera iz stava 1. ovog člana određuje se u trajanju koje ne može biti kraće od 30 dana, niti duže od 6 mjeseci. Nadležnost za sprovođenje ove mjere ima Ministarstvo unutrašnjih poslova RS koje je dužno da donese propise o načinu njenog sprovođenja (čl. 11.). *Zaštitna mjera zabrane približavanja žrtvi nasilja u porodici* može se izreći nasilniku ako postoji opasnost da bi ponovo mogao izvršiti to nasilje. U rješenju kojim sud izriče mjeru zabrane približavanja žrtvi nasilja u porodici, sud će odrediti mjesta ili područja, i udaljenost od 200m ispod koje se nasilnik ne smije približiti žrtvi nasilja. Mjera iz stava 2. ovog člana određuje se u trajanju koje ne može biti kraće od 30 dana, niti duže od godine dana. Nadležnost za sprovođenje ove mjere ima Ministarstvo unutrašnjih poslova RS (čl. 12.). Kada je u pitanju *zaštitna mjera obezbjeđenja zaštite žrtve nasilja*, treba reći da se ona može izreći žrtvi nasilja, radi njegove fizičke zaštite i obezbjeđenja da može ostvariti svoja prava ili interes bez straha i opasnosti za ugrožavanje svog života. Ovom zaštitnom mjerom žrtvi nasilja se obezbjeđuje: a) privremeni smještaj i zbrinjavanje u socijalnim ili drugim centrima ili kod drugih porodica, odnosno na drugim pogodnim mjestima (sigurna kuća) i b) pravo na privremeno izdržavanje iz alimentacionog fonda. Pri izricanju ove mjere sud će izdati nalog odgovarajućoj ustanovi ili centru da primi na privremeni smještaj i zbrinjavanje žrtvu nasilja, do sprovođenja mjera iz člana 11. ovog zakona. Propise o uslovima za otvaranje i rad sigurne kuće, kao i uslove za osnivanje, finansiranje i rad alimentacionog fonda donijeće Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite RS i Ministarstvo finansija RS u određenom roku (čl. 13.). *Zaštitna mjera zabrane uznemiravanja ili uhodjenja žrtve nasilja* može se izreći nasilniku koji je nasilje izvršio uznemiravanjem ili uhodjenjem, a postoji opasnost da bi ponovo mogao uznemiravati ili uhoditi lice iz člana 5. ovog zakona. Mjera iz stava 1. ovog člana određuje se u trajanju koje ne može biti kraće od 30 dana, niti duže od jedne godine. Nadležnost za sprovođenje ove mjere ima Ministarstvo unutrašnjih poslova RS. (čl. 14.). *Zaštitna mjera obaveznog psihosocijalnog tretmana* može se izreći nasilniku u porodici, radi otklanjanja nasilničkog ponašanja nasilnika ili, ako postoji opasnost da bi nasilnik mogao ponoviti nasilje, prema licima iz člana 5. ovog zakona. Mjera iz stava 1. ovog člana može trajati do prestanka razloga zbog

kojeg je određena, ali ne može trajati duže od 2 godine (čl.15.). *Obavezno liječenje od zavisnosti*, kao zaštitnu mjeru, sud će izreći nasilniku koji je nasilje počinio pod uticajem zavisnosti od alkohola, opojnih droga ili drugih psihotropnih supstanci, ako postoji opasnost da će se nasilje ponoviti. Mjere iz stava 1. ovog člana određuju se u trajanju koje ne može biti kraće od 30 dana, niti duže od dvije godine. Propise o načinu sprovođenja ove mjere i zaštitne mjere iz čl. 15. ovog zakona, donijeeće Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite RS (čl. 16.).

Zaštitne mjere mogu se izreći na zahtjev lica izloženog nasilju, odnosno njegovog punomoćnika, ili na zahtjev policije, tužilaštva, centra za socijalni rad, vladinih i nevladinih organizacija ili po službenoj dužnosti. Zaštitna mjera iz člana 12. ovog zakona izriče se po službenoj dužnosti (čl. 18.).

Nasilnik koji u porodici izvrši nasilje, dužan je da postupi u skladu sa izrečenom zaštitnom mjerom. Ukoliko lice kome je izrečena neka od zaštitnih mjera ne postupi po izrečenoj mjeri, kazniće se za prekršaj novčanom kaznom od 300 KM do 500 KM (čl. 22.).

Prilikom izricanja bilo koje zaštitne mjere sud će voditi računa o svrsi i težini izrečene mjere, njenoj efikasnosti, a po potrebi tu mjeru može zamijeniti drugom zaštitnom mjerom. Rješenje o izrečenoj zaštitnoj mjeri sud je dužan dostaviti kako organu starateljstva na čijoj teritoriji ima prebivalište, odnosno boravište, član porodice prema kome je nasilje izvršeno, tako i organu starateljstva na čijoj teritoriji ima prebivalište, odnosno boravište član porodice prema kome je mjera zaštite određena. Organ starateljstva, subjekti zaštite iz čl. 3. ovog zakona, dužni su voditi evidenciju o izrečenim zaštitnim mjerama u skladu sa Zakonom o ravnopravnosti polova u BiH, kako o licima prema kojima je nasilje izvršeno, tako i o licima prema kojima je određena mjera zaštite, pratiti izvršenje, izvještavati sud o izvršenju mjere, predložiti prekid ili produženje ili zamjenu mjere drugom mjerom. Ako ocijeni da je neophodno da se žrtva od nasilja u porodici bez odlaganja zaštiti, sud će izreći odgovarajuću zaštitnu mjeru, kao samostalnu prekršajnu sankciju, po saslušanju nasilnika, ne čekajući na okončanje krivičnog postupka. Rješenjem o izricanju zaštitne mjere utvrđuje se trajanje zaštitne mjere koja je izrečena nasilniku i čije trajanje počinje teći od dana pravnosnažnosti rješenja, s tim da se u trajanje mjera uračunava vrijeme koje je proteklo, ako je mjera bila izrečena po hitnom postupku (čl. 19.).

Pored zaštitnih mjera koje se mogu izreći učiniocu nasilja u porodici, zakonodavac je predvidio i novčane kazne za izvršeni prekršaj. Novčanom kaznom u iznosu od 100 KM do 300 KM, kazniće se za prekršaj nasilnik koji izvrši radnju nasilja iz člana 6. stav 2. ovog zakona. Ukoliko nasilnik ponovi radnju nasilja iz

člana 6. ovog zakona, kazniće se novčanom kaznom u iznosu od 300 KM do 1.500 KM. Novčanom kaznom od najmanje 300 KM do 1.500 KM, kazniće se za prekršaj punoljetni član porodice koji izvrši radnju nasilja u porodici iz stava 1. ovog člana u prisustvu djeteta ili maloljetnog lica. Ukoliko punoljetni član u porodici ponovi radnju nasilja u porodici u prisustvu djeteta ili maloljetnog lica kazniće se novčanom kaznom od najmanje 500 KM do 1.500 KM. Novčanom kaznom od najmanje 600 KM do 1.500 KM, kazniće se za prekršaj nasilnik iz stava 1. člana 5. ovog zakona, ako izvrši radnju nasilja na štetu djeteta ili maloljetnog lica (čl. 20.).

U svim slučajevima kada lice kome je izrečena novčana kazna istu ne plati, u skladu sa članom 20. ovog zakona, ista će se zamjeniti zaštitnom mjerom rad u korist humanitarne organizacije ili lokalne zajednice (čl. 21.).

Dakle, najveći značaj Zakona o zaštiti od nasilja u porodici predstavlja uvođenje zaštitnih mjera koje se mogu izreći nasilniku i kojima se zapravo obezbjeđuje zaštita žrtava nasilja u porodici. Način njihovog konkretnog sprovođenja regulisan je podzakonskim aktima. Tako npr. *Pravilnik o načinu sprovođenja zaštitnih mjera koje su u nadležnosti Ministarstva unutrašnjih poslova (Sl. glasnik br. 26/06 od 27. marta 2006. godine)* uređuje način sprovođenja zaštitnih mjera: udaljenje iz stana, kuće ili nekog drugog stambenog prostora i zabrana vraćanja u stan, kuću ili neki drugi stambeni prostor, zabrana približavanja žrtvi nasilja u porodici i zabrana uznemiravanja ili uhođenja lica izloženog nasilju. Pravilnikom je određeno da nadležnost za podnošenje zahtjeva za izricanje zaštitne mjere i za sprovođenje zaštitnih mjera pripada policijskoj stanici na čijem području žrtva ima prebivalište ili boravište. Odredbama o pripremanju i planiranju sprovođenja zaštitnih mjera definisana su mnoga pitanja u konkretnom sprovođenju zaštitnih mjera, kao što su: određivanje ovlašćenog službenog lica stanice policije koje će biti odgovorno lice u konkretnom slučaju, način njegove saradnje sa žrtvom nasilja u porodici, tj. razradu i izradu plana postupanja u slučaju neposredne ugroženosti žrtve, način pružanja pomoći žrtvi od strane njene rodbine i drugih lica, druge aktivnosti radi zaštite zdravlja i bezbjednosti žrtve do dolaska ovlašćenog službenog lica te pravljenje procjene ugroženosti žrtve i plana sprovođenja zaštitne mjere koji se mogu koristiti u operativne svrhe. Način sprovođenja *zaštitne mjere udaljenja iz stana, kuće ili drugog stambenog prostora i zabrane vraćanja u stan, kuću ili neki drugi stambeni prostor*, regulisan je čl. 13 ovog pravilnika. Na osnovu ovog člana, ovlašćeno službeno lice će, uz prethodnu prezentaciju rješenja suda, dovesti nasilnika u objekat iz kojeg se udaljava radi uzimanja ličnih dokumenata i pred-

meta nužnih za svakodnevnu upotrebu, te ga upozoriti da bez odobrenja nadležnog suda u vrijeme trajanja zaštitne mjere ne smije ulaziti u objekat iz kojeg je udaljen. Nasilnik je dužan da ključeve objekta iz kojeg se udaljava preda žrtvi ili drugom prisutnom licu koje će ih predati žrtvi. Ako nasilnik odbije da preda ključeve objekta iz kojeg se udaljava, oni će se oduzeti upotrebom sile samo kad je njihovo oduzimanje odredio sud. Ukoliko ovlašćeno službeno lice zatekne nasilnika u blizini prostora u kojem mu je rješenjem suda pristup zabranjen, upozoriće ga na potrebu poštivanja zaštitne mjere. Ako učinilac i nakon upozorenja pokuša ući u prostor u koji mu je zabranjen pristup ili ga ovlašćeno službeno lice zatekne u tom prostoru ili objektu iz kojeg je udaljen, odnosno u slučaju dojava ili prijave zbog postojanja osnovane sumnje da je nasilnik postupio protivno izrečenoj mjeri, ovlašćeno službeno lice će uz podnošenje zahtjeva za pokretanje prekršajnog postupka, privesti nasilnika nadležnom sudu. Kada je u pitanju *zaštitna mjera zabrana približavanja žrtvi nasilja u porodici*, pravilnikom je predviđeno (čl. 14.) da će ovlašćeno službeno lice u slučaju zaticanja nasilnika u prostoru koji je određen planom sprovođenja mjere, narediti istom da napusti prostor u kojem se žrtva nalazi i upozoriti ga na posljedice u slučaju nepoštovanja rješenja suda. U slučaju dojava žrtve ili drugog lica o nepoštivanju rješenja suda, ovlašćeno službeno lice će odmah izaći na mjesto takvog događaja te narediti nasilniku da napusti prostor u kojem se nalazi žrtva ukoliko je do takvog kontakta došlo slučajno. Ako nasilnik krši ovu zaštitnu mjeru ili odbije da izvrši naređenje da napusti određeni prostor biće priveden i uz zahtjev za pokretanje prekršajnog postupka predat nadležnom sudu. Ako ovlašćeno službeno lice sazna za namjeru ili plan nasilnika da postupi protivno rješenju suda ili ugrozi zdravlje i sigurnost žrtve na drugi način, odmah će pronaći nasilnika i upozoriti ga na posljedice takvog ponašanja. Ukoliko okolnosti upućuju na zaključak da bi nasilnik uprkos datog upozorenja, mogao prekršiti zaštitnu mjeru, žrtvi će se pružiti neposredna policijska zaštita dok postoji opasnost po njeno zdravlje i bezbjednost. Sprovođenje *zaštitne mjere zabrane uznemiravanja ili uhođenja lica izloženog nasilju*, regulisano je članom 15. ovog pravilnika. Ovlašćeno službeno lice će, u skladu sa rješenjem suda, sprovoditi ovu mjeru na način što će u slučaju zaticanja nasilnika u blizini žrtve ili zaprimljene dojava ili prijave o ponašanju nasilnika suprotno zaštitnoj mjeri, bez odgađanja utvrditi okolnosti zbog kojih se nasilnik nalazi u blizini žrtve ili se nalazio u blizini žrtve ili koje upućuju na postojanje osnovane sumnje da krši mjeru na drugi način. Tom prilikom će prikupiti informacije i dokaze o ponašanju nasilnika suprotno zaštitnoj mjeri. U slučaju da je do

kontakta između nasilnika i žrtve došlo slučajno, ovlašteno službeno lice će narediti nasilniku da odmah napusti prostor u kojem se nalazi žrtva. Ako okolnosti ukazuju na to da nasilnik lično ili putem drugog lica uznemirava ili uhodi žrtvu, preduzeće potrebne operativno-taktičke mjere i radnje radi sprečavanja ugrožavanja zdravlja i sigurnosti žrtve. U ovom slučaju, kao i u slučaju da nasilnik postupi protivno izrečenoj zaštitnoj mjeri ili naredbama ovlaštenog službenog lica, biće priveden i uz zahtjev za pokretanje prekršajnog postupka predat nadležnom sudu. Ukoliko nasilnik za uznemiravanje ili uhođenje žrtve koristi sredstva za komunikaciju na daljinu, ovlašteno službeno lice će uputiti žrtvu da od pravnog lica koje pruža telekomunikacijske usluge zatraži podatke o istovjetnosti telekomunikacijskih adresa koje su u određenom vremenskom periodu uspostavile vezu sa telekomunikacijskim uređajem koji koristi žrtva, te da takve podatke dostavi odgovornom licu. Ako postoji osnovana sumnja da nasilnik na taj način krši zaštitnu mjeru, biće priveden i uz zahtjev za pokretanje prekršajnog postupka predan nadležnom sudu. Ako nasilnik za uznemiravanje ili uhođenje koristi tehnička sredstva ili druga pomagala, ovlašteno službeno lice će ih privremeno oduzeti, o čemu će izdati potvrdu, i uz zahtjev za pokretanje prekršajnog postupka, dostaviti nadležnom sudu. Pravilnikom je ustanovljena obaveza Centra javne bezbjednosti da vodi evidencije o nasilnicima kojima su izrečene zaštitne mjere iz nadležnosti MUP-a, o žrtvama koje su štice sprovedenjem zaštitnih mjera i o samim zaštitnim mjerama. Izveštaj o sprovođenju zaštitne mjere Centar javne bezbjednosti je dužan dostaviti Centru za socijalni rad prema mjestu prebivališta ili boravišta žrtve nasilja u porodici.

Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite donijelo je pravilnike o izvršenju zaštitnih mjera koje su u nadležnosti ovog ministarstva. *Pravilnikom o načinu sprovođenja zaštitne mjere obaveznog liječenja zavisnosti od alkohola i opojnih droga* (Sl. gl. RS br. 97 od 6. oktobra 2006. godine) propisuje se način sprovođenja ove mjere, određuju se zdravstvene i druge ustanove, organizacije i udruženja koje se bave zbrinjavanjem zavisnika od alkohola i opojnih droga u kojima se ova mjera može provoditi. To su centri za mentalno zdravlje, psihijatrijska odjeljenja opštih bolnica, klinike za psihijatriju – specijalizovana odjeljenja za liječenje zavisnosti od alkohola i opojnih droga, zavodi za liječenje zavisnosti te druge ustanove za tu namjenu, a koje imaju odobrenja Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite. Lice kojem je izrečena ova zaštitna mjera zbog nasilja u porodici upućuje se u nadležnu ustanovu za liječenje zavisnosti od alkohola i opojnih droga u mjestu njegovog prebivališta ili mjestu njegovog boravišta ili u najbližu ustanovu za tu namjenu. Plan sprovođenja zaštitne mjere izra-

đuje zdravstvena ustanova i centar za socijalni rad, odnosno multidisciplinarni tim (psihijatar, psiholog, socijalni radnik) sa počiniocem nasilja. Plan sadrži podatke o licu kome je izrečena mjera, vrstu tretmana koji će se sprovoditi, trajanje tretmana, obaveze lica kome je izrečena zaštitna mjera u toku tretmana, psihosocijalni tretman žrtve nasilja i njene porodice, način kontrole nad ponašanjem zavisnika u toku tretmana i plan intervencije u kriznim situacijama. Ako lice kome je izrečena mjera ne poštuje zadati plan liječenja, ili na drugi način prekrši odredbe suda ili zakon, ili ako zdravstvena ustanova procijeni da tretman neće dovesti do promjene ponašanja ovisnika, o tome će odmah obavijestiti sud, radi izricanja kazne licu zbog nepostupanja prema izrečenoj zaštitnoj mjeri. U sprovođenju ove zaštitne mjere značajna je uloga Centra za socijalni rad koji u okviru svoje nadležnosti, preuzima potrebne mjere u pogledu dovođenja lica u ustanovu za liječenje, obezbjeđuje podatke o zdravstvenoj zaštiti, po potrebi angažuje prisilno dovođenje uz upotrebu fizičke sile koja podrazumijeva upotrebu sredstava za fizičko ograničavanje kretanja lica za koje se sprovodi zaštitna mjera, preuzima potrebne mjere zbrinjavanja porodice u kojoj je izvršeno nasilje, učestvuje u planiranju i sprovođenju liječenja i rehabilitacije lica kojima je izrečena mjera obaveznog liječenja od zavisnosti.

Pravilnik o načinu i mjestu sprovođenja zaštitne mjere obaveznog psihosocijalnog tretmana (Sl. gl. RS br. 97 od 6. oktobra 2006. godine) reguliše svrhu, cilj i način sprovođenja ove mjere. Jedan od ciljeva koji se navode jeste uspostavljanje samokontrole počinioca nasilja nad svojim emocijama i ponašanjem kao i učenje socijalnih vještina kojim nasilnik može zamijeniti svoje nasilno ponašanje. Zaštitna mjera se sprovodi u zdravstvenim ustanovama primarne zdravstvene zaštite, a ukoliko zdravstveno stanje počinioca zahtijeva hospitalizaciju zaštitna mjera se sprovodi u bolnici. Počinilac nasilja je obavezan da učestvuje u sprovođenju ove mjere. Zdravstvena ustanova i centar za socijalni rad sa počiniocem nasilja, prije započinjanja psihosocijalnog tretmana, izrađuju pisani plan sprovođenja ove mjere. Pored podataka vezanih za počinioca, način sprovođenja mjere, obaveze počinioca, način praćenja provođenja mjere i sl. ovaj plan sadrži i plan postupanja u kriznim situacijama koji se odnosi na žrtvu nasilja. Ovaj plan kojim se određuju mjesta na koja se može skloniti žrtva nasilja i telefonski brojevi na kojima se može zatražiti pomoć, predočava se članovima porodice, žrtvi nasilja, a ukoliko je u pitanju dijete, onda zakonskom zastupniku odnosno roditelju koji nije počinitelj nasilja. Pravilnikom je predviđeno da se žrtva nasilja u porodici, uz njen pristanak i obezbjeđenje sigurnosti žrtve nasilja i njene porodice, može uključiti u psihosocijalni tretman. Ako počinilac

nasilja ne dolazi redovno na psihosocijalni tretman u zdravstvenu ustanovu ili kada zdravstvena ustanova procijeni da i pored redovnog dolaženja, tretman neće dovesti do promjene u ponašanju nasilnika, o tome će odmah obavijestiti sud koji je izrekao zaštitnu mjeru radi izricanja kazne nasilniku zbog nepostupanja po izrečenoj zaštitnoj mjeri.

Pravilnikom o načinu i mjestu sprovođenja zaštitne mjere obezbjeđenja zaštite žrtve nasilja u porodici (Sl. gl. RS br. 97 od 6. oktobra 2006. godine) uređuje se mjesto i način sprovođenja ove mjere radi fizičke zaštite i obezbjeđenja u cilju ostvarivanja prava i interesa, bez straha od ugrožavanja života žrtve nasilja. Svrha sprovođenja ove mjere jeste da se njenom primjenom fizički i psihički zaštititi žrtva nasilja, odnosno pruži zaštita života, tjelesnog integriteta i duševnog zdravlja i spriječi dalje nasilničko ponašanje u porodici. Zaštitna mjera se sprovodi u ustanovama socijalne zaštite, centrima za socijalni rad, kod drugih porodica, odnosno na drugim pogodnim mjestima (sigurna kuća). Pod sigurnom kućom, prema ovom pravilniku, podrazumijeva se određeni prostor oprema i kadar u kojoj se sprovodi zaštitna mjera obezbjeđenja zaštite žrtve nasilja. Na osnovu rješenja suda sigurna kuća prima na privremeni smještaj i zbrinjavanje korisnika, tj. žrtvu nasilja u porodici, do sprovođenja zaštitne mjere udaljenje iz stana, kuće ili nekog drugog stambenog prostora i zabrana vraćanja u stan, kuću ili neki stambeni prostor (čl. 11. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici), koji ne može biti duži od tri mjeseca. Smještaj u sigurnu kuću, u okolnostima kada je neophodno da se korisnik bez odlaganja zaštiti, provešće se po hitnom postupku, odnosno sud će izreći ovu mjeru kao samostalnu prekršajnu sankciju po saslušanju nasilnika, ne čekajući okončanje postupka (čl. 19. st. 5. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici). Pravilnikom su određeni uslovi koje mora da ispunjava sigurna kuća za sprovođenje ove zaštitne mjere, a tiču se prostora, opreme, stručnih i drugih radnika. Tako npr. sigurna kuća mora biti locirana u naseljenom mjestu, izgrađena od materijala koji obezbjeđuje zvučnu i termo izolaciju, priključena na električnu i telefonsku mrežu, javnu vodovodnu i kanalizacionu mrežu, da je obezbjeđeno grijanje itd. Nadalje, pravilnikom se određuje i broj prostorija i njihova namjena, oprema prostorija, ishrana, broj sturučnih i drugih radnika. Posebno je značajna odredba čl. 12. kojim se predviđa da sigurna kuća mora imati adekvatno fizičko obezbjeđenje imovine i lica tokom 24 časa. Pravilnikom je predviđeno da se korisnicima smještenim u sigurnu kuću obezbjeđuje adekvatan stručni pristup prilikom prijema u sigurnu kuću i u toku adaptacionog perioda, prilikom stvaranja uslova za uspostavljanje ili održavanje kontakta sa porodicom, srođnicima i

okolinom, kao i u toku individualnog i gupnog rada sa korisnikom. Adekvatan stručni pristup je neophodan i prilikom izrade individualnog programa tretmana korisnika (terapijski, vaspitno-obrazovni rad, okupaciono i radno angažovanje, kulturno-zabavne aktivnosti i drugo) koji ne može biti duži od sedam dana. Sigurna kuća ima obavezu da vodi evidenciju o korisnicima sigurne kuće te da dostavlja nadležnom organu starateljstva pisani izvještaj o sprovođenju zaštitne mjere, najmanje jednom mjesečno.

Navedenim podzakonskim aktima regulisan je način sprovođenja pojedinih zaštitnih mjera, čime se daje pravni okvir za postupanje nadležnih organa u postupku pružanja pomoći žrtvama nasilja u porodici. Međutim, prema izjavama predstavnika Centra za socijalni rad, time je uspostavljen samo normativni okvir za postupanje nadležnih organa, koji još uvijek nije u potpunosti zaživio u praksi. Zaštitne mjere se veoma rijetko izriču, a najčešće korištena zaštitna mjera je obezbjeđenje zaštite žrtve nasilja u porodici koja se sprovodi u sigurnoj kući (u Republici Srpskoj trenutno postoje dvije sigurne kuće i to u Banjoj Luci i Modriči).

Završne napomene

Usvajanjem zakona kojima se sankcioniše nasilje u porodici, bilo kao krivično djelo, bilo kao prekršaj, i donošenjem podzakonskih akata za sprovođenje pojedinih zaštitnih mjera, ostvaren je značajan napredak u pravnoj zaštiti žrtava nasilja u porodici. Međutim, i pored takvih normativnih rješenja, žrtve nasilja u porodici još uvijek nemaju adekvatnu zaštitu. Stoga je, na području Republike Srpske pokrenuta akcija širokih razmjera u pravcu ne samo sprječavanja nasilja u porodici, već i u pravcu otkrivanja i eliminisanja uzroka ove negativne društvene pojave. Krajnji cilj ove akcije je zaštita žrtava, prevencija nasilja i očuvanje zdrave porodice kao osnove društva. U akciju su uključeni svi relevantni subjekti, među kojima značajno mjesto zauzima Gender Centar – Centar za jednakost i ravnopravnost polova Republike Srpske, Ministarstvo porodice, omladine i sporta, Ministarstvo pravde, Ministarstvo unutrašnjih poslova, te nevladine organizacije koje se bave pitanjem ravnopravnosti polova i zaštite žrtava nasilja kao i mediji. Na inicijativu Gender centra usvojen je Akcioni plan za borbu protiv nasilja u porodici u 2008 i 2009. godini za Republiku Srpsku (usvojen 07. 06. 2007. objavljen u Sl. glasniku RS br. 58/07.) kojim je predviđeno nekoliko ciljeva: usklađivanje zakona koji regulišu oblast

nasilja sa međunarodnim standardima, uspostavljanje baze statističkih podataka o nasilju, kreiranje sistemskog modela zaštite žrtava nasilja u porodici prema oblastima i oblicima zaštite, kreiranje okvira za održiv model skloništa za žrtve nasilja u porodici, jačanje kapaciteta policije za rad sa slučajevima nasilja u porodici, jačanje kapaciteta centara za socijalni rad za psihosocijalnu pomoć žrtvama nasilja u porodici i psihosocijalni tretman počinitelaca nasilja u porodici, jačanje kapaciteta zdravstvenih ustanova za tretman žrtava nasilja u porodici, podizanje svijesti javnosti o problematici nasilja u porodici i izrada strategije za borbu protiv nasilja u porodici za period od 2009-2013. godine. Dugoročni ciljevi koji se žele postići predviđenim aktivnostima jesu: stavljanje žrtve nasilja u porodici u središte interesovanja i zaštite, podizanje svijesti o nasilju u porodici kao društvenom problemu, kao i svijesti o tome da nasilje u porodici predstavlja kršenje ljudskih prava i da mu se svaka institucija i pojedinac moraju suprotstaviti i najzad obavezivanje društvene zajednice da ovom problemu da prioritet, da pokaže političku volju i obezbijedi resurse, multi-sektoralan i koordiniran pristup radi postizanja konkretnih rezultata u njegovom rješavanju. Tokom ove godine u Republici Srpskoj su vođene i određene aktivnosti vezane za izmjene i dopune Zakona o zaštiti od nasilja u porodici, koje bi trebale otkloniti uočene probleme i teškoće u njegovoj primjeni. Nacrta Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti od nasilja u porodici, koji predviđa neka nova rješenja, predmet je javnih rasprava u kojima učestvuju svi relevantni faktori, što predstavlja garanciju da će ovaj Zakon dati adekvatnija rješenja za ostvarivanje pravne zaštite žrtava nasilja u porodici.

Ostvarivanje pravne zaštite žrtava nasilja u porodici nemoguće je bez aktivne uloge svih nadležnih organa i institucija. Pri tome veliki značaj imaju lokalne institucije koje se bave ovom problematikom. S tim u vezi, napominjemo da je u gradu Banja Luka ovom problemu posvećena velika pažnja. Rješavanje problema nasilja u porodici istaknuto je kao prioritetan zadatak svih organizacija i ustanova koje se bave ovim pitanjem i koje na bilo koji način svojim angažovanjem mogu doprinijeti boljem rješavanju ovog problema. U tom cilju formiran je Tim za pomoć i podršku žrtvama nasilja u porodici koji je multidisciplinarni i sastavljen od nadležnih organa, tj. od predstavnika policija, predstavnika Centra za socijalni rad i predstavnika/ca Nevladine organizacije „Udružene žene“. Tim je formiran sa ciljem pružanja efikasne zaštite žrtava nasilja u porodici, primjenom adekvatnih mjera kojima će se žrtva nasilja zaštititi u trenutku kada se nasilje dogodi. Primarni zadatak Tima je pružanje neophodne pomoći i zaštite lica izloženih bilo kojem obliku i modalitetu nasilja u

porodici. U svom radu Tim primjenjuje razne modele i tehnike rada sa žrtvama nasilja nakon otkrivanja djela, poduzima neophodne mjere za pokretanje sudskog postupka i drugih mjera prema počiniocima nasilja u porodici. Svaki od članova navedenog tima, preduzima odgovarajuće poslove. Predstavnik Centra za socijalni rad dežura uz mobilni telefon i službeni automobil te po dojavi policije poziva predstavnika NVO „Udružene žene” te zajedno odlaze na lice mjesta gdje je prijavljeno nasilje u porodici. Dežurstvo traje radnim danom od 15 časova do 07 časova te vikendom i praznicima tokom 24 časa. Tim se aktivira na poziv policije i dolaskom na lice mjesta svaki član Tima preduzme radnje koje su iz okvira njegove nadležnosti. Dežurna služba u policijskoj stanici zaprima prijavu o nasilju u porodici, nakon toga upućuje patrolu na lice mjesta i obavještava Centar za socijalni rad. Kad članovi Tima izađu na lice mjesta, policija vodi brigu o bezbjednosti članova Tima, podnosi pismena nadležnim institucijama (Tužilaštvu, Sudu i dr.) itd. Zadatak predstavnika Centra za socijalni rad jeste da upozna žrtvu sa njenim pravima i mogućnostima podrške, da omogući i organizuje žrtvi da nesmetano i bez straha iskaže sve činjenice koje su relevantne za prijavljeno nasilje u porodici. Dužan je donijeti usmeno rješenje radi trenutne zaštite sigurnosti žrtve, posebno djece, te organizovati izvršenje rješenja bez odlaganja, a ukoliko se radi o djetetu žrtvi nasilja u porodici, socijalni radnik će na licu mjesta izreći odgovorajuću mjeru porodično-pravne zaštite i usmeno je iznijeti roditeljima/starateljima djeteta. Ukoliko je odmah potrebno smjestiti žrtvu nasilja u Sigurnu kuću, socijalni radnik će organizovati prevoz žrtve do Hitne službe radi ljekarskog pregleda i procjene potrebe za nastavkom pregleda ili liječenja a potom je otpratiti do Sigurne kuće. O svim radnjama koje su preduzete nakon dojave nasilja u porodici, socijalni radnik će sačiniti službenu zabilješku. U svim navedenim radnjama učestvuje i predstavnik NVO „Udružene žene”. U pravcu osiguravanja adekvatnog postupanja svih relevantnih subjekata u postupku pružanja zaštite žrtvama nasilja u porodici, u toku su aktivnosti usmjerene na potpisivanje Protokola o postupanju u slučaju nasilja u porodici (potpisnici ovog protokola će biti Grad Banja Luka, Administrativna služba, Cenatar javne bezbjednosti BL, Centar za socijalni rad BL, Dom zdravlja BL, NVO „Udružene žene” BL, Prosvjetno-pedagoški zavod BL i Osnovni sud BL). Svrha ovog Protokola jeste da se osiguraju uslovi za djelotvoran i cjelovit rad nadležnih tijela radi unapređivanja zaštite i pomoći žrtvi nasilja u porodici te pomoći počiniteljima nasilja u promjeni njihovog pona-

šanja odnosno promjeni vrijednosnog sistema u cilju nenasilnog rješavanja sukoba i uvažavanja ravnopravnosti polova.⁸

Dakle, mogli bismo reći da se pitanju pravne zaštite žrtava nasilja u porodici posvećuje velika pažnja, kako na zakonodavnom tako i na praktičnom nivou. Međutim, još uvijek se nije pronašao adekvatan model pravne zaštite koji bi bio primjenjiv u svim slučajevima nasilja u porodici. Ovo zbog toga što je nasilje u porodici specifičan oblik nasilničkog ponašanja, ne samo po modalitetima svog izvršenja, već i po međusobnom odnosu između žrtve i počinioca koji su najčešće bili ili su još uvijek u bliskom emotivnom odnosu, koji imaju zajedničku djecu, koji su povezani zajedničkim interesima i sl. Sve to ukazuje na neophodnost da se rješavanju ovog problema prilazi multidisciplinarno, uz učešće svih nadležnih subjekata zaštite, te da se u svakom konkretnom slučaju pravna zaštita prilagodi potrebama žrtve nasilja u porodici.

Literatura

Akcionni plan za borbu protiv nasilja u porodici u 2008 i 2009. godini za Republiku Srpsku, „Službeni glasnik Republike Srpske“ br. 58/07.

Krivični zakon RS, „Službeni glasnik Republike Srpske“ br. 49/03. od 25. juna 2003. godine.

Marković, I. (2003) Primjena odredbe o nasilju u porodici u Republici Srpskoj, *Temida*, 2, str. 53-65.

Pravilnik o načinu sprovođenja zaštitnih mjera koje su u nadležnosti Ministarstva unutrašnjih poslova, „Službeni glasnik Republike Srpske“ br. 26/06 od 27. marta 2006. godine.

Pravilnik o načinu sprovođenja zaštitne mjere obaveznog liječenja zavisnosti od alkohola i opojnih droga, „Službeni glasnik Republike Srpske“ br. 97/06 od 6. oktobra 2006. godine.

Pravilnik o načinu i mjestu sprovođenja zaštitne mjere obaveznog psihosocijalnog tretmana, „Službeni glasnik Republike Srpske“ br. 97/06. od 6. oktobra 2006. godine.

Pravilnik o načinu i mjestu sprovođenja zaštitne mjere obezbjeđenja zaštite žrtve nasilja u porodici, „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 97/06 od 6. oktobra 2006. godine.

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici, „Službeni glasnik Republike Srpske“ br. 118/05. od 30. decembra 2005. godine.

⁸ Opširnije o aktivnostima na lokalnom nivou vidite na www.csrbl.org.

Legal protection of victims of domestic violence in Republika Srpska

Legal protection of victims of domestic violence in Republika Srpska is analyzed in this work. With regard to the above, the author highlights that in Republika Srpska there are two forms of legal protection from domestic violence they fall within the remit of criminal law and misdemeanor law. Introduction of such protection model was intended for the protection of victims from this form of violent behavior, which is, by its characteristics a specific form of criminal behavior and as such demands special measures of lawful reaction by the state. Protection of victims of domestic violence falling within the remit of criminal law, which is very important since it attaches the same gravity to this and the other forms of criminality giving it a certain degree of criminal-political weight, has not produced expected results. For that reason was adopted a special Law on Protection from Domestic Violence defining the notion of domestic violence, persons considered to be a family members, methods of their protection, as well as the kind and purpose of misdemeanor law related norms with emphasizing the fact that all the proceedings initiated under this law are of an urgent nature. The main driving force leading to the adoption of this Law is to obtain a complete and systematic regulation of domestic violence to enable faster, more efficient and durable protection of the endangered persons. The most important thing about this Law on Protection from Domestic Violence is introduction of protective measures, which could be sentenced against the perpetrator and which, in fact, allow for the protection of victims to family violence. Method of its concrete implementation regulated is by the relevant by-laws.

Adoption of law sanctioning domestic violence, either as a criminal act or as a misdemeanor, together with the adoption of by-laws for the implementation of particular protective measures, represent a step forward in combat and prevention of domestic violence. However, the author emphasizes that, despite such normative solutions, we still cannot talk about some important results achieved in the area of combat and prevention of domestic violence. Therefore, a wide-scope action was initiated on the territory of Republika Srpska in the direction not only of combating of family violence, but also finding and eradication of reasons and causes of negative social manifestation. The final goal of this activity is protection of victims, prevention of violence and preservation of a healthy family as a basis of society.

Keywords: domestic violence, repression and prevention of domestic violence, the Law on Protection from Domestic Violence

TEMIDA
Mart 2008, str. 25-46
ISSN: 1450-6637
DOI: 10.2298/TEM0801025B

Krivično-pravna zaštita žrtava krivičnih dela u Republici Makedoniji

OLIVER BAČANOVIĆ*

U ovom smo radu pokušali da skiciramo položaj žrtava krivičnih dela u makedonskom krivičnom i maloletničkom zakonodavstvu, analizirajući tri osnovna zakonska teksta koji se odnose na njihovu krivičnopravnu zaštitu, tačnije Krivični zakonik, Zakon o krivičnom postupku i Zakon o maloletničkoj pravdi.

Prava i interesi žrtava kao neizostavni deo savremene kriminalne politike i reforme krivičnoga zakonodavstva, elementi diverzionog modela zasnovanog na konceptu restorativne pravde u našem krivičnom zakonodavstvu i viktimološki aspekti nekih značajnijih novina u posebnom delu Krivičnog zakonika su osnovna pitanja koja su razmatrana sa krivično-materijalnog aspekta.

U radu su, isto tako, razmatrane dve dimenzije promena položaja oštećenog u krivičnom postupku Republike Makedonije, uzimajući u obzir nove trendove i komparativna iskustva u ovoj oblasti. Jedna dimenzija je uloga oštećenog i inkorporiranje elemenata restorativne pravde u krivični postupak, a druga dimenzija se odnosi na pomoć i podršku žrtvama i sprečavanje njihove sekundarne viktimizacije.

Razmatranje odgovarajućih odredaba Zakona o maloletničkoj pravdi je koncentrisano na njegova rešenja koja zaslužuju pažnju zbog njihove inovativnosti. Dosledno ostvarivanje koncepta na kojem se zasniva ovaj Zakon i u kojem značajnu ulogu ima žrtva biće još jedna potvrda pravila da maloletničko zakonodavstvo trasira put buduće reforme krivičnog zakonodavstva za punoletne učinioce.

Ključne reči: *krivično-pravna zaštita, prava i položaj žrtava, Krivični zakonik, Zakon o krivičnom postupku, Zakon o maloletničkoj pravdi, Republika Makedonija*

* Dr Oliver Bačanović je redovan profesor na Policijskoj akademiji u Skopju, Univerzitet „Sv. Kliment Ohridski“ – Bitola. E-mail: oliverb@ukim.edu.mk

Uvod

Razvijajući tezu da su prava i interesi žrtava neizostavni deo savremene kriminalne politike i reformi u krivičnom zakonodavstvu, polazimo od saznanja da „potreba poboljšanja položaja žrtava i zaštite njihovih interesa otvara nova područja u dosadašnjoj kriminalnoj politici. Saznanja o važnosti žrtve sa aspekta ostvarivanja kriminalno-političkih ciljeva su u međuvremenu postala toliko opšte prihvaćena da se praktično razvija jedna nova „viktimalna politika“ („Viktimapolitik“) nasuprot dosadašnjoj kriminalnoj politici orijentisanoj ka učiniocu.“ (Schuler-Springorum, 1989: 387, cit. prema Mrvić-Petrović, 2001: 50).

Ovome treba da se doda i proces subjektivizacije kaznenog prava koji počinje, iako posle dužeg vremena, nužno da posvećuje pažnju žrtvi, njenim pravima i interesima. Isto tako, spominju se i savremena kretanja i pojavnici oblici kriminaliteta (posebno oni sa elementima nasilja ili sa masovnim žrtvama) koji, isto tako, determiniraju novu, sve značajniju ulogu žrtve u krivičnom pravu, što se, sa svoje strane, odražava u određivanju okvira i ciljeva kriminalne politike.

Ali ono što treba da se naglasi jeste da reforma koja treba da se sprovede u odnosu na položaj žrtve u krivičnom pravu, tačnije njena renesansa, je rezultat „nove kaznenopravne filozofije koncepta ljudskih prava“ (Kambovski, 2004: 367). U tom kontekstu prava žrtve moraju da se tretiraju kao deo korpusa ljudskih prava i potrebno je njihovo poštovanje u celini, kao i kada se radi o pravima učinioca. Sve ovo nasuprot teorijski i empirijski zasnovanom stavu da prava žrtve u određenim zakonodavstvima nisu dovoljno zastupljena, o njima se malo zna (nisu dovoljno afirmisana), postoji pasivnost države u odnosu na odstranjivanje posledice dela, kao i neodgovarajuća zaštita, pomoć i podrška žrtvi. Problemi žrtve su prisutni i u fazi sprečavanja viktimizacije, za vreme i posle učinjenog dela, u toku postupka pred policijom, tužilaštvom i drugim subjektima involviranim u otkrivanje, dokazivanje i gonjenje, u toku suđenja, ali i posle izrečene kazne, u toku kao i posle njenog izdržavanja od strane učinioca.

Ukoliko pođemo od činjenice da „skoro svako delo ima konkretno oštećenog koji mora da dobije optimalnu i potpunu *reparaciju* i *satisfakciju za prava* koja su povređena izvršenjem dela, takvo saznanje relativizira pretpostavku o državi kao generalnoj žrtvi i u prvi plan stavlja pojedinačnu žrtvu“ (Fiandaca/Musco cit. prema Kambovski, 2004: 367).

Ovde do izražaja dolazi koncept kriminaliteta kao povrede ljudskih prava, kao predmet proučavanja tzv. nove kriminologije čiji je pandan razvijanje tzv.

nove viktimologije, isto tako povezane sa kršenjem ljudskih prava, tačnije sa njihovim žrtvama. Odatle, a saglasno međunarodnim dokumentima, proizlaze i odgovarajuća prava žrtava. Radi se od fundamentalnim pravima žrtava predviđenim u Deklaraciji UN o osnovnim principima pravde u vezi sa žrtvama kriminalnih radnji i žrtvama zloupotrebe vlasti (1985): nesmetan pristup žrtava sistemu krivične pravde i njeno efikasno izvršavanje, pravedan sudski tretman, restitucija, kompenzacija, socijalna, pravna, medicinska i druge vrste pomoći, odnosno usluga koje treba da se daju žrtvi, uključujući i zaštitu od viktimizacije povezane sa zloupotrebom moći (vlasti).¹

Gore navedeno može da se svede na jedan veoma značajan zaključak o „*novoj orijentaciji savremene kriminalne politike i kaznenog prava ka uvažavanju prava žrtve*“ (Kambovski, 2004: 368).

Elementi diverzionog modela zasnovanog na konceptu restorativne pravde u makedonskom krivičnom zakonodavstvu

Značajno je što su u makedonskom krivičnom zakonodavstvu prihvaćena nova rešenja sa čime je proširena mogućnost za delovanje žrtve/oštećenog u toku krivičnog postupka, a njena saglasnost i odnos učinio prema njoj u odstranjivanju ili ublažavanju posledica dela, postaje (pred)uslov za primenu određenih zakonskih rešenja. Ova tendencija promene krivičnog zakonodavstva je rezultat uzimanja u obzir prava i interesa žrtve, što kao konstanta (sa većim ili manjim intenzitetom) može da se sagleda još od donošenja Krivičnog zakonika iz 1996. godine.² Isto tako, a posebno posle izvršenih izmena iz 2004. godine, može se uočiti još jedna tendencija savremenog krivičnog zakonodavstva, prihvaćena i u makedonskom. Radi se o unošenju elemenata restorativne pravde i sa njom povezanim diverzionim krivičnim modelom. Upravo restorativna pravda značajni deo svojih rešenja povezuje sa promenjenim (reformiranim) položajem žrtve. Uostalom, žrtva je jedan od stubova restorativne pravde. Uzimajući to u obzir biće analizirana rešenja koja unose elemente restorativne pravde u naš sistem krivičnog reagovanja, posmatrano sa aspekta žrtve krivičnog dela.

¹ Misli se na političku, odnosno na moć države koja raspolaže veoma bogatim instrumentarijumom za sprovođenje svoje vlasti, pri čemu dolazi do odgovarajuće zloupotrebe, u suštini viktimizacije, zbog čega se i ovim licima, saglasno Deklaraciji, priznaje status žrtve.

² Krivični zakonik je objavljen u „Služben vesnik na R. Makedonija“ br. 37/96.

U kontekstu inovacija od značaja za jačanje položaja žrtve pažnju zaslužuju rešenja sadržana u Krivičnom zakoniku, (tačnije njegovoj Noveli iz 2004.)³. Takve inovacije su, na primer: novi osnov za oslobođenje od kazne povezan sa odstranjivanjem štetnih posledica (čl. 43-a); uslovno prekidanje krivičnog postupka (čl. 58-a); nadoknađivanje štete ili odstranjivanje štetnih posledica dela od strane učinioca kao uslov koji sud može da uzme u obzir pri zameni novčane kazne do određene visine ili kazne zatvora do tri meseca sa društveno korisnim radom kao alternativnom merom (čl. 58-b, st. 3); uslovno prekidanje vođenja krivičnog postupka (čl. 91-a) kao alternativne mere koja se primenjuje prema maloletnicima. Upravo navedene inovacije biće predmet našeg interesovanja u ovom delu rada.

Novelom iz 2004. godine predviđen je još jedan osnov za oslobođenje od kazne, povezan sa odstranjivanjem štetnih posledica dela. Neki autori svode ovaj osnov na kompenzaciju štete učinjene žrtvi, no mišljenja sam da se radi ne samo o naknadi štete, već i o restituciji ili vraćanju u prvobitno stanje, ponovno uspostavljanje krivičnim delom narušenog stanja. Inače, samo za dela za koja je propisana novčana kazna ili zatvor do tri godine može da se primenjuje ovaj osnov za oslobođenje od kazne (formalni uslov). Znači, radi se o lakšim krivičnim delima.

Ali ono što zaslužuje posebnu pažnju kada je u pitanju ovaj institut je davanje veoma značajne i aktivne uloge oštećenom. To se izražava preko obavezne saglasnosti oštećenog,⁴ bez čije saglasnosti sud ne može da donese odluku za oslobođenje od kazne. Ujedno aktivnosti koje treba da preduzme učinilac, isto tako su povezane sa oštećenim i njegovom satisfakcijom. Naime, učinilac treba da vrati korist koja je oduzeta oštećenom, da nadoknadi štetu ili na drugi način da nadoknadi ili popravi štetne posledice krivičnog dela. Mišljenja smo da sve ove radnje ne moraju da budu usmerene isključivo prema neposredno ošte-

³ Zakon za izmeni i dopolnuvanja na Krivični zakonik, „Služben vesnik na R. Makedonija“, 19/04.

⁴ Saglasnost treba da izrazi stav oštećenog da je prema njemu pravda zadovoljena ponašanjem učinioca posle izvršenog dela, ukoliko je došlo do pomirenja između njega i učinioca i ukoliko je dobio lične garancije da delo neće biti ponovljeno. Isto tako, da sa svojim ponašanjem učinilac nedvosmisleno izrazi priznanje da je pogrešio i da ubedi, ne samo oštećenog već i sud da ubuduće neće da vrši kaznena dela! (Kambovski, 2004: 928, 929). Smatram da je ovako shvaćena saglasnost nešto što je idealno i da u realnim uslovima ne možemo da insistiramo na ispunjavanju svih ovih uslova da bi govorili o relevantnoj saglasnosti žrtve.

ćenom već i prema svima onima koji treba da dobiju satisfakciju (npr. javlja se mogućnost da nju dobiju i tzv. sekundarne ili supsidijarne žrtve).⁵

U okviru alternativnih mera predviđenih Novelom Krivičnog zakonika iz 2004. godine uvodi se mera koja podrazumeva involviranje oštećenog i usled njene primene izbegavanje potrebe za kažnjavanjem učinioca. Radi se o uslovnom prekidanju krivičnog postupka (čl. 58-a KZ), pri čemu mera spada u sudske alternative i inspirisana je idejom restorativne pravde. Uzimajući u obzir iskustva drugih zakonodavstava i zemalja može se zaključiti da ona daje izuzetno pozitivne efekte u sprečavanju kažnjivih dela i zadovoljavanju interesa oštećenog, što je i cilj ove alternativne mere.

Aktivna uloga oštećenog uočljiva je i kod ove mere, tačnije neophodna je saglasnost oštećenog. Ova mera se vezuje za krivična dela za koja je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do jedne godine, što znači da se odnosi na lakša krivična dela. Sud je taj koji donosi odluku o prekidanju krivičnog postupka, pod jednim posebnim uslovom prema kojem učinilac ne sme da učini novo krivično delo, pri čemu sam prekid postupka može da traje najviše godinu dana (saglasno st. 2, čl. 58-a). U stvari radi se o uvođenju svojevrsne probacije u naš krivičnopravni sistem, ali ona još uvek nije do kraja definisana, tačnije trebalo bi na poseban način regulisati njeno izvršenje. Da je uloga oštećenog i kod ove mere veoma značajna potvrđuju i kriterijumi koje sud treba da uzme u obzir pri odlučivanju o izricanju ove mere, a oni su: osobito izraženo kajanje i izvinjenje učinioca, odstranjivanje posledica dela i nadoknađivanje štete prouzrokovane krivičnim delom (st. 4).

Nadoknada štete ili odstranjivanje štetnih posledica dela od strane učinioca je institut koji daje mogućnost sudu da, saglasno čl. 58-b st. 3 KZ, izvrši zamenu izrečene novčane kazne u visini do 20 dnevnih globa ili 1800 evra u denarskoj protivrednosti ili kazne zatvora do tri meseca sa društveno korisnim radom. Ovu odluku sud donosi po zahtevu osuđenog. Pri odlučivanju sud uzima u obzir osim već spomenutih radnji i težinu dela, stepen krivične odgovornosti i prethodnu neosuđivanost učinioca. Radi se o interesantnoj novini za izricanje alternativne mere u kojoj odnos učinioca prema žrtvi postaje relevantan za sud i stimulativan za samog učinioca. Interesantno je da se u ovoj situ-

⁵ Pod pojmom *supsidijarne* odn. *sekundarne žrtve* podrazumeva se „lice koje trpi druge štetne posledice koje nisu elementi njegovog zakonskog bića, ali su u neposrednoj vezi sa posledicama dela.“ (Kambovski, 2004: 364). Radi se o širem pojmu žrtve koji se identifikuje sa pojmom oštećenog krivičnim delom.

aciji ne traži saglasnost žrtve, verovatno polazeći od pretpostavke da je njen interes zadovoljen i da je na ovaj način ona dobila odgovarajuću satisfakciju.

Uslovno prekidanje vođenja krivičnog postupka (čl. 91-a st. 1 KZ) je alternativna mera koja se primenjuje prema maloletnicima. Sud je taj koji može da se odluči za ovu meru pri čemu postoji formalni uslov: radi se o krivičnom delu za koje je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine. Ali maloletni učinilac mora da preduzme i odgovarajuće radnje da bi bili ispunjeni i drugi uslovi za uslovno prekidanje, i to su: da izrazi kajanje za izvršeno delo, da odstrani posledice dela, da nadoknadi štetu i da se pomiri sa oštećenim. Postoje i još dva uslova. Jedan je saglasnost oštećenog da se prekine postupak, a drugi da maloletnik u roku od dve godine ne napravi isto takvo ili teže krivično delo. Znači, i kada je u pitanju ova mera potvrđuje se aktivan položaj oštećenog, koji je relevantan bez obzira što je u pitanju maloletni učinilac. Drugi uslov predstavlja svojevidnu probaciju i ako ne u smislu probacije kakva postoji u zemljama gde ovaj institut ima svoju tradiciju i gde je razrađen ceo sistem, uključujući i specijalizovane organe za njeno sprovođenje.

Posebna krivičnopravna zaštita žrtava pojedinih krivičnih dela

Silovanje kao centralno krivično delo (čl. 186 KZ) u okviru Glave XIX (Krivična dela protiv polnih sloboda i polnog morala) pretrpelo je najznačajnije izmene. Tako su ovim delom obuhvaćena i ona lica koja su sa učiniocem u bračnoj zajednici, čime je postupljeno u skladu sa shvatanjima u savremenoj viktimološkoj literaturi da „brak ne može da bude alibi za nasilje.” (Šeparović, 1979: 82). Razlika koja je napravljena u odnosu na KZ iz 1996. godine je u načinu na koji se pokreće postupak u slučajevima kada je učinjeno krivično delo prema licu sa kojim učinilac živi u bračnoj ili trajnoj vanbračnoj zajednici (žrtve silovanja, prisiljavanja na obljubu ili na drugu polnu radnju). Gonjenje se preduzimalo po privatnoj tužbi (rešenje iz 1996), a sa Novelom iz 1999. godine na predlog oštećenog, da bi Novelom iz 2004. godine ova lica i po osnovu gonjenja bila izjednačena tj. i kada su oni žrtve delo se goni po službenoj dužnosti! Baš poslednje je povod da iznesemo mišljenje, inače prisutno u viktimološkoj teoriji, da zbog prirode dela treba da se omogući žrtvi da odlučuje da li će da inicira gonjenje.

U odnosu na zakonsko rešenje značajno je da je zakonodavac otišao i korak dalje ne praveći razliku po osnovu pola za eventualne žrtve silovanja. Time su uvaženi predlozi nekih krivičara i viktimologa (Tahović, Šeparović i Pospišil-Završki, navedeno prema Nikolić-Ristanović, 1984:21) da kod silova-

nja kao i kod nekih drugih seksualnih delikata (obljuba nad nemoćnim licem, obljuba sa zloupotrebom položaja i druga) ne treba da se pravi diskriminacija među polovima, odnosno da lica ženskog pola imaju ekskluzivan status žrtve.

Spomenuta Glava XIX KZ ima jednu opštu karakteristiku, značajnu kada su u pitanju maloletna lica koja su žrtve seksualnih delikata. Naime promene koje su se desile u makedonskom krivičnom zakonodavstvu u regulisanju ovog pitanja imaju tendenciju pojačane krivičnopravne zaštite ove kategorije žrtava izražene preko uvođenja novih inkriminacija i preko zaoštavanja kaznene politike (u odnosu na sankcije predviđene za ova dela). Među takvim inkriminacijama naveo bih sledeća krivična dela: zadovoljavanje polnih strasti pred drugim; podvođenje i omogućivanje polnih radnji; prikazivanje pornografskih materijala detetu i dr.

U okviru Novele Krivičnog zakonika usvojene početkom 2002. godine,⁶ izvršeno je samo nekoliko izmena i dopuna potrebnih, između ostalog i zbog usaglašavanja njegovih odredaba sa međunarodnim obavezama koje je država preduzela. Među njima posebno značajno je inkriminisanje novog dela, trgovine ljudima (čl. 418-a). Naime, preduzimajući obaveze koje proizlaze na osnovu potpisivanja Konvencije UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i njenih dopunskih protokola, a pre svega Protokola za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, posebno ženama i decom, Republika Makedonija je inkriminirala delo trgovine ljudima (čl. 418-a) 2002. godine, čak i pre nego što je ratifikovala spomenute međunarodne dokumente. Novelom KZ iz 2004. godine napravljene su odgovarajuće izmene i dopune ovog dela (sa ciljem njenog potpunijeg usaglašavanja sa spomenutim Protokolom i obavezama koje iz njega proizlaze), a ovome delu pridodato je delo krijumčarenje migranata (čl. 418, u saglasnosti sa drugim dopunskim Protokolom navedene Konvencije), dok su posebnim članom (čl. 418-v) inkriminirani organizovani oblici („organiziranje grupa“) ovih dela kao i podsticanje, pozivanje i podržavanje njihovog izvršenja. U saglasnosti sa zaprećenom kaznom (najmanje četiri godine za osnovni oblik dela), trgovina ljudima ubraja se u teža ili „ozbiljna“ krivična dela.

Ne upuštajući se u detaljnije opisivanje ovog dela, želimo da istaknemo da se radi o veoma složenom delu u kojem su nabrojane mnoge radnje izvršenja, mnoga sredstva izvršenja dela i više oblika eksploatacije. Tako se eksploatacija ne svodi samo na seksualnu nego i na druge oblike eksploatacije, pre

⁶ Ova novela Krivičnog zakonika je objavljena u „Služben vesnik na R. Makedonija“ br. 4/02.

svega radne, no tu svoje mesto nalazi i prisilna fertilizacija, nezakonito usvajanje, nedozvoljeno presađivanje delova čovekovog tela. Isto tako, možemo da konstatujemo da su Novelom iz 2004. godine u okviru osnovnog dela (čl. 418-a, st. 1) napravljene izmene koje su još više iskomplikovale primenu odredaba ove inkriminacije. Odatle i potreba za pojednostavljivanjem. Isto tako, saglasnost žrtve da bude izložena eksploataciji treba se smatrati irelevantnom, ukoliko nedvosmisleno postoje elementi prinude, čime se dosledno implementira Protokol koji takvu saglasnost isključuje.

Interesantno je da je u međuvremenu došlo do izmene Krivičnog zakonika⁷ i da je kao posebno izdvojeno delo pod nazivom trgovina maloletnim licima (čl. 418-g). Saglasno Protokolu iz Palerma (čl. 3 al. v), delo postoji i kada nije upotrebljeno niti jedan od načina predviđenih kada su u pitanju punoletna lica kao žrtve trgovine (pretnja silom ili upotreba sile ili drugih formi prinude, otmica, prevara, zloupotreba vlasti ili stanja nemoći, davanje ili primanje novca ili druge koristi radi dobijanja saglasnosti ...). Kada su, pak, ti načini upotrebljeni, ispunjeni su uslovi za kvalifikatorni oblik osnovnog dela za koji je predviđena i strožija kazna (najmanje 10 godina, saglasno st. 2 istog člana). Isto tako, precizirani su mogući oblici eksploatacije maloletnih lica-žrtava trgovine (što je bio nedostatak prethodnog rešenja na koji se posebno ukazivalo) i jasno je određeno da saglasnost maloletnog lica u odnosu na inkriminisane radnje "nije od značaja za postojenje krivičnog dela ..." (st. 5). Nema dileme da ovakva rešenja predstavljaju korak napred u doslednoj implementaciji Protokola iz Palerma.

Isto tako, još uvek je nedovoljno eksplicitno inkriminisan pokušaj ovog dela, čime nisu do kraja ispoštovane obaveze koje proizilaze iz čl. 3 Protokola za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, posebno ženama i decom. Ovo je, prema nekim mišljenjima, rezultat i restriktivnog tumačenja čl. 19 st. 1 KZ koji sankcioniše pokušaj kao kažnjiv ukoliko prema zakonu za to delo može da se izrekne kazna zatvora od pet godina ili teža kazna⁸, a za pokušaj za drugo delo samo kada zakon izričito propisuje kažnjavanje za pokušaj. Interesantno je da praktičari šire tumače ovu odredbu, smatrajući da ne treba da se tumači kao donja granica propisane kazne za koju bi bio primenljiv ovaj član, već i za dela za koja je propisana manja kazna zatvora?! (Danailov, Zikov, 2005: 42, 43). Pitamo se da li zakonska odredba dozvoljava ovakvo, u suštini,

⁷ Poslednja Novela Krivičnog zakonika objavljena je u „Služben vesnik na R. Makedonija“ br. 7/08.

⁸ Napominjemo da je, saglasno čl. 418-a st. 1 KZ, za osnovno delo trgovine ljudima propisana minimalna kazna od četiri godine.

šire tumačenje ove odredbe što sa svoje strane može da ima negativne posledice u odnosu na slobode i prava građana i da znači odstupanje od jednog od osnovnih načela krivičnog prava, načela zakonitosti.

Uzimajući u obzir predmet ovog rada, posebno ćemo se zadržati i na odredbama koje se odnose na jednu od najznačajnijih novina makedonskog kaznenog zakonodavstva, posebno sa viktimološkog aspekta, kojima se definiše i uređuje porodično nasilje.

Istovremeno možemo da kažemo da rešenje koje je prihvaćeno u Krivičnom zakoniku znači nepostojanje posebne inkriminacije porodičnog nasilja, već je ono sastavni deo bića drugih krivičnih dela. Radi se o interesantnom zakonskom rešenju koje se razlikuje u odnosu na neka druga zakonodavstva koja porodično nasilje inkriminišu kao posebno krivično delo. Naime u članu 122 t. 19 daje se, uslovno rečeno, definicija pojma porodičnog nasilja, dok se u okviru posebnog dela KZ porodično nasilje javlja kao kvalifikatorna ili privilegovana okolnost nekih krivičnih dela.⁹ Praksa će pokazati da li je to i najadekvatnije rešenje.

Ono što je u definiciji posebno interesantno sa viktimološkog aspekta je dopunski uslov koji je potrebno ispuniti da bi se govorilo o porodičnom nasilju. Naime porodično nasilje se definiše kao maltretiranje, grubo vređanje, ugrožavanje sigurnosti, telesno povređivanje, polno ili drugo fizičko ili psihičko nasilje, što je prema nama sasvim dovoljno da prikaže svu složenost ove pojave. Znači, obuhvata ne samo fizičko, već i više prisutno i bolnije psihičko nasilje. Ali definicija se nepotrebno usložnjava, a u praksi može da uzrokuje nepotrebne poteškoće, kako za sud tako i za samu žrtvu i, što je za nas još bitnije, stvarajući na taj način pretpostavke za naknadno odnosno sekundarno viktimiziranje žrtve. Naime traži se da prethodno navedeni oblici nasilja „uzrokuju osećaj nesigurnosti, ugroženosti ili strah.“ Čini se da zakonodavac, propisujući ovaj dopunski i prema nama nepotreban uslov, privileguje nasilnika na način koji u suštini znači dodatnu zaštitu njegove pozicije.

U odnosu na definiciju možemo da kažemo da je dovoljno široka kada određuje krug lica koja su potencijalne žrtve porodičnog nasilja. Naime obuhvaćene su najugroženije kategorije lica, nije pravljena diskriminacija u odnosu na to da li se radi o licima u bračnoj ili vanbračnoj zajednici, a uzeta je u obzir i činjenica da napuštanje bračne ili vanbračne zajednice ne predstavlja prepreku za nasilnika da produži svoje nasilničko ponašanje (bilo fizičko,

⁹ Radi se o krivičnim delima: kvalifikovano, odn. teško ubistvo, ubistvo na mah, obična i teška telesna povreda, protivpravno lišavanje slobode, ugrožavanje sigurnosti, prisila, polni napad na dete, posredovanje u vršenju prostitucije.

bilo sa pretnjama, ucenama, stalnim javljanjima ili na drugi način)! Možemo da zaključimo da su u odnosu na ovo pitanje uvažena ukazivanja nauke i rešenja savremenih zakonodavstava, pa čak u nekim slučajevima ova rešenja mogu da posluže za primer drugim zakonodavstvima.¹⁰

Novine u Zakonu o krivičnom postupku¹¹ u odnosu na oštećenog

Inovacije koje su od značaja za unapređenje položaja žrtve su i rešenja iz krivičnoprocesnog zakonodavstva povezana sa: načelom oportuniteta kaznenog gonjenja (čl. 154 i 155 ZKP); institutom „kaznenog naloga“ (čl. 458-462 ZKP); obeštećenjem i restitucijom koji se javljaju kao dopunski uslov ka izrečenoj sankciji; rešenjem iz čl. 469 st. 1 ZKP kada na predlog javnog tužioca sud donosi rešenje o uslovnom prekidanju postupka, opredeljuje njegov rok i obavezu učinioca u tom roku da ne izvrši novo krivično delo i da ispuni druge predviđene obaveze iz već spomenutog čl. 58-a KZ; slučajem kada oštećeni kao ovlašćeni tužilac može da predlog za izricanje alternativnih mera koje se izriču saglasno odredbama postupka za donošenje presude bez održavanja glavne rasprave (čl. 468, sistematizovan u okviru Glave XXVII).

Navedena rešenja, po pravilu su više okrenuta učiniocu nego žrtvi. Naime, primena niza mera zavisi od samog učinioca, njegove spremnosti da ispuni obaveze, kao i od okolnosti u vezi sa njim, pri čemu interesi žrtve još uvek nisu dovoljno respektovani.¹²

U ovom delu rada našu pažnju ćemo zadržati na najznačajnijim novinama sa aspekta položaja oštećenog, sadržanim u noveliranom Zakonu o krivičnom postupku.

a) *Imovinsko-pravni zahtev*- najznačajnija novina koja proizlazi iz Novele ZKP iz 2004. godine, a odnosi se na ovoj institut glasi: Presudom sa kojom se optuženi oglašava krivim, sud odlučuje o imovinsko-pravnom zahtevu u celini ili delimično. To je kvalitativno različito od prethodnog rešenja saglasno kojem je

¹⁰ Napominjemo de je materija porodičnog nasilja uređena i Zakonom o porodici („Služben vesnik na R. Makedonije“ br. 80/92, i br. 38/04 i 33/06), pre svega sa ciljem da se uredi odnosi koji su nastali u vezi sa nasiljem u braku i porodici.

¹¹ Zakon za krivičnata postapka (prečisten tekst), „Služben vesnik na RM“ 15 / 05.

¹² Ovakva ocena podudara se sa ocenom datom od strane Nikolić-Ristanović, V. i Ćopić, S. povodom promena u kaznenom zakonodavstvu Srbije (Nikolić-Ristanović, V., Ćopić, S., 2006, str. 72).

sud *mogao* (znači nije *morao*) da mu dosudi imovinsko-pravni zahtev u celini ili delimično ili, pak, što se najčešće i dešavalo, da uputi oštećenog da ga ostvari u celini preko parnice (čl. 101 st. 1). Ipak ostaje mogućnost koju zakon i dalje ostavlja sudu (čl. 97 st. 1) saglasno kojoj sud o imovinsko-pravnom zahtevu ne odlučuje u krivičnom postupku, ako se time značajno odugovlači ovaj postupak. Međutim sa ciljem da se izbegne ovo rešenje predviđena je dopunska garancija za oštećenog. Naime, ukoliko dokazi u krivičnom postupku ne daju dovoljno osnova za potpuno ili delimično presuđivanje imovinsko-pravnog zahteva, a za njihovo naknadno obezbeđivanje postoji opasnost od neopravdanog odlaganja krivičnog postupka, sud će sa presudom da dosudi samo *osnov* ili *osnov i delimičan iznos* imovinsko-pravnog zahteva, a za iznos zahteva ili za ostatak od tog iznosa doneće dopunsku presudu. Ukoliko iznos zahteva ne može da se utvrdi drugim dokazima ili bi izvođenje takvih dokaza vodilo ka znatnom odlaganju postupka, sud (krivični – m.z.) će dosuditi dopunskom presudom iznos imovinsko-pravnog zahteva ili njegovog dela određujući pravičnu nadoknadu. Nameće se zaključak da se dosadašnji nepovoljan položaj oštećenog, kada je u pitanju primena ovog instituta, barem na normativnom planu poboljšava.

U ovom delu predviđena je još jedna nova mogućnost koja stoji na raspolaganju oštećenom u slučaju podnošenja imovinsko-pravnog zahteva. Naime u slučaju osiguranja ovaj zahtev može da se podnese i osiguravajućem društvu (čl. 97 st. 3).

U ovom kontekstu interesantna je još jedna novina povezana sa mogućnošću koja se daje oštećenom saglasno čl. 415 ZKP (st. 1 t. 4). Naime radi se o preinačenju pravosnažne osuđujuće presude u delu koji se odnosi na imovinsko pravni zahtev i bez ponavljanja postupka, kada se nakon donošenja ovakve presude pojave novi oštećeni. Na ovoj način otkloniće se nepravda prema kojoj nije moglo da se obešteti lice za koje sud nije imao saznanje u toku krivičnog postupka. Postupak za preinačenje sprovodi se na predlog oštećenih lica u roku od tri meseca od dana kada su saznali da je presuda doneta.

b) *Institut „zaštićeni svedok“*, kao deo reformi makedonskog krivičnog zakonodavstva prvi put je uveden noveliranim ZKP-om iz 2004. godine.¹³ On sadrži

¹³ Zakon za izmenuvanje i dopolnuvanje na ZKP objavljen u „Služben vesnik na RM“ br. 74/04 od 22.10. 2004 g. Posebna Glava XIX-a pod naslovom: Zaštita na svedocite, sorabotncite na pravdata i na žrtvite, tačnije članovi 270-a i 270-b se odnose na ovoj institut. Ali i neke druge odredbe, koje će biti predmet razmatranja u ovom radu, mogu da se odnose na ovo pitanje. Napominjemo da je u radu korišćen prečišćen tekst Zakona o krivičnom postupku, objavljen u „Služben vesnik na R. Makedonija“ br. 38/05 od 7. marta 2005. godine.

dve vrste odredbi za zaštitu svedoka: a) procesne mere zaštite i b) pravni osnov za sprovođenje neprocesnih mera zaštite utvrđene Zakonom o zaštiti svedoka.¹⁴ Na ovaj način popunjena je pravna praznina u okviru krivično-pravnog sistema.

Opšta je konstatacija da je izmenom ZKP, posebno odredbi posebne glave (XX) i nekih drugih odredbi povezanih sa novim položajem svedoka, kao i donošenjem Zakona o zaštiti svedoka, napravljen značajan napredak u promeni položaja ove kategorije svedoka. Sa tog aspekta makedonsko krivično zakonodavstvo ima savremena rešenja u ovoj oblasti, pošto je uzelo u obzir komparativna iskustva i međunarodne standarde koji proizlaze iz odgovarajućih međunarodnih dokumenata.

Međutim i pored takvih u načelu pozitivnih ocena, može da se konstatuje činjenica da naučni i stručni radnici (npr. Kalajđiev, 2005; Lažetić-Bužarovska, 2005) imaju odgovarajuće primedbe koje ukazuju na potrebu što je moguće skorijeg menjanja i usaglašavanja odredaba ZKP (koji je predmet našeg analiziranja, a odnose se i na Zakon o zaštiti svedoka koji u ovom radu nije predmet našeg proučavanja) koje se odnose na materiju zaštite svedoka. Najnovija informacija sa kojom raspoložemo je da se izmenjeni ZKP, koji između ostalog sadrži predlog promena u odnosu na ovu materiju, nalazi u Vladinoj proceduri, što potvrđuje da će najavljene promene postati realnost.

Generalna je konstatacija, isto tako, da u našem procesnom zakonodavstvu postoji deficit odredaba koje bi na odgovarajući način regulisale pomoć, podršku i zaštitu žrtve i koje bi bile u funkciji sprečavanja njene produžene, sekundarne viktimizacije. Odatle smo u potpunosti saglasni sa konstatacijom iznesenom u Strategiji za reformu kaznenog prava (Republika Makedonija, Ministarstvo Pravde, 2007) da pojačana krivičnopravna zaštita posebnih kategorija (pre svega ranjivih) žrtava nije praćena odgovarajućom (pojačanom) procesnopravnom zaštitom! To govori da u našem zakonodavstvu još uvek nisu prihvaćena rešenja sadržana u savremenim zakonodavstvima u vezi sa ovim veoma značajnim segmentom položaja žrtve/oštećenog.

Ipak kao pozitivan primer koji odstupa od prethodno iznesene opšte ocene i predstavlja novinu u našem procesnom zakonodavstvu i nalazi se u funkciji prevencije sekundarne viktimizacije je odredba sadržana u čl. 244 st. 1 ZKP, prema kojoj svedok može da uskrati iznošenje podataka iz čl. 243 st. 3 ovog zakona (ime i prezime, očevo ime, zanimanje, prebivalište, mesto rađa-

¹⁴ Zakonot za zaštita na svedoci je objavljen u „Služben vesnik na Republika Makedonija“ br. 38/05 i 58/05.

nja, uzrast i o njegovom odnosu sa optuženim i oštećenim) ukoliko postoji verovatnoća da davanjem iskaza ili odgovorom na određeno pitanje, svedok može da izloži sebe ili njemu blisko lice ozbiljnoj opasnosti po život, zdravlje ili fizički integritet. Imajući u vidu relativno skromno iskustvo u sprovođenju ove odredbe i na osnovu sprovedenog monitoringa suđenja za krivično delo trgovine ljudima u makedonskim sudovima od strane nevladine organizacije *Koalicija „Svi za pravično suđenje“*, može da se konstatuje da se ova odredba ne primenjuje, odnosno da sudije „zaboravljaju“ da informišu svedoke o ovom njihovom značajnom pravu (vid. Koalicija Site za pravično suđenje, 2007: 47).

Neophodno je da se stvore pretpostavke za razvijanje modela zaštite žrtava od sekundarne viktimizacije što bi doprinelo boljoj ukupnoj zaštiti žrtava. Neka zakonska rešenja i neke inicijative i predlozi za koje se lobira, pre svega u naučnim i stručnim krugovima, kreću se u tom pravcu.¹⁵ Ali ukoliko se za poređenje uzmu međunarodni standardi kao i savremena zakonodavna i praktična rešenja koja se smatraju dobrom praksom u svetu, može da se zaključi da je „situacija još uvek nezadovoljavajuća“.

U pogledu obezbeđenja celog niza praktičnih mera i drugih uslova sa kojima bi se žrtvama i svedocima garantovala bezbednost i zaštita, odnosno sa kojima bi se sprečavala sekundarna viktimizacija, one bi se svele na stvaranje odgovarajućih posebnih uslova i osnivanje i aktiviranje posebnih službi za pomoć i podršku žrtvama za šta postoji bogato iskustvo i praksa u mnogim zemljama. Interesantno je da kao primer mogu da nam posluže ne samo te zemlje već i zemlje iz našeg neposrednog okruženja (pr. aktivnosti Viktimološkog društva Srbije u vezi sa unapređenjem pomoći i podrške žrtvama). Isto tako, postoji ceo pokret u funkciji zaštite ove kategorije prava žrtava, kao i međunarodna asocijacija (na primer, Evropska pomoć žrtvama, nekadašnji Evropski forum službi za pomoć žrtvama) koji uspostavlja odgovarajuće standarde i ujedno učestvuje u njihovom inkorporiranju u odgovarajuće međunarodne dokumente i standarde.

¹⁵ Diskusija na savetovanju i „Predlog na dopolnivanje i preciziranje na zaključocite povrzani so položbata na ošteteniot vo ZKP“. Radi se o Zaključcima Udruženja za krivično pravo i kriminologiju Makedonije sa Osmog godišnjeg savetovanja Udruženja: *10 godini primena na Zakonot za krivičnata postapka na R. Makedonija*, održanog od 27-29 septembra, 2007 g. Navedeni Predlog sam izradio i dostavio Izvršnom odboru Udruženja na usvajanje.

Elementi restorativne pravde i položaj maloletnih lica kao žrtava u Zakonu o maloletničkoj pravdi

Pri razmatranju Zakona o maloletničkoj pravdi¹⁶ koncentrisaćemo se na rešenja koja zaslužuju pažnju, posebno zbog njihove inovativnosti, pri čemu ćemo se posebno zadržati na odredbama koje su povezane sa žrtvom/oštećenim. Istovremeno napominjemo da je koncept na kojem je zasnovan ovaj zakon i u kojem značajnu ulogu ima oštećeni još jedna potvrda pravila da maloletničko zakonodavstvo, u slučaju Zakona o maloletničkoj pravdi, trasira put kojim se kreću reforme kaznenog zakonodavstva u odnosu na punoletne učinioce.

U čemu su sadržane najznačajnije inovacije i pre svega, na čemu su utemeljene?

Savremeno maloletničko zakonodavstvo (posebno evropsko i anglosaksonsko) zasniva se na prethodno oblikovanoj „novoј strategiji borbe protiv maloletničke delinkvencije, čije su strateške pozicije: prevencija, zaštita, briga i pomoć maloletniku; posmatranje njegovog dela više kao društveno neprilagođenog ponašanja nego kao kriminalnog akta, i garancije za prava maloletnika” (Kambovski, 2006: 31-32). Ovakve promene se višestruko reflektuju na sistem maloletničkog kaznenog prava.

Istovremeno može da se konstatuje da je Austrijski Zakon o sudovima za maloletnike iz 1998. godine¹⁷ model zakona koji je poslužio kao primer za koncipiranje našeg Zakona o maloletničkoj pravdi. Austrijski zakon je od posebnog značaja jer sadrži inovacije usaglašene sa savremenim tendencijama u maloletničkom kaznenom zakonodavstvu, odnosno maloletničkoj pravdi, a posebno zbog predviđanja širokih mogućnosti za izbegavanje, odnosno „skretanje” od formalnog postupka, koji bi u suprotnom trebalo da se vodi prema maloletnicima koji su u konfliktu sa zakonom.

U mnogim zemljama, posebno kada su u pitanju maloletni učinioци krivičnih dela, klasične kaznene mere i postupci sve se više zamenjuju sa alternativnim tj. diverzionim merama i postupcima. Pri tome, pri donošenju odluke o „skretanju” polazi se od najboljeg interesa maloletnika pri čemu se ne insistira na apsolutnom poštovanju principa pravde! Sistem maloletničke pravde je orijentiran prema pravima i blagostanju maloletnika saglasno čemu postoje isto-

¹⁶ Zakon o maloletničkoj pravdi je objavljen u „Sluben vesnik na R. Makedonija”, br. 87/07.

¹⁷ O rešenjima sadržanim u ovom Zakonu i koja se od njih odnese na diverzione mere i postupke videti detaljnije u Kambovski, V. (2006).

imeni modeli maloletničke pravde. Isto tako, sistem maloletničke pravde se karakteriše i fleksibilnošću iz koje proizilaze šira diskreciona ovlašćenja organa koji su involvirani u postupku i koji preduzimaju mere i aktivnosti u kojima dominiraju mere zaštite, pomoći i brige zajednice usmerene ka maloletniku u konfliktu sa zakonom.

Izbor tj. saglasnost da se primeni „skretanje” je pretpostavka za primenu ovog modela. S obzirom da se radi o maloletnim licima saglasnost daju roditelji, odnosno staratelj maloletnika, pri čemu moraju da se uvažavaju njegova prava tj. da postoje formalne garancije da će se sprovesti pravedno postupanje. Naime, bez obzira što se radi o tretmanu koji nije sudski moguće su razne zloupotrebe ili ugrožavanje prava maloletnika. Jednom data saglasnost maloletnika može biti opozvana. U tom slučaju produžava se sa redovnim sudskim postupkom. Isto tako, saglasno međunarodnim standardima, data saglasnost u ovom vidu postupka ne može se smatrati apriornim priznavanjem krivice od strane maloletnika u slučaju da dođe do produžavanja formalnog postupka.

„Skretanje” tretmana maloletnika u konfliktu sa zakonom sa formalnog sistema kaznene pravde ka alternativnom tretmanu daje mogućnost za primenu formalnih i neformalnih mera za pomoć, brigu, podršku, u stvari za reintegraciju maloletnika u zajednicu. Pri tome takve mere imaju još jednu značajnu dimenziju, one moraju uvažavati interese i potrebe žrtve i nalaze se u funkciji njenog osnaživanja.

Među rešenjima sadržanim u Zakonu o maloletničkoj pravdi koje istovremeno predstavlja značajnu novinu podignutu na nivo pravila za koje smo posebno zainteresovani je pravilo izbegavanja formalnog sudskog postupka (saglasno čl. 9). Ovo pravilo je operacionalizovano u normativnom delu Zakona putem odgovarajućih diverzionih mera i postupaka koji sadrže elemente restorativne pravde.

Tako na primer u okviru dela koji se odnosi na postupak prema maloletnicima posebno je uređeno pitanje postupka posredovanja i poravnanja (čl. 68-70). Radi se o jednoj od najznačajnijih novina ovoga zakona saglasno kojoj se u postupku prema maloletnicima unose elementi diverzionog modela zasnovanog na konceptu restorativne pravde. Tačnije, ovde se pre svega uređuje pitanje posredovanja kome se pridodaje postupak i uslovi za poravnanje. No, odmah da istaknemo da se to pravi u opštim crtama bez ulaženja u detalje u odnosu na sam postupak. Interesantno je da u svemu ovome važnu ulogu ima javni tužilac iako odluku u postupku za posredovanje i poravnanje može da donese i sud u toku sudskog postupka, što znači otkako je postupak prema

maloletniku već započeo. Znači, radi se o mogućnosti koja stoji na raspolaganju javnom tužiocu u postupku prema maloletnicima da na osnovu principa oportuniteta odluči, kada se radi o krivičnom delu za koje je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine: da ne pokrene postupak pred sudom iako postoje dokazi da je učinio krivično delo, pod određenim uslovima (predviđenim u st. 1 t.1); uslovno da odloži pokretanje postupka pred sudom za određeno vreme (šest meseci) pod uslovom da ne učini drugo delo i da nadoknadi štetu ili da na drugi način popravi štetne posledice prouzrokovane delom (t. 2); da ne pokrene postupak ukoliko na osnovu izveštaja Centra za socijalni rad utvrdi da je postignut sporazum između maloletnika i njegove porodice i oštećenog za vraćanje imovinske koristi, nadoknade štete ili popravljanja štetnih posledica dela (t. 3) ili da predloži sudu da prema maloletniku odredi meru opšte korisnog rada do 30 sati (t. 4). Navedene odluke javni tužilac može da donese kada oceni da je slučaj jasan i kada za to postoji saglasnost maloletnika, njegovog zakonskog zastupnika i oštećenog, posle prethodno pribavljenog izveštaja od Centra za socijalni rad.

Interesantno je još jedno rešenje sadržano u st. 4 istog člana (68) da u cilju utvrđivanja saglasnosti javni tužilac poziva maloletnika, njegovog zakonskog zastupnika i oštećenog. Njihov nedolazak, u slučaju da su uredno pozvani, smatra se izrazom nesaglasnosti, zbog čega javni tužilac ne može da donese gore navedene odluke.

Interesantno je i zakonsko rešenje prema kojem odluka u postupku za posredovanje i poravnanje iz prethodnog člana, može da donese i sud u toku sudskog postupka (čl. 69 st. 1), kao i ukoliko javni tužilac predloži meru vršenja društveno korisnog rada (do 30 sati), a sud je ne prihvati, treba posebno da obrazloži razloge za neprihvatanje (st. 2). Prvi stav potvrđuje tezu da je restorativna pravda moguća u svim fazama postupka, tačnije da i sud može da izrekne mere koje su restorativne prirode, kao što je slučaj sa posredovanjem i poravnanjem.

Postupak medijacije u kaznenoj materiji i prema maloletnim učiniocima (čl. 72- 78) po prvi put je u Republici Makedoniji propisan zakonom. U njenim okvirima uređeno je više pitanja: uslovi za medijaciju; određivanje medijatora; trajanje postupka; uslovi koje treba da ispuni lice koje želi da postane medijator; sprovođenje postupka za medijaciju, kao i njegovo završavanje. Na kraju ovog dela sadržana je upućujuća odredba koja poziva na odgovarajuću primenu odredaba posebnog Zakona o medijaciji (koji je već donet ali se odnosi na građansku materiju) i za koji se očekuje da bude dopunjen medijacijom u kaznenoj oblasti.

Peti deo Zakona o maloletničkoj pravdi je posvećen posebnoj zaštiti maloletnih lica žrtava krivičnih dela. U čemu je značenje ovih odredaba i kakve novine one sadrže?

Jedna od najznačajnijih novina u Zakonu o maloletničkoj pravdi svakako su odredbe koje se odnose na zaštitu maloletnika-žrtava krivičnih dela (čl. 137-143). Iako se odstupilo od prvobitne ideje da suđenja za krivična dela učinjena od punoletnih lica u kojima su kao žrtve navedena maloletna lica budu prenesena u delokrug sudova za mlade, odnosno sudija i saveta za maloletnike kao što je to primer sa nekim zakonodavstvima iz neposrednog okruženja (pr. hrvatsko i srpsko) i „saglasno rešenjima u više evropskih zakonodavstava ...“ (Hirjan, F., Singer, M., 1998: 36)¹⁸, odredbe sadržane u Zakonu, koje su materijalne i procesno-pravne prirode su značajne. Tako se zaštita maloletnika kao oštećenog/žrtve povezuje (posle mnogo nastojanja, zalaganja i predloga iznetih na raznim savetovanjima, simpozijumima i drugim naučnim i stručnim skupovima, kao i u radovima autora koji su se bavili ovom problematikom, među kojima i autora ovih redova) sa ustanovljavanjem *Fonda za obeštećenje maloletnika-žrtava* krivičnih dela nasilja i drugih akata individualnog i grupnog nasilja.¹⁹ Smatramo da je neophodno preciznije određivanje dela obuhvaćenih ovim pojmom kao i lica koja će moći da koriste sredstva fonda (osim neposredno oštećenih i njihovih porodica, lica koja ih izdržavaju, lica koja su pomagala da bi ih zaštitila pri čemu su pretrpela štetu, neprijatnost, traumu i slično, a saglasno definiciji UN sadržanoj u Deklaraciji o osnovnim principima pravde za žrtve krivičnih dela i žrtve zloupotrebe vlasti. Prema tome, a u saglasnosti sa ustanovljenom praksom zemalja koje već nekoliko decenija ili nešto manje imaju uspostavljene ovakve fondove, prethodan uslov za korišćenje sredstava iz ovog Fonda je nemogućnost, zbog faktičkih ili pravnih prepreka, da se imovinsko-pravni zahtev podmiri od imovine učinioca krivičnog dela ili drugog akta nasilja i kada je od pravnosnažnosti odluke o imovinsko-pravnom zah-

¹⁸ Ujedno ovi autori se pozivaju i na sličnu praksu pojedinih sudova u Hrvatskoj u kojoj se “prater legem sprovodi od 80-tih godina.”

¹⁹ Razvoj viktimološke nauke, kriza krivičnog koncepta resocijalizacije učinioca i pojava feminističkih pokreta sa zahtevima za pojačanom zaštitom žena, posebno žrtava silovanja i nasilja u porodici su okolnosti koje su pokrenule razvoj ideje o nadoknadi štete iz javnih fondova (Mrvić-Petrović, 2001:62). Ovim činocima bi pridodali i potrebu za posebnom zaštitom dece, posebno žrtava nasilja i raznih drugih oblika njihove zloupotrebe. Principijalna primedba odnosi se na pitanje zašto se izdvajaju samo žrtve nasilja kada je u pitanju nadoknada štete iz ovog Fonda? Da li je opravdana takva restriktivnost u odnosu na korisnike sredstava iz ovog fonda?

tevu prošlo više od šest meseci. Dobro je što se ovaj rok smanjio (u jednoj od prethodnih verzija zakona taj rok je iznosio više od jedne godine) zbog hitnosti potreba žrtve da bude materijalno obeštećena u vreme lečenja, odsustva sa posla, nemogućnosti da izdrži porodicu, da ostvari druge aktivnosti i sa njima povezane zarade, da sanira rane i traume i dr. Sigurno je da je pravda do koje se kasno dolazi, posebno u ovakvim slučajevima, u suštini nepravda. Blagovremena nadoknada za štetu koja ničim nije prouzrokovana svakako bi bila kakva-takva satisfakcija za žrtvu.

Koje su druge značajnije odredbe sadržane u glavi XVI Zakona o maloletničkoj pravdi? To je pre svega insistiranje na nužnosti obučenosti i edukovanosti subjekata koji učestvuju u postupku koji se vodi za krivična dela u kojima se maloletnik javlja kao žrtva. Radi se o sudovima, javnim tužiocima, službenim licima Ministarstva unutrašnjih poslova (čl. 137). Naime zahteva se da navedeni subjekti mogu da postupaju samo ukoliko poseduju posebna znanja i iskustvo iz oblasti prava deteta i iz krivično-pravne zaštite maloletnika. Isto tako, zahteva se od advokata, tačnije obavezno je da pohađaju specijalizovanu obuku za maloletničko prestupništvo (nisu posebno navedeni maloletnici-žrtve što je previd zakonodavca) od najmanje četiri do deset dana u toku godine u zemlji i inostranstvu (čl. 140 st. 3). Identična ovoj obavezi je odredba iz člana 94 st. 3 koja se odnosi na dužnost sudije za maloletnike, javnog tužioca i ovlašćenih službenih lica MUP-a. Takva je i odredba člana 26 st. 2 koja se odnosi na članove specijalizovanih odeljenja ili stručne timove za maloletnike formirane u okviru CSR i nadležne za primenu mera prema deci, starijim i mlađim maloletnicima u riziku, kao i za druge nadležnosti opredeljene ovim Zakonom, za praćenje specijalizovane obuke za maloletničko prestupništvo u zemlji i inostranstvu, u trajanju od četiri do deset dana.

Zakon o maloletničkoj pravdi propisuje još jedno značajno pravo, saglasno kojem maloletnik-žrtva mora da ima punomoćnika i to od prvog saslušanja optuženog (čl. 140 st. 1), pa sve do kraja postupka.

Dalje, postoji obaveza suda i drugih organa koji učestvuju u postupku za sva krivična dela iz Krivičnog zakonika u kojima se prema zakonskim obeležjima dela maloletnik javlja kao žrtva dela, da preuzmu *mere pomoći i zaštite i da postupaju na način na koji će se izbeći moguće štetne posledice za njegovu ličnost i razvoj*, što je između ostalog usmereno i ka sprečavanju moguće sekundarne viktimizacije. Na ovaj način po prvi put u jednom zakonodavnom aktu iz kaznene oblasti uspostavlja se obaveza nadležnih, pre svega državnih organa da vode računa o ovoj dimenziji postupanja kada su u pitanju žrtve

krivičnih dela, što barem za sada izostaje, kada su u pitanju punoletne žrtve krivičnih dela! Na ovaj način potvrđuje se već spomenuto pravilo da maloletničko zakonodavstvo trasira put krivičnom zakonodavstvu za punoletna lica.

Značajna je i odredba koja izričito propisuje da je postupak za ova dela čije su žrtve maloletnici – hitan.

U odnosu na pravila za saslušanje ove kategorije žrtava (propisane u čl. 138, st. 3-7 i čl. 139) opšta je ocena da ona proizlaze iz, i uglavnom uvažavaju međunarodne standarde. Naime pri njihovom saslušanju vodi se računa o psihofizičkom razvoju, o ličnim svojstvima i karakteristikama maloletnika, o zaštiti njegovih interesa i njegovom pravilnom razvoju; ograničava se broj saslušanja (najviše dva, a izuzetno tri); mogućnost, ukoliko sudija oceni da je to potrebno, s obzirom na karakteristike, odnosno specifičnosti krivičnog dela i svojstva ličnosti maloletnika, da naredi saslušanje: putem upotrebe tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka, bez prisustva stranaka i drugih učesnika u postupku, u posebnoj prostoriji i postavljanjem pitanja posredstvom pedagoga, psihologa ili drugog stručnog lica; mogućnosti u odnosu na ovakvo saslušanje da se na glavnom pretresu samo pročita zapisnik njegove izjave, odnosno da se pusti snimak sa saslušanja. Sve su to dobri načini da se izbegne moguća sekundarna viktimizacija maloletne žrtve na glavnom pretresu.

Na kraju ovog dela Zakona, na lapidaran način i sa pozivanjem na odgovarajuće odredbe Zakona o krivičnom postupku i Zakona o zaštiti svedoka,²⁰ uređena je zaštita maloletnika kao svedoka u krivičnom postupku, uključujući i primenu posebnih mera zaštite uslovljenih specifičnim potrebama zaštite psihofizičkog integriteta maloletnika. Navedene odredbe bile su predmet mojih kritičkih opservacija još u toku izrade samog Zakona o maloletničkoj pravdi i bili su objavljeni u posebnom radu (Bačanović, 2006: 104-106). Glavna primedba sastoji se u tome da posebna zaštita ove specifične kategorije svedoka treba da bude detaljnije uređena, posebno imajući u vidu standarde predviđene u odgovarajućim međunarodnim dokumentima koji se odnose na ovu oblast.

²⁰ Radi se o specifičnoj kategoriji svedoka, saradnika pravde i žrtava u slučajevima kada postoje opasnosti da budu izloženi zastrašivanju, pretnjom osvetom ili opasnošću po život, zdravlje ili fizički integritet ili je potrebna njihova zaštita (čl. 293 st. 1 ZKP). Položaj maloletnika kao svedoka u ovakvim situacijama je još složeniji/teži i nužno zahteva posebnu zaštitu.

Umesto zaključka

Navedena rešenja koja su bila predmet našeg proučavanja potvrđuju da se krenulo pravim putem u reformisanju krivičnog zakonodavstva u Republici Makedoniji kada su u pitanju žrtve, tačnije njihova krivičnopravna zaštita i položaj u celini. Ono što zaslužuje pažnju, svakako je dimenzija njihovog prihvatanja od strane praktičara (javnih tužilaca, sudova i drugih) i njihova dosledna primena. Nužnost evaluacije navedenih rešenja je isto tako značajno pitanje bez kojeg ne možemo da potvrdimo ili negiramo tezu da su ove promene uvedene sa ciljem da se poboljša položaj žrtve, uvažavajući njena prava i interese, kao i da stimulišu njenu aktivniju ulogu u razrešavanju konflikta nastalog krivičnim delom. Razumljivo je da pri tome treba stvoriti i odgovarajuće pretpostavke, a pre svega kadrovsko i stručno jačanje organa, kao i potrebnu logistiku da bi ovakva rešenja našla svoju primenu u praksi.

Literatura

Bačanović, O. (2002) Restorativna pravda so poseben osvrt vrz posreduvanjeto pomeđu žrtvata i storitelot u *Eliminiranje na preckite za prakticna implementacija na uslovnata osuda so zaštiten nadzor*. Skoplje: Međunaroden Centar za preventivni aktivnosti i resavanje na konflikti.

Bačanović, O. (2006) Viktimološki aspekti na Zakonot za maloletnička pravda, *Makedonska revija za kazneno pravo i kriminologija*, br. 2, str. 97-112.

Danailov, V., Zikov, S. (2005) *Kon priracnikot za javni obviniteli vo krivičniot progon na trgovijata so luđe*. Skoplje: IOM.

Hirjan, F, Singer, M (1998) *Komentar Zakona o sudovima za mlade i kaznenih dela na štetu djece i maloljetnika*. Zagreb: Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Hrvatske i Policijska akademija.

Kalajđiev, G. (2005) Zaštita na svedoci od aspekt na čovekovite prava u *Zaštita na svedoci, sorobotnici na pravda i na žrtvite vo domašnoto i međunarodnoto pravo*. Skoplje: IOM.

Kambovski, V. (2004) *Kazneno pravo – opšt del*. Skopje: Kultura.

Kambovski, V. (2006) Teoretski osnovi na noviot zakonski model na maloletničkata pravda, *Makedonska revija za kazneno pravo i kriminologija*, 2, str. 7- 74.

Koalicaija „Site za pravično sudenje“ (2007) *Kazneno praven odgovor na organiziraniot kriminal*, Skopje fevruari 2007.

Lažetić-Bužarovska, G. (2005) Procesni merki za zaštitu na svedoci vo komparativnoto i domašnoto pravo u *Zaštita na svedoci, sorabotrnici na pravda i na žrtvite vo domaknoto i međunarodnoto pravo*. Skopje: IOM.

Manev, P. (2004) Krivičen zakonik-prečisten tekst, Zakon za krivična postapka – prečisten tekst, *Makedonska revija za kazneno pravo i kriminologija*, 1-2, str.11- 418.

Mrvić-Petrović, N. (2001) *Naknada štete žrtvi krivičnog dela*, Beograd: Vojnoizdavački zavod i Institut za uporedno pravo.

Nikolić-Ristanović, V. (1984) *Uticao žrtve na pojavu kriminaliteta*, Beograd: IRO „Svetozar Marković“.

Nikolić-Ristanović, V. (2005) Restorativna pravda, kažnjavanje i žrtve u *Alternativne zatvorskim kaznama*. Beograd: Fond za otvoreno društvo.

Nikolić-Ristanović, V., Čopić, S. (2006) Položaj žrtve u Srbiji: klasičan krivični postupak i mogućnosti restorativne pravde, *Temida*, 1, str. 67-75.

Republika Makedonija, Ministerstvo za pravda (2007) *Strategija za reforma na kazneno pravo-nacrt*, Skoplje, maj 2007.

Šeparović, Z. (1979) *Krivično pravo, posebni deo*, knjiga II, Zagreb:Pravni fakultet.

Legal Protection of Victims under Criminal Law in the Republic of Macedonia

The author tried to outline the status of crime victims in macedonian criminal and juvenile legislation by analyzing three legal texts referring to legal protection of victims under criminal law in the Republic of Macedonia (the Criminal Code, the Law on Criminal Procedure Act and the Law on Juvenile Justice).

The basic questions which have been analyzed from the criminal substantial aspect include: the rights and interests of the victims as a consistent part of contemporary criminal policy and Criminal Code reforms, the elements of diversion model based on concept of restorative justice in criminal legislation and victimology aspects of some significant novelties in the special part of criminal law.

In this article two dimensions dealing with a change of status of damaged person in criminal procedure of the Republic of Macedonia have been analyzed, while taking into consideration new trends and comparative experiences in this field. One dimension is the role of the damaged person and incorporation of elements of restorative justice in the criminal procedure, while the other dimension includes help and support of the victims and prevention of their secondary victimization.

While analyzing suitable provisions of the Law on Juvenile Justice, the author focuses on its solutions that deserve more attention because of its innovations. The consequent realization of the concept on which this law is based on, and in which the victim, at the same time, has a significant role is another confirmation of the rule that the changes of juvenile legislation creates good basis for future reforms of criminal legislation regarding the adult offenders.

Keywords: legal protection under criminal law, the rights and the status of victims, the Criminal Code, the Law on Criminal Procedure, the Law on Juvenile Justice, Republic of Macedonia.

TEMIDA
Mart 2008, str. 47-59
ISSN: 1450-6637
DOI: 10.2298/TEM0801047F

POLOŽAJ ŽRTAVA KRIVIČNIH DELA U ZAKONODAVSTVU REPUBLIKE SLOVENIJE

KATJA FILIPČIČ*

U poslednjih deset godina Slovenija je usvojila nekoliko važnih zakonskih mera, kojima je poboljšala položaj žrtava krivičnih dela. U okviru krivičnog zakonodavstva uveden je model restorativne pravde i zabranjeno je neposredno saslušanje maloletnih oštećenika na glavnom pretresu, čime je bitno smanjena mogućnost sekundarne viktimizacije dece – žrtava seksualne zloupotrebe. Važne su i zakonske promene van krivičnog zakonodavstva. Najznačajnija je Zakon o sprečavanju nasilja u porodici, koji nema ni jedne krivične odredbe, jer je njegov zadatak zagarantovati usklađen sistemski pristup tretmanu žrtava porodičnog nasilja. Slovenija se posebnim zakonom takođe obavezala da će isplaćivati sama iz svojih sredstava odštetu žrtvama. Kao i u drugim državama, tako su i u Sloveniji prisutni zahtevi za strožiji tretman učinilaca krivičnih dela, čime bi navodno žrtva dobila pravednu satisfakciju i što bi garantovalo veću sigurnost u društvu.

Ključne reči: sekundarna viktimizacija, naknada štete žrtvama, nasilje u porodici, maloletni oštećeni, besplatna pravna pomoć

Uvod

Neodvojivi sastavni deo kriminalnopolitičkih rasprava i mera za poslednje dve decenije su nastojanja za normativno (de iure) i stvarno (de facto) poboljšanje položaja žrtava krivičnih dela. Takva viktimološka nastojanja bila su podstaknuta pre svega različitim udruženjima za pružanje pomoći žrtvama kao i međunarodnim organizacijama i njihovim brojnim preporukama. Ta nastojanja često se odražavaju u pojednostavljenim izjavama da je krivični postupak opterećen brigom za zaštitu prava učinioca, dok se za žrtvu nije odgovarajuće

* Dr. Katja Filipčič je vanredna profesorka kriminologije na Pravnom fakultetu u Ljubljani, Slovenija, E-mail: katja.filipcic@pf.uni-lj.si

pobrinulo. Takva kritika krivičnog postupka, koja se ispoljava kao sukob svemogućе države s njenim brojnim mehanizmima sa učiniocem kao pojedincem. Sam krivični postupak ne ugrožava prava žrtve. Sasvim je neosporivo da krivični postupak mora biti takav da žrtvi ne prouzrokuje dalje stresove (sekundarnu viktimizaciju) i da je država dužna žrtvi krivičnog dela obezbediti pomoć za uklanjanje posledica njene viktimizacije. No, za većinu mera u tom pravcu sam krivični postupak nije odgovarajući. Zato mora država obezbediti sporedne mehanizme (pre svega angažovanjem nerepresivnih službi) za pomoć žrtvama kriminaliteta.

Na tim polaznim tačkama su se u zadnjim decenijama izgradili neki novi instituti i mehanizmi za pružanje pomoći žrtvama i u Sloveniji. U nastavku biće predstavljene najvažnije normativne promene na tom području.

Promena položaja žrtava u krivičnom postupku

Aktivnija uloga žrtava u okviru modela restorativne pravde

U Sloveniji je novi Zakon o krivičnom postupku (dalje ZKP) stupio na snagu godine 1995. i doneo nekoliko novih instituta participativnog modela (Dežman 2003:779), koji je posebno naglašen institutom medijacije, unetim u slovenački krivični postupak novelom 1998. god. Teoretski koncept, na kojem se temelji medijacija, je ideja restorativne pravde; za razliku od retributivne pravde, u skladu s kojom država treba učinioca pravedno da kazni, restorativna pravda se temelji na spornom odnosu između učinioca i oštećene stranke, koji treba da se reši tako da se ukloni šteta, nastala u njihovom međusobnom odnosu (Kanduč 1997: 257). Na taj način model restorativne pravde daje žrtvi aktivnu ulogu u krivičnom postupku i preusmerava tradicionalnu pažnju sa učinioca i na žrtvu.

Po slovenačkom ZKP-u državni tužilac može da skrene u postupak medijacije krivičnu prijavu i optužne akte za krivična dela, za koja je po krivičnom zakonu predviđena kazna do tri godine zatvora i za neka teža krivična dela, koja ZKP taksativno nabroja (kao npr. teška povreda tela, provalna krađa). Medijaciju vodi nezavisni medijator, koji nije deo sudskog sistema. U Sloveniji to su volonteri koji se prijavljuju na raspis državnog tužilaštva. Oni moraju sami da obezbede prostore za svoj rad, a od države primaju samo simboličnu nagradu za svaki obrađen predmet. Medijacija se može izvršavati samo s pristankom okrivljene i oštećene osobe. Cilj izmirenja je sklapanje sporazuma između okri-

vljenog i oštećenog, pri čemu je sadržaj sporazuma u rukama stranki. Najčešće se stranke dogovore za izvinjenje ili naknadu štete odnosno uklanjanje štete. Ako se sporazum ispuni, državni tužilac odustaje od krivične prijave.

Godine 2006. na postupak medijacije pristala je 1851 osoba. Izmirenje je bilo uspešno u 50 % slučajeva u kojima je bio okrivljeni punoletna osoba i u 70 % u kojima je bio okrivljeni maloletna osoba (Skupno poročilo o delu državnih tožilcev 2006 : 31).

Smanjivanje sekundarne viktimizacije dece

Svest o potrebi za uvođenjem posebnih mera za smanjenje sekundarne viktimizacije dece u Sloveniji odrazila se u noveli ZKP 1999. godine. Promene su ograničene na položaj deteta – žrtve većine krivičnih dela na štetu seksualnog integriteta i krivičnih dela „zapuštanjem i zlostavljanjem maloletnog lica“. Sekundarna viktimizacija maloletnih žrtava ovih grupa krivičnih radnji, naime, posebno je istaknuta, jer istraživanja pokazuju da su učinioci tih krivičnih dela roditelji dece ili druge osobe u koje deca imaju poverenja.

Punomoćnik maloletnog oštećenog

Bitna novost novele ZKP iz 1999. godine je da maloletna oštećena osoba kod gore navedenih krivičnih dela mora imati punomoćnika sve vreme, od početka do kraja krivičnog postupka. Njen zadatak je da zaštiti prava maloletnika, posebno njegov integritet tokom saslušanja na sudu. Ako se dete samo ne odluči za tu osobu, mora mu je obezbedeti sud, tako da izabere jednog od advokata.

Ova odluka sledi preporuke međunarodnih organizacija¹ i donosi veliko poboljšanje položaja maloletne žrtve, jer može bitno umanjiti učinke sekundarne viktimizacije. Međutim, još veće poboljšanje bi bilo postignuto kada bi dodeljivanje punomoćnika bilo vezano za početak predkrivičnog postupka, kada maloletna žrtva opisuje krivičnu radnju policiji (Filipčič 2002: 191, Šug-

¹ Recommendation No(85)4 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 26 March 1985: "With regard to state intervention ... take measures to ensure protection against any external pressures on members of the family giving evidence in cases of violence in the family. In particular, minors should be assisted by appropriate counsel."

man 2000: 214, Horvat 2004: 153).² Za maloletnu osobu naime nije bitno da li opisuje radnju policiji u predkrivičnom postupku ili je opisuje istražnom sudiji, jer su obe situacije za nju izuzetno stresne.³

U praksi su posebno tužioci upozoravali na problem, da advokati različito razumeju ulogu punomoćnika, nemaju potrebnih znanja, i tako kvalitet njihovog rada zavisi uglavnom od njihove osobne sposobnosti za razumevanje dečije nevolje. Advokatska komora je zato 2006. godine pripremila poseban spisak advokata, na koji mogu da se upišu svi oni, koji žele obavljati ulogu punomoćnika. Za te advokate organizovana su dodatne edukacije. To je rezultiralo u tome da u poslednjim godinama primećujemo sve kvalitetnije obavljanje ove uloge.

Čuvar ljudskih prava (ombudsman) sprovodi pilotski projekt „Zagovornik – glas otroka“ (Branilac – glas deteta). Cilj tog projekta je osnovati posebnu službu, čiji bi stručnjaci pratili dete u svim postupcima, ne samo u krivičnom. Dete, žrtva krivičnog dela svojih roditelja, naime često se nađe i u građanskom postupku i postupcima centara za socijalni rad. Najbolje bi bilo, kad bi dete u svim postupcima (znači i u krivičnom postupku) pratile dve osobe: pravnik i poverljiva osoba – dualno zastupanje (Novak 2001).

Neprihvatljivost direktnog saslušanja na glavnoj raspravi

Rezultati istraživanja Instituta za kriminologiju pri Pravnom fakultetu u Ljubljani 1995. godine pokazali su da su maloletne žrtve često saslušavane u prisutnosti optuženog lica i bile izložene unakrsnom saslušanju.⁴ To je bio za maloletnike težak traumatski doživljaj. Na osnovu rezultata tog istraživa-

² Postavlja se opšte pitanje, zašto položaj žrtve uopšte vezati na početak krivičnog postupka u formalnom smislu. To je razumljivo pri uređivanju odnosa između države i optuženog, kada je potrebno definisati i ograničiti moć države u ugrožavanju prava pojedinca. Uspostaviti je dakle potrebno uravnotežen odnos između države i optuženog. Negativne posledice delovanja državnih organa za žrtvu ne nastupaju tek u trenutku kad država odluči ko je »osnovano sumnjiv« za izvršenje krivičnog dela, već u trenutku kad zbog svoje viktimizacije stupi u kontakt s policijom. Naravno one postaju još teže u kasnijim fazama postupka, kad se žrtva mora kao svedok suočiti s okrivljenim i odgovarati na njegova pitanja i u njegovoj prisutnosti. Zato je logičan zaključak: ako je cilj države smanjiti sekundarnu viktimizaciju žrtve, nema nikakvog razloga da početak realizacije tog svog cilja veže za formalni početak postupka.

³ Pri tome polazim samo iz maloletnikovog doživljaja krivičnog postupka. Naravno, postoji bitna razlika između izjava datih policiji ili sudu – pred sudom svedok je dužan govoriti istinu, što naravno znači dodatnu stresnu situaciju. No, ta razlika u kontekstu nasilja u porodici nija tako izražena.

⁴ Postupci, u kojima su bili maloletni svedoci, najčešće žrtve seksualnog nasilja od strane roditelja, saslušavani više puta, bili su predmet istraživanja Pravnog fakulteta u Ljubljani 1994.

nja i po uzoru na neka evropska zakonodavstva, novela ZKP iz 1999. godine donela je sledeću značajnu novost: maloletne žrtve gore nabrojanih krivičnih dela, koje još nisu napunile 15 godina nije dozvoljeno saslušavati na glavnom pretresu. Na sudu mogu biti saslušane samo jedanput (pred istražnim sudijom) i tom saslušanju ne sme prisustvovati optužena osoba. Takvo uređenje zadire u princip kontradiktornosti, temeljni princip našeg krivičnog postupka. Zato je ZKP predvideo dva „čuvara“ tog principa: saslušanju sme prisustvovati optuženikov advokat, i optuženi može na glavnom pretresu predložiti da se detetu postave dodatna pitanja. Ako sud tom predlogu udovolji, istražni sudija ponovo sasluša dete.

Da bi bilo saslušanje (pored toga što je izvedeno samo jedanput) što manje traumatično za dete, u nekim slovenačkim krajevima formiraju se posebne sobe, opremljene igračkama i nameštajem, da bi se dete bitno lakše opustilo nego što to može u formalizovanoj i njemu stranoj sredini suda.

Poverljiva osoba žrtava nasilja

Ministarstvo za pravosuđe pripremiolo je nacrt promena ZKP koji je sada u javnoj raspravi. U predloženim promenama za položaj žrtve posebno je značajan predlog za uvođenje poverljive osobe za sve oštećene osobe (znači ne samo za maloletne) nasilničkog kriminaliteta. Poverljiva osoba nema ulogu ovlašćene osobe ili zastupnika žrtve u formalno – procesnom smislu. Žrtva tu osobu odabere sama, za nju nema nikakvih propisanih uslova. Njena uloga biće u tome da nudi psihičku podršku žrtvi sve vreme krivičnog postupka i tako ublaži učinke sekundarne viktimizacije.

Pružanje pomoći žrtvama van krivičnog postupka

Zaštita žrtava nasilja u porodici

Krivično zakonodavstvo može nuditi mere bezbednosti žrtvama samo za vreme krivičnog postupka i delimično izricanjem sankcija. Slovenija je 1999. godine uključila u ZKP zabranu približavanja dotičnoj osobi i mestu kao alternativu pritvoru. Mogućnost upotrebe takve zabrane 2003. godine bitno je pro-

godine – "Nekateri vidiki pravnega varstva otrok". O drugim rezultatima istraživanja videti Filipčič 1995.

širila promena zakona o policiji; policija može u slučaju nasilja u porodici (ako se radi o prekršaju ili krivičnom delu) intervencijom ukloniti nasilnika iz stana za 10 dana, dok žrtva može predložiti produženje te mere za daljih 60 dana (o tome odlučuje istražni sudija). Pri tome nije potrebno da su ispunjeni uslovi za izricanje pritvora. No žrtvi je pored mere zabrane približavanja potreban celokupan tretman i usklađena pomoć kako od strane državnih institucija tako i od nevladinih organizacija. Ali to, naravno, prevazilazi područje krivičnog prava.

Svest o neophodnosti posebnog zakona u vezi s nasiljem u porodici, koji bi sistematski regulisao problem pružanja pomoći žrtvama nasilja, u Sloveniji se formirala već pre nekoliko godina, pre svega na podsticanje nevladinih organizacija. Ministarstvo za rad, porodicu i socijalne poslove počelo je s pripremanjem zakona 2004. godine, kada je Institutu za uporedno pravo pri Pravnom fakultetu u Ljubljani naručilo istraživanje na tu temu.⁵ U okviru istraživanja izrađen je nacrt posebnog zakona, koji je bio iste godine predmet rasprava na stručnim skupovima i razgovorima sa predstavnicima različitih ministarstva i institucija. Ali je tek na početku 2008. godine Slovenija pokazala dovoljno političke volje za uvođenje takvog zakona – stupio je na snagu Zakon o sprečavanju nasilja u porodici (dalje ZSNP).

ZSNP je prvi zakon koji tretira nasilje u porodici kao poseban društveni fenomen, čije rešavanje zahteva specifičnu obradu. Za opredeljenje u zakonu značajno je, da nasilje u porodici nije vezano samo za izvesnu grupu žrtava i da se ne ograničava na usku porodičnu sredinu. Istina je, da istraživanja pokazuju da su najčešće žrtve nasilja deca i žene, ali se zakon ne fokusira samo na te dve grupe, već nalaže organima i organizacijama obavezu pružanja pomoći svim žrtvama, znači i starijim članovima porodice, osobama sa motoričnim, senzornim i intelektualnim smetnjama (poremećajima), muškarcima i svim drugim članovima porodice bez obzira na njihove lične karakteristike. Spisak osoba, koje su po zakonu porodični članovi, obiman je i uključuje sve osobe između kojih postoji (ili je postojala) čvršća emocionalna veza, a koju nasilnik koristi za ispoljavanje svoje moći nad drugom osobom. Zakon prevazilazi tradicionalnu definiciju, koja se odnosi samo na fizičko, seksualno i psihičko nasilje; samostalnim opredeljenjem ekonomskog nasilja i zlostavljanja kao oblikom nasilja on sledi moderna kriminološka i sociološka istraživanja.

Osnovne karakteristike zaštite žrtava po ZSNP su:

⁵ Istraživanje "Strokovna izhodišča s predlogi za sistemsko ureditev varstva pred nasiljem v družini", vođa istraživanja prof. dr. Katja Filipčič

- (1) Zakon nalaže svim organima i organizacijama (državnim organima, nosiocima javnih ovlaštenja, izvođačima javnih službi) dužnost da pružaju pomoć žrtvama porodičnog nasilja upotrebom svih postupaka i mera, koje su potrebne za njihovu zaštitu. Zakon izričito navodi i to da se slučajevi nasilja u porodici moraju raspravljati prioritarno, kao i to da se mora u sprovođenju postupaka poštovati princip srazmernosti preduzimanja mera (srazmernost preduzimanja sa stepenom ugroženosti žrtve, t.j. stepenom nasilja). Princip srazmernosti jedan je od temeljnih principa predloženog zakona. Obavezuje državne organe da adekvatno zaštite žrtvu, kao i da (uz široko opredeljenje nasilja u porodici) postave istim organima granice u njihovom ulaženju u intimu pojedinaca odnosno njihove međusobne odnose.
- (2) Nasilje u porodici je fenomen sa brojnim karakteristikama koje je potrebno detaljno poznavati zbog prepoznavanja nasilja kao i zbog boljeg razumevanja reakcija žrtava na ponuđenu pomoć, a i zbog pripreme kvalitetnih programa tretmana. Zakon će doprineti povećanju stručnosti u obrađivanju porodičnog nasilja pre svega na dva načina:
 - usvajanjem protokola delovanja – ministara nadležnih za delovanje policije, zdravstvenih organizacija, predškolskih ustanova i vaspitno obrazovnih ustanova moraju za godinu dana posle stupanja zakona na snagu definisati pravila i postupke, koje moraju organi odnosno ustanove uvažavati u obradi nasilnih slučajeva. Pored stručnosti, takva pravila biće garancija i za unifikaciju različitih praksi;
 - obrazovanjem svih stručnih radnika, koji se bave slučajevima nasilja u porodici – predlog zakona obavezuje gore pomenute ministre, da se pobrinu za obrazovanje stručnih radnika, koji će biti u okviru pravila (protokola) zaduženi za slučajeve nasilja, i da godinu dana posle stupanja ovog zakona na snagu, opredele obim takvog obrazovanja. Zakon govori o obaveznom obrazovanju i za sve ostale zaposlene u organima i ustanovama, koji u okviru protokola inače neće biti zaduženi konkretnim zadacima, ali se tokom svog rada susreću sa žrtvama ili izvršiocima nasilja. Zakon zadužuje nadležne osobe organa i ustanova kao i nevladinih organizacija da se pobrinu za takvo osposobljavanje.
- (3) Zakon garantuje saradnju različitih institucija (multidisciplinarni pristup)⁶ sledećim sredstvima: (a) dužnost centara za socijalni rad je da formiraju mul-

⁶ Multiinstitucionalni (što znači i multidisciplinarni) pristup razvio se u evropskim zakonodavstvima krajem 80. i početkom 90. godina prošlog veka. Podstakle su ga nevladne organizacije, koje su kritikovale razdrobljenost pružanja pomoći različitih državnih orga-

tidisciplinarnih timove; (b) organi i ustanove imaju obavezu da sarađuju sa centrima za socijalni rad; (c) ministar za rad, socijalne poslove i porodicu obavezan je da usvoji pravila o saradnji organa i ustanova; (d) formiranjem regionalnih službi za koordinaciju i pružanje pomoći žrtvama, kao i (e) dužnošću svih organa da nude potrebne podatke centrima za socijalni rad.

(4) ZSNP omogućava žrtvama da same predlažu sudu izricanje mera za svoju zaštitu, znači nisu više zavisne od ocene policije da li je te mere potrebno izreći. Te mere su:

- zabrane zbog nasilnih radnji, koje obuhvataju ulaz u stan žrtve, zadržavanje u blizini njenog stana, zabrana približavanja žrtvi i kontaktiranja sa njom (te zabrane su vremenski ograničene na 6 meseci, dok žrtva može predložiti produženje mera još za najviše 6 meseci),
- stan, koji su zajedno koristili žrtva i nasilnik, sud može na žrtvin predlog da dodeli na korišćenje isključivo žrtvi (ta mera može da zadire u imovinsko pravo, zato je ZSNP vremenski ograničava na najviše 6 meseci s mogućnošću produženja za još 6 meseci, a izvršilac nasilja može od žrtve da zahteva odgovarajuću nadoknadu štete),
- posle razvoda braka sud može odrediti žrtvi stan u isključivo korišćenje, iako bi postojali uslovi i da joj se odredi samo jedan deo stana (ograničenja su jednaka kao kod ranije navedenih mera).

U vezi sa prve dve mere odlučuje sud u vanparničnom postupku, nezavisno od krivičnog postupka. Predmete pretresa hitno, postupak je obavezan, a javnost isključena. Zadnju od opisanih mera određuje sud, koji vodi postupak razvoda braka. Ove mere samo dopunjuju, a ne nadoknađuju mere, koje slovenačko zakonodavstvo već poznaje.⁷

(5) Strana istraživanja pokazuju da su mere, koje sudu mora predlagati žrtva sama, bitno češće izrečene ako žrtva ima zajamčenu pravnu pomoć – njen zahtev je bolje pripremljen (potrebni dokazi već su predloženi), bolje argumentovan, žrtva ređe postaje pasivna tokom postupka i ređe odstupa od

na i ustanova. Multidisciplinarni pristup znači udruženu aktivnost, koja obuhvata državne i nevladne organizacije. Njegov cilj je ustvariti koordiniran (i zato efikasan) pristup rešavanju nasilja u porodici.

⁷ To pre svega važi za zabranu približavanja po zakonu o policiji, kojeg predlog zakona ne menja; ako nasilje u porodici predstavlja prekršaj ili krivično delo, policija mora po službenoj dužnosti oceniti, da li je izvesnu meru potrebno izreći. Ako policija ne oceni tako, žrtva može sama predložiti njeno izricanje u vanparničnom postupku.

gonjenja. Preporuka Parlamentarne skupštine Saveta Evrope o porodičnom nasilju nad ženama (Recommendation 1582, 2002) takođe poziva članice Saveta Evrope da žrtvama obezbede besplatno pravno savetovanje i pomoć. ZSNP iz tih razloga uvodi besplatnu pravnu pomoć žrtvi u sudskim postupcima, koji teku na njen predlog radi predloženog izricanja mera zabrane nasilnih radnji i uređenja stambenih odnosa. Osnova za određivanje besplatne pravne pomoći nije materijalno stanje one ili onoga koji je traži, već njena ili njegova ugroženost zbog nasilja u porodici i zato je potrebno izricanje mere za obezbeđenje sigurnosti.

- (6) Centrima za socijalni rad ZSNP određuje vođenje podataka o obrađivanim primerima. Time će se stanje u Sloveniji promeniti, jer nijedan organ sistematski ne prati otkriveno nasilje u porodici, a zakon će omogućiti statističke analize tog fenomena.

Stručna i koordinirana pomoć značajna je da bi žrtve porodičnog nasilja dobile jasnu poruku: ako se odluče da prekinu odnosno promene svoj život, čija osnovna karakteristika je nasilje, država će sa svojim institucijama (u saradnji s nevladinim organizacijama) pomoći. Istraživanja pokazuju, da mnoge žrtve nasilja ostaju u nasilnom odnosu i radi toga jer nemaju poverenja u rad i efikasnost organa i ustanova. Zakon bi posredno, stručnim i koordiniranim radom organa i ustanova, uvođenjem novih (efikasnih) mera za neposrednu bezbednost žrtve i garantovanjem besplatne pravne pomoći, podstakao žrtve da potraže pomoć odgovarajućih institucija i time pridoneo smanjivanju nasilja u porodici.

Obaveza države da nadoknadi štetu žrtvama nasilničkih krivičnih dela

Žrtve krivičnih dela mogu po ZKP uložiti imovinskopravni zahtev u krivičnom postupku, ali najčešće se dešava da su upućene u građanski postupak. Put do odštete je jako dug i povezan sa visokim troškovima, a od žrtve zahteva i veliku angažovanost. I kada se dogodi da sud žrtvi dosudi visoku odštetu, veoma teško ju je dobiti od učinioca (što zbog dugotrajnog i neefikasnog izvršnog postupka, što jer učinioci često nemaju nikakvu imovinu). Zato je potrebno da država u većoj meri preuzme odgovornost za otplatu štete žrtvama krivičnih dela.

Slovenija je tu obavezu preuzela krajem 2005. godine Zakonom o odšteti žrtvama krivičnih dela (ZOŽKD).⁸ Uređenje je zasnovano na zelenoj knjizi o odštetama žrtvama krivičnih dela, koju je pripremila Evropska komisija 28. septembra 2001., a njena realizacija na Direktivi Saveta 2004/80/ES o odšteti žrtvama krivičnih dela. Po tom zakonu građanin svake države, članice Evropske unije, koji je bio u Sloveniji žrtva nasilničkog krivičnog dela, ima pravo na odštetu. Lica, čije je stalno mesto boravka u Sloveniji mogu zahtevati realizaciju prava na odštetu i u slučaju da su postala žrtve nasilničkih krivičnih dela u bilo kojoj članici Evropske unije. ZOŽKD ima znači „evropsku pravnu osnovu“, koja izlazi iz potrebe za zaštitom slobodnog kretanja lica i usluga između država članica Evropske zajednice. Taj princip je u punoj meri realizovan samo ako je garantovana zaštita pojedinaca, koji u „slobodnom kretanju“ mogu postati žrtve nasilničkih radnji s predumišljajem, učinjenih u državi, u kojoj nemaju stalni boravak.⁹ Za takve slučajeve moraju postojati minimalni standardi što se tiče prava na nadoknadu štete, koju je pretrpela žrtva takvih radnji, kao i što se tiče mogućnosti pristupa sudu i nadoknadi troškova (Jenull 2007).

Pored državljanstva žrtve osnovni uslov za traženje odštete je vrsta i težina krivičnog dela. Krivično delo mora biti učinjeno s predumišljajem, s tim da je učinilac upotrebio silu ili je svojom radnjom kršio seksualnu nedodirljivost žrtve. Dodatni uslov je da je za takvo krivično delo po slovenačkom Krivičnom zakoniku moguće izreći kaznu višu od jedne godine zatvora. Žrtvi pripada odšteta za takva krivična dela samo ako su prouzrokovala telesnu povredu ili psihičku bol. Značajno je da nije uslov da je učinilac krivičnog dela poznat ili da je bio započet ili čak završen krivični postupak. Za priznavanje odštete dovoljno je da je za krivično delo otkriveno ili se o njemu obavesti policija.

Zakon određuje visinu odštete, koju žrtvi plaća država Slovenija za teške posledice: za telesne povrede najviše do 10.000 eura, a isti maksimum je određen i za psihičke bolove. Žrtvi se nadoknađuju i troškovi lečenja.

Zakon je osnovao posebnu komisiju, koja mora ustanoviti opravdanost odštete i njenu visinu. Postavlja je vlada RS, a njeni članovi su: sudija, državni

⁸ Zakon o odšteti žrtvama krivičnih dela (ZOŽKD) Državni zbor usvojio je 28. oktobra 2005, Uradni list RS, br. 101/2005; 114/2006, Zakon o uvođenju evra (ZUE).

⁹ U „ključnom primeru“ za sadašnje uređenje Sud evropskih zajednica (Ian William Cowan v. Tesor public, 186/87, European Court reports, 1989, str. 195; slučaj britanskog građana, koji je za vreme svog boravka u Parizu telesno povređen kao žrtva nasilničkog protipravnog ponašanja sa strane nepoznatog učinioca) odlučio je, da je francuski Zakon o krivičnom postupku diskriminatoran jer ne omogućava odštetu licima, koja nisu francuski građani.

tužilac, lekar i veštaci s područja zdravstvenog i invalidskog osiguranja. Komisija je počela s radom godine 2006. Uglavnom je odlučivala na osnovu priloženih dokaza, a u retkim slučajevima je saslušala oštećenog. Predmet je rešila prosečno za šest meseci. Godine 2006. bilo je 53 zahteva za traženje odštete, od čega je komisija rešila 51, a dva su ostala nerešena. Zahtev je usvojen u 9 slučajeva (18 %), a vraćeno ili odbačeno je bilo 42 slučajeva (82 %) (Jenull 2007). Ovi podaci važe za prvu godinu posle stupanja zakona na snagu. Očekujemo znatno povećanje broja prijava, jer će šira stručna i laička javnost biti obaveštena o toj mogućnosti odštete od strane države.

Povećanje punitivnosti u ime zaštite prava žrtava

U ime prava žrtava ne uvode se samo mere za njihovu neposrednu zaštitu, nego se menjaju i krivične sankcije, tretman učinilaca ili neki osnovni instituti krivičnog prava. Te promene često nastaju u klimi povećanog straha od kriminaliteta (koji po pravilu nije posledica povećanja obima kriminaliteta) i u ime „pravednosti“. Na osnovu toga su 2004. godine u Sloveniji pooštrene kazne za krivična dela seksualne zloupotrebe dece i produžen rok zastarelosti za gonjenje tih krivičnih dela. U predlogu novog krivičnog zakona, o kojem se trenutno raspravlja, predložena je i posebna evidencija osuđenih „pedofila“. Osobe koje su osuđene za seksualnu zloupotrebu dece ostale bi upisane u evidenciji i posle brisanja iz kaznene evidencije tih krivičnih dela. Pravo na uvid u takvu evidenciju imale bi vaspitno obrazovne ustanove i društva koja brinu za decu, da bi se tako tim osobama sprečilo zapošljavanje (ili volonterski rad) na mestima, povezanim s brigom i zaštitom dece.

Opisane promene ne temelje se na rezultatima istraživanja, niti ih struka podržava; u stvari, one predstavljaju svojevrsnu zloupotrebu žrtava i njihovog straha da bi se uvela zakonska rešenja po ukusu javnosti. Žrtvama krivičnih dela, pre svega nasilja, država je dužna pomagati stručnim i usklađenim radom raznih institucija a ne podsticanjem njihove osvetoljubivosti. Kao većina država tako se i Slovenija nije uspeła tome sasvim odupreti.

Zaključak

Iz svih opisanih zakonskih promena, koje je usvojila Slovenija u zadnjih deset godina, može se zaključiti da je položaj žrtava krivičnih dela bitno poboljšan. To je naročito vidljivo na području zaštite dece kad nastupaju kao oštećeni u krivičnom postupku. Ali sekundarna viktimizacija ima jake učinke i kod punoletnih žrtava porodičnog nasilja pa bi u Zakon o krivičnom postupku trebalo uneti i promene u smeru njenog smanjivanja. Ipak važno je napomenuti da se s promenama odredbi u krivičnim zakonima može smanjiti samo sekundarna viktimizacija a da nije moguće sistemski pomoći žrtvi unutar samog krivičnog postupka. Država mora organizovati pomoć žrtvama van krivičnog postupka jer bi inače moglo doći do smanjenja garancija optuženog, a takva pomoć bila bi ograničena samim ciljem krivičnog postupka. Slovenija je stoga 2005. godine donela Zakonom o odšteti žrtvama krivičnih dela, a početkom ove godine poseban Zakon o sprečavanju nasilja u porodici.

Literatura:

Dežman Z., Erbežnik A. (2003) *Kazensko procesno pravo Republike Slovenije*. Ljubljana: GV Založba

Filipčič, K. (1995) Zastoji pri obravnavanju kaznivih dejanj, katerih žrtve so mladoletniki. *Pravnik*, 1-3, str.151-164

Filipčič, K. (2002) *Nasilje v družini*. Ljubljana: Bonex

Horvat, Š. (2004) *Zakon o kazenskem postopku (ZKP) s komentarjem*. Ljubljana: GV založba

Jenuš, H. (2007) Prve odškodnine žrtvam kaznivih dejanj. *Pravna praksa*, 35, str.19-22

Kanduč, Z. (1997) Izboljševanje normativnega in dejanskega položaja žrtve kaznivega dejanja, *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 3, str. 255-265

Ministrstvo za pravosodje (2006) *Skupno poročilo o delu državnih tožilcev*. Ljubljana

Novak, B. (2001) Posebni zastopnik otroka v postopku. *Zbornik znanstvenih razprav*, str. 103-120.

Šugman, K. (2000) Otrok žrtev -otrok priča v kazenskem postopku. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 3, str. 207-215

KATJA FILIPČIČ

The position of crime victims in legislation of the Republic of Slovenia

In the last ten years the position of victims of crimes has been improved in Slovenia. In criminal law the model of restorative justice has been enacted and the hearing of sexual abused children at the court main hearing is not allowed. By this measure the secondary victimisation of abused children has been reduced. The changes in the other law, beside the criminal code and criminal procedure code, also have determined the position of victims. The most important new law is The law of preventing family violence which does not contain any new incrimination or sanction. Its main goal is to coordinate activities of different agencies and provide the systematic approach to family violence. Slovenia also enacted special law about payment the restitution to victims of violent crimes. In Slovenia public opinion about offenders became more punitive and demands for harsher sentences are made in the name of victims rights and public safety.

Key words: secondary victimisation, restitution, family violence, children as victims, free legal aid

TEMIDA
Mart 2008, str. 61-72
ISSN: 1450-6637
DOI: 10.2298/TEM0801061M

Ka uspostavljanju osnovnih prava žrtava u Japanu

HIDEMICHI MOROSAWA*

Autor u radu govori o procesu poboljšavanja prava žrtava u Japanu i svom značajnom učešću u njemu. „Doba renesanse“ za žrtve u Japanu otpočelo je tek 1990-tih godina kada biva osnovano Japansko udruženje za viktimologiju i Centar za pomoć žrtvama u gradu Mitu, kao prvi nevladin centar za podršku žrtvama u Japanu zasnovan na pristupu učešća zajednice. U periodu od maja 1999. do maja 2001. godine usvojena su četiri nova zakona – Zakon o zaštiti žrtava kriminaliteta, Zakon o prevenciji zlostavljanja dece, Zakon o zabrani uznemiravanja i Zakon o sprečavanju partnerskog zlostavljanja i zaštiti žrtava, a unete su izmene i u 6 drugih zakonskih tekstova. Međutim, ni u jednom zakonu se nije pojavljivao termin „prava žrtava“. U Japanu je konačno 1. decembra 2004. godine donet Osnovni zakon o žrtvama kriminaliteta. To je prvi zakonski tekst u kome se prepoznaju prava žrtava u Japanu. Nakon 2000. godine, značajnu ulogu u zalaganju za poboljšanje položaja žrtava imala je Nacionalna asocijacija žrtava kriminaliteta i porodica preživelih. Ova Asocijacija postigla je veliki uspeh u obezbeđivanju žrtvama položaja nosioca prava. Juna 2007. godine usvojen je novi Zakon o krivičnom postupku, prema kome će žrtvama krivičnih dela biti omogućeno da učestvuju u krivičnom postupku, kao i da daju svoje izjave tokom suđenja.

Ključne reči: prava žrtava, žrtve kriminaliteta, Japan, zakoni

* Hidemichi Morosawa, profesor krivičnog prava i viktimologije na Univerzitetu u Tokiju, direktor Instituta za obrazovanje Univerziteta u Tokiju, istraživač na Međunarodnom viktimološkom institutu u Tokiju i član upravnih tela Japanskog udruženja za viktimologiju, Svetskog viktimološkog društva i ISPAK-a (Međunarodni naučni i stručni savet programa UN za prevenciju kriminaliteta i krivično prvo). E-mail: morosawa@tokiwa.ac.jp

Korak po korak u osiguravanju prava žrtava

Trebalo bi da je u savremenim uslovima života poštovanje ljudskog dostojanstva prioritet, a da su ljudima obezbeđena njihova prava. Međutim, stvari su drugačije u stvarnosti.

Mada su žrtve ljudi čija su prava zloupotrebljena, dešava se da se o njihovo ljudsko dostojanstvo oglašava. Žrtve ponekad doživljavaju dvostruku štetu. Uz prvu povredu, doživljavaju i druge neprijatnosti od strane policajca, javnog tužioca, komšija, kolege, učinioca, advokata, medija, novinara i drugih. To je problem „sekundarne viktimizacije“. Oporavak žrtve bi trebalo da bude olakšan od strane učinilaca i države. To je takozvano „pravo žrtve na oporavak“. Po pitanjima materijalnog oporavka žrtve, države bi trebalo da razviju sistem kompenzacije, a učinioci bi trebalo da nadoknade žrtvine gubitke.

Žrtve bi trebalo da budu informisane o njihovim pravima na nadoknadu. Takođe imaju pravo da znaju od koga, zašto i kako su viktimizirane, kakvi su oni koji su ih viktimizirali, kako su oni bili ispitivani, tretirani i rehabilitovani. To je takozvano „pravo žrtve na obaveštenje“.

Takođe, žrtve imaju pravo da budu uključene, kao i da izraze svoje mišljenje kroz krivičnopravni sistem, da prisustvuju krivičnom suđenju, svedoče i daju izjavu o krivici ili nevinosti optuženog. To je takozvano „pravo žrtve na učešće u krivično-pravnom sistemu“.

U Japanu je odugovlačeno sa priznavanjem prava žrtvama, jer nije bilo svesti o njima. Iako je Japan doneo Akt o davanjima od strane države 1981. godine, ovaj sistem je bio limitiran, kako zbog obima korisnika, tako i zbog sume koja se isplaćivala. Po tumačenjima Narodne skupštine ne radi se o kompenzaciji, nego o novčanom davanju države unesrećenima. Zapravo, prosečan broj isplata tokom prvih deset godina davanja je 223 isplate u smrtnim slučajevima i 3 isplate u slučajevima teških telesnih povreda godišnje. To je 17% od ukupnog broja smrtnih slučajeva i 0,1% slučajeva telesnih povreda u 1991. godini u Japanu. Država je od tada do ovog momenta dva puta preispitivala svoje standarde, pri čemu prosek davanja nije porastao više od 10%.

Posredstvom našeg uticaja na državu i društvo, 1995. godine Nacionalna policijska služba je počela da razmatra mere usmerene prema žrtvama. Istovremeno, Ministarstvo pravde i Japanska advokatska komora su u 1997. godini razmatrale dalje moguće mere. U periodu od 1999. do 2001. godine, doneta su četiri nova zakona o pomoći i podršci žrtvama (*Zakon o prevenciji dečije prostitucije i pornografije, Zakon o zaštiti žrtava kriminaliteta, Zakon o zabrani*

proganjanja, *Zakon o sprečavanju partnerskog zlostavljanja i zaštiti žrtava*), pri čemu je dopunjeno još šest postojećih zakona (*Zakon o maloletničkoj delikvenciji, Zakon o krivičnom postupku, Zakon o istrazi, Zakon o prevenciji zlostavljanja dece, Zakon o materijalnim davanjima žrtvama kriminaliteta i ustanovljavanje novog krivičnog dela za smrtni ishod usled opasne vožnje u Krivičnom zakonu*).

Ovi procesi nisu uvek bili stabilni. Protivnici su često napadali ove reforme. Međutim, javnost je uvek bila na strani žrtava.

Decembra 2004. godine, tri godine nakon donošenja *Zakona o zaštiti žrtava kriminaliteta*, donet je *Osnovni zakon o žrtvama kriminaliteta*. Detaljno ću se na to vratiti kasnije, ali je poznata činjenica da je putem ovog akta ostvaren sistem učešća žrtava.

Juna 2007. godine, Japan je promenio *Zakon o krivičnom postupku*¹. Ovaj novi zakon će početi da se primenjuje šest meseci od donošenja. Japanska Vlada će doneti zakon do kraja 2007. godine. Po ovom novom zakonu, žrtvama kriminaliteta će biti dopušteno da uzmu učešće na suđenjima, a takođe i da daju izjave za vreme suđenja. Ovo je prava novina u japanskom tradicionalnom sudskom sistemu.

Žrtve kriminaliteta su osobe koje su najviše pogođene i oštećene krivičnim delima. Kako god bilo, vlasti su stavljale akcenat na hapšenje učinilaca i kažnjavanje, pa su žrtve tako po tradiciji ignorisane. One su bile takozvane „osobe zaboravljene za sva vremena”. Kao dodatak na patnje i traumu što su postale žrtve kriminaliteta, one su korišćene od strane javnih tužilaca samo kao sredstvo opravdavanja optužbi protiv optuženog.

Žrtvama nije bilo dozvoljeno da učestvuju u krivičnim suđenjima. Mogle su samo da sede na galerijama, u ulozi „treće stranke”. Slušale su postupke, ali nisu mogle da se ispolje. Žrtve nisu mogle da pitaju optuženog za razloge za zločin. Porodice čiji je član ubijen nisu mogle da pitaju optužene zašto su to učinili.

Štaviše, žrtve nisu mogle ništa da kažu, čak iako su znale da optuženi govori laž, ili ako su bile oklevetane od strane optuženog. Ukratko, žrtve nemaju ni prava, ni prostora u krivičnopravnom sistemu.

Kroz istoriju, mnoga društva su dopuštala žrtvama kriminaliteta da uzmu učešće na suđenju, ili da čak direktno „uzmu pravdu u svoje ruke”. Ali moderan zakon je zasnovan na uverenju da zločin remeti socijalni red, pa tako država treba da kažnjava za dobrobit žrtava.

¹ Ovaj zakon će stupiti na snagu šest meseci nakon donošenja. Predviđeno je da ga japansko Ministarstvo pravde donese do kraja 2007. godine.

Vrhovni sud Japana je 1990. godine propisao da je cilj krivičnih procesa održavanje socijalnog reda, a ne da se žrtvama direktno nadoknade njihove patnje. Sud je čak naveo da žrtve mogu izvući korist iz sudskog procesa, ali bi to bila indirektna korist, kao i da žrtve ne mogu direktno učestvovati na krivičnom sudu.

Sve do sada, žrtve su bile držane izvan procesa, bilo im je samo dozvoljeno da sede na galeriji. Sada će one imati nov status, status stranke učesnice, biće im dozvoljeno da sede pored učinioca. Biće im dopušteno da ispituju optuženog, ispituju svedoke, kao i da daju svoju izjavu vezano za zločin, kao i da izraze mišljenje o sankciji.

Novi zakon se zalaže za uspostavljanje sistema u čijem okviru žrtve mogu ostvariti finansijsko obeštećenje. Žrtve imaju potrebu da putem parničnog postupka tuže okrivljenog za obeštećenje. Ovaj postupak je dugotrajan, a isto tako je i skup i donosi ogromno opterećenje. U stvarnosti, da bi se podnela građanska tužba, žrtve treba da prikupe dokaze, kao i svedoke koji bi govorili na sudu, a takođe moraju da plate i pozamašne nagrade advokatima. Upozoravajuća je činjenica da u Japanu više od 85% optuženih za ubistvo nikada ne plati odštetu. Mnogi ljudi veruju da bi Japan trebalo da menja pravosudni sistem.

Sudeći po nedavno donetoj reviziji, žrtvama kriminaliteta će biti dopušteno da traže nadoknadu u okviru parničnog postupka, nakon što predsedavajući sudija izrekne osuđujuću presudu. Isti sudija će presuđivati krivičnu i građansku stvar u okviru jednog istog procesa. Ovaj novi pravni okvir će znatno umanjiti teret žrtvama.

U drugom delu, predstaviću zašto se jedna tako impresivna promena dogodila u Japanu. Štaviše, trebalo je manje od deset godina da bi ona oživila.

Buđenje svesti u Japanu

U Japanu je „doba renesanse“ za žrtve otpočelo tek 1990-ih godina zahvaljujući maloj grupi viktimologa, iako je situacija i dalje izgledala tako da je Japan i dalje zaostajao najmanje dvadeset godina za najnaprednijim zemljama.

Avgusta 1982. godine održan je četvrti međunarodni viktimološki simpozijum u Tokiju i Kiotu (Miyazawa, Minoru, 1985). To je bilo dve godine nakon što je donet *Zakon o materijalnim davanjima žrtvama kriminaliteta*, a i interesovanje javnosti vezano za žrtve je naprasno poraslo posle eksplozije u kompaniji teške industrije „Mitsubishi“ u avgustu 1974. godine.

Članovi Sekretarijata simpozijuma su želeli da osnuju udruženje za viktimologiju u bliskoj budućnosti. To je svakako zahtevalo dosta vremena, kako je bilo samo nekoliko ljudi koji su odabrali viktimologiju za životni poziv. Mnogi stručnjaci su bili zainteresovani za viktimologiju, zbog povezanosti sa krivičnim pravosuđem i kriminologijom.

Četvrti međunarodni simpozijum je bila jako značajna konferencija za članove Svetskog viktimološkog društva u razmatranju o pravima žrtava. Svetsko viktimološko društvo je na simpozijumima u Tokiju i Kiotu 1982. godine i Simpozijumu u Zagrebu (Šeparović, 1988/89) 1985. godine izradilo (idejni) nacrt Deklaracije UN za žrtve.

Pod takvim okolnostima, Hidemichi Morosawa je sanjao o osnivanju udruženja i organizovao pripremni odbor za formiranje Japanskog udruženja za viktimologiju 1988, na čemu je i radio. Sa dvadesetak kolega organizovao je projektni odbor i apelovao na naučnike i praktičare u pomenutoj oblasti. Novembra 1990. godine, osnovano je Japansko udruženje za viktimologiju, sa Kouichi Miyazawa-om, kao prvim rukovodiocem, generalnim sekretarom. Sada, sedamnaest godina od osnivanja, članstvo je naraslo na 350 stručnjaka.

Deklaracija Ujedinjenih Nacija o osnovnim principima pravde za žrtve kriminaliteta i zloupotrebe moći je veoma značajna deklaracija za istoriju ljudskog društva i sve države su morale da donesu neke nove i reformišu postojeće zakone u cilju zaštite žrtava. Ali, 1980-ih godina kada su ljudi širom sveta postali zainteresovani za politiku prema žrtvama, u Japanu su prilike koje su se ticale žrtava ostale iste.

Situacija se menja početkom 1990-ih. U oktobru 1991. godine Nacionalna policijska služba je u Tokiju održavala svečanost povodom desetogodišnjice postojanja i simpozijum o Zakonu o materijalnim davanjima žrtvama kriminaliteta. Hidemichi Morosawa je bio predsedavajući na simpozijumu, a Marlene Young, izvršna direktorka NOVA-e, je u to vreme održala ključno predavanje. Simpozijum je zaključen sa predlogom za vođenje naučnog istraživanja koje bi imalo za cilj da promoviše podršku programima podrške žrtvama u Japanu.

Dve inicijative su proizašle iz konačnog predloga. Jedna je imala za cilj sprovođenje istraživanja u cilju otkrivanja činjenica o žrtvama kriminaliteta, a druga pripremanja osnivanja savetovališta koje bi vodili profesionalci.

Aprila 1992. godine, 27 volontera Japanskog udruženja za viktimologiju sačinjavalo je istraživački tim koji je radio na prikupljanju podataka o aktuel-

nim uslovima za žrtve kriminaliteta. Preduzete su četiri vrste istraživanja² u cilju otkrivanja činjenica. Ovo istraživanje je vođeno dve godine, od 1992-1994. godine. Rezultati koji su dobijeni putem ovih istraživanja efektivno su korišćeni u diskusijama i debati o programima za podršku žrtvama (Koichi, Morikazu, 1996).

Hidemichi Morosawa je takođe organizovao okrugli sto o pomoći i podršci žrtvama u Japanu maja 1994. Neki od članova istraživačkog tima na istraživanju o aktuelnom stanju vezano za žrtve kriminaliteta se pridružilo okruglom stolu, pa je vođena živa diskusija vezano za rezultate istraživanja. Odbor se složio da formira nevladine centre za pomoć i podršku žrtvama širom Japana i odlučio da je potrebno formirati Japansku verziju NOVA-e u bliskoj budućnosti.

Jula 1995. godine, neki članovi odbora su formirali Centar³ za pomoć i podršku žrtvama u Mitu. Ovo je prvi nevladin centar za pomoć i podršku žrtvama, zasnovan na pristupu učešća zajednice u Japanu. Sada imamo 42 centra za pomoć i podršku u celom Japanu. Svi sem Centra za pomoć i podršku žrtvama u Ibaraki, vezani su za policiju. Centar za pomoć i podršku žrtvama u Ibaraki, je od tada imao ulogu lidera u domenu pomoći i podrške žrtvama, a juna 1999. godine izdao knjigu pod nazivom „Za oporavak od traume“⁴. Ova knjiga je postala važan priručnik za sve one koji žele da postanu volonteri.

U to vreme, mnogi ljudi nisu bili zainteresovani za probleme žrtava i mnogi univerzitetski profesori su se veoma protivili legislativi koja se ticala žrtava. Zato je Hidemichi Morosawa morao da upotrebi sredstva masovne komunikacije da se obrati javnosti za podršku. Objavio je 23 knjige (18 do kraja 1999.), napisao 109 članaka (91 do 1999.), pojavio se u 264 televizijske emisije (152 do 1999.), 57 radio programa (36 do 1999.), dao 209 izjava za novine (88 do 1999.), 31 izjavu za nedeljne ili mesečne novine (10 do 1999) i održao 140 javnih predavanja (76 do 1999.). Njegova izlaganja su svuda bila toplo prihvaćena, a i svest javnosti o pomoći i podršci žrtvama je polako rasla. Konačno, pokret za žrtve je zaživeo i u Japanu.

Kao rezultat pokreta, od 1999 do 2001. godine, doneta su četiri zakona, i to: „Zakon o zaštiti žrtava kriminaliteta“, „Zakon o prevenciji zlostavljanja dece“,

² „Istraživanje A“ je istraživanje o teško povređenim žrtvama, „Istraživanje B“ je istraživanje o preživelim članovima porodice, „Istraživanje C“ je istraživanje o žrtvama zločina protiv imovine, „Istraživanje D“ je istraživanje o ulozi advokata.

³ Centar je 2000. godine promenio svoje ime u „Ibaraki centar za pomoć i podršku žrtvama“.

⁴ Ova knjiga je zasnovana na aktivnostima centra za pomoć i podršku žrtvama u Mitu i na iskustvu ljudi koji su bili uključeni u „Kurs za obuku volontera“ u proteklih nekoliko godina.

„Zakon koji sankcioniše proganjanje“, a reformisano je i šest zakona poput „Zakona o krivičnom postupku“, „Zakona o maloletnicima“, „Zakona o materijalnoj naknadi žrtvama kriminaliteta“ i drugih. Ovakva donošenja i reformisanja zakona nikada neće ni zaživeti ukoliko žrtve ne zatraže svoja prava u svakom pojedinačnom slučaju. Reč „prava žrtava“ se ne nalazi u svakom zakonu.

Grupe žrtava su uticale na državu da donese novo zakonodavstvo za žrtve

U Japanu je 1. decembra 2004. godine donet Osnovni zakon o žrtvama kriminaliteta. To je usledilo najmanje dvadeset godina nakon što su to učinile napredne zemlje (*Zakon o žrtvama kriminaliteta u SAD-u* (1984), *Deklaracija Ujedinjenih nacija o osnovnim principima pravde za žrtve kriminaliteta i zloupotrebe moći* (1985), *Povelja o pravima žrtava kriminaliteta u Engleskoj*, 1990.). Ovo je prvi zakon koji je prepoznao prava žrtava u Japanu. Maja 2000. godine, donet je *Zakon o zaštiti prava žrtava*, a *Zakon o krivičnom postupku* je dopunjen. Ali u ovim aktima žrtve nisu prevashodno subjekti prava, već objekti koji se tretiraju kao jedna bića.

U procesu donošenja novih odluka od strane Vlade posle 2000. godine, Nacionalna asocijacija žrtava kriminaliteta i preživelih (NAVS) je odigrala važnu ulogu. Asocijacija je ostvarila ogroman uspeh u učvršćivanju pozicije žrtve kao (nosioca) prava. NAVS⁵ je osnovana 23. januara 2000. godine u Japanu. Predsednik asocijacije je Isao Okamura, advokat, koji je jedno vreme bio i potpredsednik Japanske advokatske komore. Do momenta kada je siledžija ispred kuće ubio njegovu ženu, nije znao da je pozicija žrtve u krivičnompravnom sistemu toliko beznačajna. Žrtve su u japanskom krivičnompravnom sistemu bivale hladnokrvno ignorisane. Takoreći, one su izostavljane iz krivičnogpravnog sistema.

Bilo je razloga za uspostavljanje asocijacije na specifičan način. Pokret za pomoć i podršku žrtvama u Japanu je krenuo sa pozicioniranjem problema među stručnjacima 1990-ih godina, zatim iniciranjem pomoći žrtvama od strane policije, zalaganjem za amandmane zakona od strane Ministarstva pravde i Japanskih advokatskih komora. U ovim pokretima žrtve i preživeli su osim u nekoliko izuzetaka bili ostavljani po strani.

⁵ Web site NAVS-a je <http://www.navs.jp/>

Jedan incident koji dokazuje nepoštovanje žrtava dogodio se kada je tokijska policijska uprava održavala seminar o pomoći i podršci žrtvama 1989. godine uz učešće guvernera Tokija. Sponzori su bili Japanska mreža centara za pomoć i podršku žrtvama, Japansko udruženje za viktimologiju, i stručnjaci uz učešće policije. Iako je ovaj projekat bio dobro medijski podržan, žrtve i preživeli koji su želeli da prisustvuju seminaru su bili odbijeni iz razloga jer nisu pozvani.

Pokret podrške žrtvama 1990-ih u Japanu prošao je bukvalno „bez žrtava“. U takvom pokretu koji opravdava razdvajanje žrtava i onih koji im pružaju podršku, po sistemu „ja ti pružam podršku a ti si taj koji je podržavan“, žrtve su bile pozicionirane kao objekti kojima se samo pruža podrška, a ne kao subjekti koji mogu da insistiraju na svojim pravima u društvu i kod Vlade. Uz to, nikada nisu razmišljali o tome da žrtve koje su se oporavile mogu da pružaju podršku drugim žrtvama. Japanski pokret za podršku žrtvama se razvio kao pokret koji je orijentisan prema državi, a žrtve su postojale samo da bi se sa njima saosećalo.

Kako je početak aktivnosti vezano za pomoć i podršku žrtvama bio podržan od strane Nacionalne policijske službe Hidemichi Morosawa je više puta upozoravao na nedostatak sluha policije za žrtve, ali se niko nije slagao sa njim. Čak su i stručnjaci branili sistem pomoći i podrške žrtvama „orijentisan prema državi“. Ali ovaj sistem je imao na umu da oni koji pružaju podršku žrtvama to rade kao pripadnici vladinih organizacija, a da žrtve istovremeno ne mogu da se zalažu za svoja prava. O tom sistemu se govorilo kao o sistemu kojim se žrtvama „zapušavaju usta“.

Nekoliko žrtava, koje su imale sumnje vezano za incident na simpozijumu, sastale su se u Tokiju. Složili su se da osnuju „Organizaciju žrtava, od žrtava, za žrtve“, i u novembru 1999. godine imenovali organizacioni odbor poverivši Hidemichi Morosawi dužnost savetnika.

Odabrali su prostor koji može da primi oko 150 ljudi kao mesto za održavanje osnivačke generalne skupštine jer su mislili da će zapravo samo nekoliko ljudi zaista uzeti učešće, mada su bili sigurni da postoji puno žrtava koje imaju isto mišljenje kao i oni. Ipak je više od 350 ljudi širom zemlje uzelo učešće na simpozijumu, i ispunilo prostor uzbuđenjem od ranog jutra. Više od 50 televizijskih kamera i mnogo novinara što dnevnih novina, što magazina, došlo je sa velikim interesovanjem. Organizacioni odbor je medijima odobrio ulaz pod uslovom da je prisutna samo jedna kamera od strane jedne televizijske kuće, kao i da ne prikazuju lica žrtava i da ne vrše intervju u okviru zgrade gde je sastanak održavan zbog velike zabrinutosti za privatnost žrtava.

Na simpozijumu su se mogla čuti mišljenja poput „Japanski programi za podršku žrtvama nisu bili prikladni” i „Neka Vlada inicira izmene zakona”. Koristeći ovu priliku, različiti mediji su simultano vodili kampanju u cilju podrške žrtvama, specijalni programi su često emitovani na televiziji i specijalni naslovi o podršci žrtvama su se pojavljivali u magazinima, jedan za drugim.

NAVS je septembra 2002. godine poslao prvu istraživačku grupu koja se bavila pitanjima prava žrtava u evropskim zemljama u Nemačku i Francusku. Decembra 2002. godine održan je simpozijum na temeljima zapisa istraživačke grupe, gde je odlučeno da se prikupljaju potpisi za konferencijsku rezoluciju na nacionalnom nivou. Sledeće je bilo predviđeno da bude razrešeno na simpozijumu:

- (1) Realizovanje krivičnog pravnog sistema za žrtve kriminaliteta
- (2) Realizovanje sistema učešća žrtava u krivičnom procesu
- (3) Realizovanje sistema nadoknade u okviru krivičnih postupaka (*Entschädigung des Verletzten* u Nemačkom sistemu).

Januara 2003. godine započeli su kampanju za skupljanje potpisa i do marta 2004. godine prikupili su oko 560 000 potpisa u 51 gradu. Tokom ovog perioda apelovali su na mnoge ljude koristeći sredstva masovne komunikacije da pojasne svoje stavove. Susreli su se sa premijerom Jun-ichiro Koizumi u julu 2003. godine i junu 2004. godine, a nekoliko puta i sa drugim članovima Kabineta. Rad na novoj legislativi je započet u avgustu, a *Osnovni zakon o žrtvama kriminaliteta* je konačno donet u decembru 2004. godine.

Osnovni zakon o žrtvama kriminaliteta (Akt br. 161/ 2004)

Kao što je prethodno pomenuto, *Osnovni zakon o žrtvama kriminaliteta* je prvi zakon u Japanu kojim se deklarira Vladina odgovornost da obezbedi zaštitu građanima. Uz to reč „prava žrtava” javlja se prvi put u Osnovnom zakonu. U preambuli je izražena osnovna ideja na sledeći način:

„Stvoriti društvo u kome građani mogu da žive bezbedno u miru je želja svih građana i velika odgovornost države.”

„I pored toga poslednjih godina neprekidno se javljaju različite vrste kriminaliteta i većina žrtava čija prava nisu ispoštovana je izolovana iz društva bez dobijanja dovoljne podrške. Mnoge od njih ne pate samo zbog direktne štete

pričinjene krivičnim delom, već često pate i od dodatne štete koja se dešava kasnije.”

„Razjašnjavajući osnovne principe mera za žrtve kriminaliteta i upućujući na njegov osnovni pravac, donosimo ovaj akt u cilju promovisanja mera za žrtve kriminaliteta obuhvatno i sistematski, uz saradnju između države, lokalnih vlasti i drugih srodnih organizacija i fizičkih lica.”

Osnovni zakon reguliše sledeće: Dužnosti države (član 4), Dužnosti lokalne uprave (član 5), Dužnosti građana (član 6), Pružanje informacija (član 11), Podrška u vezi sa zahtevom za naknadu štete (član 12), Poboljšanje sistema materijalne nadoknade (član 13), Pružanje zdravstvenih usluga i službi socijalne zaštite (član 14), Obezbeđivanje bezbednosti žrtava (član 15), Ustaljenje prebivališta (član 16), Ustaljenje zaposlenja žrtava (član 17), Razvoj sistema u smislu širenja mogućnosti učešća u krivičnom procesu (član 18), Negovanje razumevanja građana (član 20), Podrška za privatna lica (član 22) i tako dalje.

„Savet za promociju mera za žrtve kriminaliteta” opisan u trećem poglavlju je osnovan u nameri da se izradi „Nacrt osnovnog plana za žrtve kriminaliteta”. Kroz diskusiju ovog Saveta osmišljeno je učešće žrtava na krivičnom sudu i postupak obeštećenja na istom sudu.

Zaključak

U radu je predstavljena kratka istorija procesa pozicioniranja žrtava. Kao što je prethodno pomenuto, postoje dve moćne grupe: grupa promotera i grupa onih koji pružaju otpor. Grupe žrtava kao što je NAVS pripadaju grupi promotera, a mnogi stručnjaci iz oblasti krivičnog prava i kriminologije obično pripadaju grupi koja pruža otpor.

Uzگرد, šta biste rekli za viktimologe i grupe za podršku žrtvama? Iznenadićete se da mnogi od njih ne pripadaju grupi promotera. Glavni članovi japanskih grupa za pomoć i podršku su naučni radnici i specijalisti za pitanja žrtava. Oni nisu obični građani ili volonteri. Uz to mnogo japanskih profesora i stručnjaka nema nikakvih iskustava u radu sa žrtvama.

U Japanu postoji izraz „eksperti u službi vlade”. Oni nikada nemaju mišljenje koje bi bilo suprotno vladinim organizacijama. Državni savet, komitet, sastanak ekspertske grupe i sl. su organizovani od strane „ekspertata u službi vlade”. Tako da je borba NAVS-a bila često i borba sa njima. Na svojoj strani su

imali jedino javno mnjenje i sredstva masovne komunikacije, koja uvek odražavaju mišljenje javnosti.

Literatura

Koichi, M. / Morikazu, T. / Norio, T. (1996) *"Hanzai Higaisha Kenkyu"* (Studija o žrtvama kriminaliteta).

Miyazawa, K. / Minoru, O. (eds.) (1985) *Victimology in Comparative Perspective*. Seibundo.

Šeparović, Z. Paul (ed.) (1988/89) *Victimology: international action and study of victims*, Zagreb: University of Zagreb.

Toward Establishing Basic Rights of Victims in Japan

The author talks about improving victim rights in Japan and his important role in it. A period of Victims' Renaissance in Japan began in the 1990s when the Japanese Association of Victimology and Mito Victim Assistance Center, first non-governmental community-based integrated victim support center in Japan were established. Since May 1999 to May 2004, four laws such as "Crime Victim Protection Law", "Child Abuse Prevention Law", "Law for Proscribing Stalking Behavior" and so on were enacted and six laws were reformed. The word "rights of victim", did not appear in any laws. After 2000, the National Association of Crime Victims and Surviving Families (NAVS) played an important role. This Association achieved a great success in securing victims a position as the subject of rights. In June 2007, Japan changed the Criminal Procedure Law. This new law will be effective on six months after the day of promulgation. Japanese Government will promulgate it till the end of 2007. Under this new law, crime victims will be allowed to take part in criminal trials, and also make statements during trials.

Key words: victims rights, crime victims, Japan, laws

TEMIDA
Mart 2008, str. 73-75
ISSN: 1450-6637

Regionalna konferencija o zakonodavnoj reformi u oblasti borbe protiv nasilja u porodici

12.-14. februar 2008. Sofija, Bugarska

Zakonodavna reforma u oblasti borbe protiv nasilja u porodici bila je tema regionalne konferencije koju su od 12. do 14. februara 2008. godine u glavnom gradu Bugarske organizovali Bulgarian Gender Research Foundation (Bugarska fondacija za rodna istraživanja) i Advocates for Human Rights (ranije: Minnesota Advocates for Human Rights), SAD. Skup je organizovan sa ciljem osnaživanja vladinog i civilnog sektora na razvijanju nacionalnog zakonodavstva radi eliminisanja nasilja u porodici, delotvorne zaštite žrtava i ostvarivanja odgovornosti počinitelaca. Osnovno pitanje na kojem su se zasnivale sve sesije i radionice konferencije bilo je kako efikasno realizovani principi iz Deklaracije Ujedinjenih nacija o eliminaciji nasilja nad ženama i drugih međunarodnih dokumenata koji ustanovljavaju obavezu država da preduzmu mere radi sprečavanja i eliminisanja nasilja u porodici.

Konferencija je okupila stotinak predstavnika vlada, sudova, tužilaštava, policije i nevladinih organizacija, kao i nezavisnih stručnjaka/inja, iz 29 zemalja (Albanija, Armenija, Austrija, Azerbejdžan, Belorusija, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Hrvatska, Češka, Gruzija, Mađarska, Kazahstan, Kosovo, Kirgistan, Latvija, Litvanija, Makedonija, Moldavija, Maroko, Poljska, Rumunija, Ruska Federacija, Srbija, Slovačka, Tadžikistan, Turska, Turkmenistan, Ukrajina i Sjedinjene Američke Države). Tokom tri dana oni su razmenili iskustva u uvođenju i sprovođenju zakonske regulative u oblasti borbe protiv nasilja u porodici. Uvodničari sesija su usmeravali raspravu obezbeđujući stručni okvir za razmatranje mogućnosti izrade zakona protiv nasilja o porodici, zaštitnih i preventivnih mera, kao i formulisanja efikasnih nacionalnih strategija.

Prvi dan konferencije bio je posvećen ciljevima zakonodavne reforme o nasilju u porodici i razmatranju iskustava država učesnica ovog skupa. U uvodnoj sesiji pod nazivom „Od teorije do realnosti: Uloga zakona u okončanju nasilja u porodici” Genoveva Tisheva, direktorka Bugarske fondacije za rodna istraživanja, govorila je o iskustvima ove zemlje u primeni Zakona o zaštiti od nasi-

lja u porodici, dok je austrijsko iskustvo predstavila Rosa Logar, direktorka Programa za intervenciju u oblasti nasilja u porodici. Cheryl Thomas iz Advocates for Human Rights (SAD) naglasila je potrebu da u žiži zakonodavne reforme mora biti žrtva, te da se zakoni moraju tako revidirati da stave u centar iskustva žrtvu i njenu potrebu za zaštitom, transformišući predstavu koju društvo ima od stigmatizacije žrtve ka zlostavljanju koje trpi.

U izlaganju o reformi u cilju bezbednosti žrtve i odgovornosti počinioca, Mirjana Dokmanović (Srbija) je istakla potrebu holističkog pristupa u kreiranju sveobuhvatnog zakonodavstva, kao prvom koraku ka menjanju odnosa društva prema ovom obliku kriminala. U tom smislu, rasprava koja je sledila potvrdila je da je neophodno da zakonodavna reforma obuhvati sve relevante zakone koji neposredno i posredno utiču na sprečavanje nasilja u porodici, uključujući krivični zakon, porodični zakon, zakon o krivičnom postupku, zakon o javnom redu i miru, zakon o oružju, posebni zakon protiv nasilja u porodici (tamo gde postoji), zatim zakon o osnovnom, srednjem i visokom obrazovanju, zakon o zdravstvenoj zaštiti, zakon o policiji, zakon o socijalnoj zaštiti itd. Kako bi zakonodavna reforma dala željene rezultate, diskutanti su istakli potrebu sprovođenja paralelne edukacije i senzibilizacije svih koji su profesionalno dužni da primenjuju zakone, od sudija, tužilaca i policajaca, do zdravstvenih i socijalnih radnika.

Posebna sesija bila je posvećena izradi i primeni posebnih zakona o borbi protiv nasilja u porodici. O iskustvima pojedinih zemalja i dobrim i lošim stranama ovih zakona govorile su Sylwia Spurek (Poljska), Marina Pisklakova (Rusija) i Albena Koycheva (Bugarska).

Janette Amer iz UNIFEM-a govorila je o aktivnostima sistema Ujedinjenih nacija u oblasti eliminacije nasilja nad ženama i posebno nasilja u porodici, istaknuvši potrebu eliminisanja jaza između međunarodnih standarda i prakse država. Ona je primetila da upravo ovakvi skupovi na kojima učestvuju predstavnici i nacionalnih vlasti i mehanizama koji primenjuju zakone i ženskog pokreta doprinose smanjivanju tog jaza, dok se Rada Borić ispred European Women's Lobby založila za usvajanje Evropske konvencije protiv nasilja u porodici koja bi imala obavezujući karakter za države članice Saveta Evrope.

Drugi dan konferencije bio je posvećen izradi novih i sveobuhvatnih krivičnih zakona koji će obezbediti žrtvama brz i siguran pristup pravosudnom sistemu i pravedno kažnjavanje počinitelaca. Učesnici su u malim grupama analizirali primere pojedinih nacionalnih zakona, iskustva u njihovoj implementaciji i razmotrili mogućnosti unapređivanja zakonskih rešenja. Poseban akcent stavljen je na mehanizme zaštite žrtava i zaštitne mere. O iskustvima pojedinih

država, sa akcentom na primenu zakona od strane sudova, govorili su sudije Mary Lou Klas, Ramsey County District Court (SAD), Agnes Galajda (Mađarska) i Anna Horinova (Češka), kao i predstavnici policije Vladimir Vedra (Češka) i Levan Matchavariani (Gruzija).

Poslednji dan konferencije bio je posvećen nadgledanju zakona iz oblasti borbe protiv nasilja u porodici i obuci policajaca, sudija i tužilaca. Izvršna direktorica Advocates for Human Rights, Robin Phillips (SAD), predstavila je principe efikasnog monitoringa zakona i strateških dokumenata koji se odnose na zaštitu od nasilja u porodici i mehanizme međunarodnopravne zaštite, dok je Mirjana Dokmanović (Srbija) govorila o primeni međunarodnih standarda kao sredstva praćenja međunarodnih obaveza države u ovoj oblasti. Ona je ukazala i na značaj koju reforma u oblasti statistike i prikupljanja podataka ima u podržavanju zakonodavne reforme.

Na ovom skupu promovisana je i nova publikacija „Posedovanje vatrenog oružja i nasilje na Zapadnom Balkanu – komparativna analiza zakonodavstava i mehanizama za primenu“ (2007) koju je priredio South and Southeastern Clearinghouse for the Control of Small Arms and Light Weapons (Centar za kontrolu malokalibarskog naoružanja u Istočnoj i Jugoistočnoj Evropi).

Konferencija je završena formulisanjem strateških i akcionih planova kako na regionalnom, tako i na nacionalnim nivoima. Učesnici su je ocenili izuzetno uspešnom, jer je pružila obilje mogućnosti za razmenu i preispitivanje iskustava, stimulišući ideje za unapređenje zakona i strategija sa ciljem prevencije nasilja u porodici i efikasne zaštite žrtava.

Održavanje ove regionalne konferencije podržali su Oak Foundation, Open Society Institute's Human Rights and Governance Program (Program za ljudska prava i javnu upravu Instituta za otvoreno društvo) i Bulgarian Fund for Women (Bugarska fondacija za žene). Iz Srbije na konferenciji su učestvovali mr Jelica Rajačić Čapaković, zamenica sekretara Pokrajinskog sekretarijata za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, Marina Ileš, stručna saradnica ovog Sekretarijata, dr Mirjana Dokmanović (Ženski centar za demokratiju i ljudska prava i Viktimološko društvo Srbije) i Diana Miladinović (Autonomni ženski centar, Beograd).

Većina materijala sa konferencije, uključujući nacionalne zakone, materijale pravosudnih organa i policije država učesnica, dostupni su na veb sajtu:

http://www.stopvaw.org/Regional_Conference_on_Domestic_Violence_Legal_Reform.html

MIRJANA DOKMANOVIĆ

TEMIDA
Mart 2008, str. 77-79
ISSN: 1450-6637

**Godišnja konferencija Britanskog kriminološkog društva
„Kriminalitet i pravda u doba globalne nesigurnosti“**

London, UK, 18-20. septembar 2007. godine

Godišnja konferencija Britanskog kriminološkog društva 2007. godine je po prvi put održana u Londonu, i to na prestižnom LSE (London School of Economics and Political Sciences – Londonska škola za ekonomske i političke nauke). Suorganizator konferencije bio je Mannheim Centar za kriminologiju. Tema konferencije „Kriminalitet i pravda u doba globalne nesigurnosti“, kao i sastav učesnika, bili su u skladu sa širokim poljem istraživanja i internacionalnim karakterom LSE-a.

Aktivnosti na konferenciji sastojale su se iz dve plenarne sesije, radionica, susreta sa izdavačima, susreta autora i kritike, okruglih stolova i sl. Ove godine izlagači na plenarnim sesijama bili su Jonathan Simon, sa Univerziteta Kalifornija u Berkliju, sa temom „Implikacije rata protiv kriminaliteta“, i Shami Chakrabati, Rod Morgan i Anne Owers, koji su govorili na temu „Šta je sledeće u kaznenoj politici?“

Radionice su obuhvatile čitav niz „starih“ i „novih“ kriminoloških tema i to: strah od kriminaliteta, problemi u istraživanju kriminaliteta i krivičnog pravosuđa, zatvor i probacija, zločini iz mržnje, kompjuterski kriminalitet, kažnjavanje, maloletnička delinkvencija, interpersonalno i institucionalno nasilje, žrtve kriminaliteta i viktimizacija, policijsko ponašanje i etika, javne i privatne policije, međunarodna krivična pravda, transnacionalna policija, narkomanija, prevare, organizovani kriminalitet, komparativna perspektiva prava zatvorenika, ljudska prava i bezbednost, kriminologija kulture, učenje i predavanje kriminologije, žene i nasilje, elektronsko praćenje i satelitsko beleženje, restorativna pravda, i sl.

U svom plenarnom izlaganju Jonathan Simon je posebnu pažnju posvetio upotrebi žrtava radi opravdavanja novih zakona protiv terorizma u SAD. On je istakao da je to posebno naglašeno posle 11.septembra 2001.godine, ali je još 1968.godine bilo prisutno u američkoj politici. Simon je u svom izlaganju ukazao i na vezu neoliberalizma i porasta broja ljudi u zatvoru,

odnosno ekspanzije broja izrečenih kazni zatvora, kao i na činjenicu da se u SAD vlada posredstvom kriminala.

Od radova koji su prezentirani na radionicama izdvojila bih sledeće: Mark Findly „Vladanje putem globalizovanog kriminaliteta“, Nicola Groves „Multi-sektorski rad u slučajevima nasilja u porodici: posredovanje i upravljanje iskustvima sigurnosti, bezbednosti i rizika“, Nicolas Dorn „Upravljanje međunarodnom bezbednošću: suprotstavljajuća dinamika implementacije administrativnih mera i krivičnog prava“, Sunčica Vujić „Obrazovanje i kriminalitet – podaci o australijskim blizancima“, Pamela Davis „Žrtve i preživeli u slučajevima zlostavljanja dece“, i Maria Kasperson „Feminizam koji je otišao predaleko? Razmišljanje o švedskoj diskusiji o tome kako istraživati nasilje?“

Nikola Groves (Engleska), izložila je nalaze studije u kojoj je izvršena evaluacija dva multisektorska projekta o nasilju u porodici na severoistoku Engleske i u Kumbriji. Ona je posebno naglasila potrebu koordiniranih odgovora zajednice na nasilje u porodici, ističući značaj proučavanja uticaja organizacione kulture, institucionalnih identiteta i sa tim povezanih odnosa moći na percepcije sigurnosti, bezbednosti i rizika. U radu se, takođe, ispituju različiti pristupi posredovanju i upravljanju iskustvima sigurnosti, bezbednosti i rizika.

U svom radu o vladanju putem globalizovanog kriminaliteta, Mark Findly (Australija), inače autor nedavno objavljene istoimene knjige, kao i knjige o retributivnoj i restorativnoj pravdi u međunarodnom pravu, je predstavio komparativni-analitički okvir za pozicioniranje rizika i kontrole kriminaliteta u specifični kontekst međunarodnog kriminaliteta, sa posebnim akcentom na organizovani kriminalitet i terorizam, kao suštinske forme „nove“ globalizacije. U radu se dokazuje da su rizik i bezbednosni odgovori postali oruđe globalne vladavine u kojoj se zločin/rizik, i kontrola/bezbednost suštinski prepliću u kontekstu međunarodne pravde.

Nicolas Dorn (Engleska) se u svom radu bavio ispitivanjem i suprotstavljanjem dinamike međunarodnih administrativnih mera i međunarodnih krivičnih sudova, polazeći od interesa država, multilateralnih kompromisa i kosmopolitskih izazova. Posebna pažnja posvećena je međunarodnim sankcijama prema Iraku i SRJ, uslovljavanju u politici UN i EU na Balkanu, Međunarodnom tribunalu za bivšu Jugoslaviju i Međunarodnom krivičnom sudu.

Sunčica Vujić (Holandija) je izložila zanimljiv rad u kome je analizirana veza obrazovanja i kriminaliteta, korišćenjem podataka studije blizanaca koju je 1996. godine sproveo Institut za medicinska istraživanja iz Kvinslenda, Australija. Studija je bila bazirana na podacima iz registra o blizancima u Australiji. U

radu je poseban akcenat bio na korišćenom metodu, za koji se tvrdi da je jedinstven kako u kriminološkoj tako i u ekonomskoj literaturi.

Pamela Davis (Engleska), istraživačica i profesorka viktimologije, izložila je zanimljivu analizu problema nasilja nad decom u porodici, osvetljavajući ga kako iz perspektive deteta žrtve tako i iz perspektive prava roditelja i njegovog uticaja na porodicu kao celinu. Njeno nadahnuto izlaganje posebno je dobilo na snazi jer je u njemu vešto analizirano jedno lično iskustvo, uz izvođenje zaključaka relevantnih za razvoj teorije i prakse u ovoj oblasti. Posebno je skrenuta pažnja na opasnost da se iz situacije u kojoj je nasilje nad decom bilo ignorisano pređe u drugu krajnost u kojoj bi se usled preterane revnosti neosnovanim optuživanjem kršila prava roditelja.

Maria Kasperson (Švedska), izložila je konstruktivnoj kritici sadašnje stanje feminističkih istraživanja nasilja nad ženama u Švedskoj, problematizujući posebno njihove implikacije na praksu. Ona je posebnu pažnju poklonila kritici nepraviljenja razlike između različitih vrsta nasilja, posledica čega jeste odsustvo kreiranja odgovarajućih, tim razlikama upodobljenih mera za njihovu prevenciju i suzbijanje.

U radu konferencije učestvovala je i autorka ovog prikaza, Vesna Nikolić-Ristanović, koja je u okviru sesije posvećene problemima žrtava, izložila rad na temu „Podrška žrtvama i prekogranični kriminalitet: slučaj žrtava trgovine ljudima“. U radu su analizirane kako opšte tako i specifične potrebe žrtava trgovine ljudima, i analizirana podrška žrtvama, na primeru dve zemlje: Srbije i Norveške. Na kraju je, na osnovu prepoznatih najboljih praksi u Srbiji i Norveškoj, predložen novi model koji objedinjuje ono što je najbolje u mehanizmima stvorenih za podršku žrtvama u ove dve zemlje.

U završnom delu konferencije, određeno je i mesto i domaćin sledeće godišnje konferencije Britanskog kriminološkog društva, a to je Univerzitet u Huddersfield-u.

VESNA NIKOLIĆ-RISTANOVIĆ

TEMIDA
Mart 2008, str. 81-87
ISSN: 1450-6637

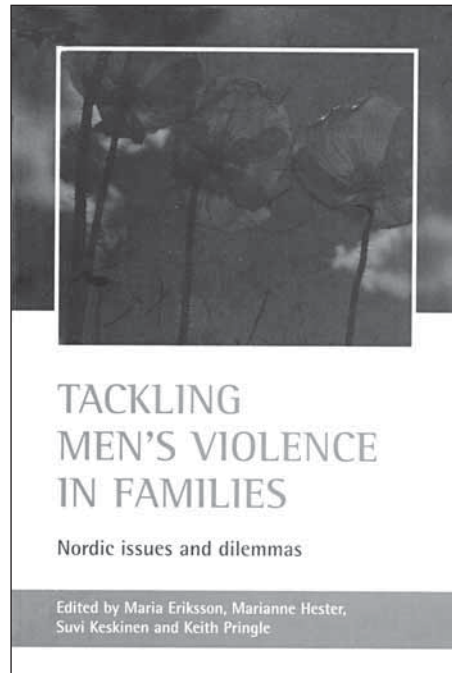
Maria Eriksson, Marianne Hester,
Suvi Keskinen i Keith Pringle (ur.)
Tackling men's violence in families
Nordic issues and dilemmas

The Policy Press University of Bristol, U.K., 2005., str. 207

Knjigu *Tackling men's violence in families – Nordic issues and dilemmas* (Hvatanje u koštac sa muškim nasiljem u porodicama-nordijska pitanja i dileme), koja je izašla iz štampe u junu 2005. godine, priredile su Maria Eriksson (istraživačica na Odseku za rodne studije, Univerziteta u Geteborgu, Švedska), Marianne Hester (profesorka na Fakultetu političkih nauka, Univerziteta u Bristolu, Velika Britanija), Suvi Keskinen (istraživačica na Institutu za ženske studije, Univerziteta u Abou, Finska) i Keith Pringle (profesorka na Odseku za društvene nauke i organizaciju, Univerziteta u Alborgu, Danska). Knjiga predstavlja svojevrsnu krunu istraživačkog rada i saradnje grupe istraživačica¹ koje povezuje interesovanje za

muško nasilje nad ženama i decom, kao i za načine putem kojih se nordijske službe socijalne zaštite nose sa ovim fenomenom. Cilj knjige je, kako Eriksson i Pringle navode u uvodu, formiranje baze znanja i upoznavanje svih zainteresovanih koji govore engleski jezik sa tekućim istraživanjima na prostoru nordijskih zemalja: Norveške, Švedske, Finske i Danske.

Autorke žele da unaprede postojeća saznanja, posebno u odnosu na nekoliko specifičnih pitanja: veza muškog nasilja nad ženama i blagostanje dece i njihove socijalne zaštite; i/ili sigurnosti žena i dece nakon razdvajanja/razvoda;

i/ili roditeljstva nakon razdvajanja. Naime, pitanja koja se tiču ovih veza nisu dovoljno ispitana u istraživanju muškog nasilja (kako unutar, tako i izvan nordijskih zemalja), a ipak su baš ona ključna u intervencijama koje se primenjuju prilikom pružanja pomoći i podrške ženama i deci koja su bili žrtve muškog nasilja u porodici. Pored pomenutog, autorke žele da doprinesu diskusiji o konceptualnim okvirima za istraživanje muškog nasilja i praktičnim aktivnostima u sistemu socijalne zaštite, posebno u pogledu uspostavljanja odnosa moći. Takve analize imaju značajne implikacije koje prevazilaze granice nordijskog regiona, a na koji način i u kojim segmentima socijalne zaštite su one vidljive u Engleskoj, izložila je Marianne Hester. Samim tim, već je na početku knjige vidljivo da ona ima veliku vrednost.

Knjiga je podeljena na jedanaest poglavlja pri čemu su, da bi se omogućilo što bolje razumevanje, poglavlja koja se tiču iste zemlje grupisana zajedno. U ovom kontekstu, svako poglavlje, u stvari, predstavlja rad neke od pomenutih istraživačica.¹

U prvom poglavlju: *Uvod: nordijska pitanja i dileme*, autorke Maria Eriksson i Keith Pringle nas upućuju na ključne teme: karakteristike, specifičnosti, pitanja i dileme, kojima se bave radovi. Najpre, ističu prisustvo jako izražene ideologije rodne jednakosti i usmerenosti ka detetu u okviru zakona i drugih normativa u nordijskim zemljama. Kako navode, to su karakteristike na kojima je utemeljen sistem socijalne zaštite nordijskih zemalja, a koje su doprinele razvoju istraživanja na polju rodne jednakosti i politike roda. S druge strane, autorke zaključuju da postojanje takve legislative nije otklonilo muško nasilje nad ženama i decom. Navodeći rezultate skorašnjih istraživanja ističu da, prema njima, ovaj problem nije manje ozbiljan u nordijskim zemljama u odnosu na druge delove zapadnog sveta. Međutim, autorke napominju da se i pored toga mora uzeti u obzir činjenica da je danas, baš u nordijskim zemljama, zabeleženo povećano javno prepoznavanje muškog nasilja kao društvenog problema, čemu su najviše doprinele službe za pomoć i podršku žrtvama. Takav doprinos je svakako rezultat razvoja pomenutih službi, kako u horizontalnom, tako i u vertikalnom pogledu. Uviđajući da ovakvu situaciju prati povećanje političke i profesionalne svesti, navode da se takvo stanje mora, bar delom, shvatiti kao posledica porasta broja istraživanja o muškom nasilju nad ženama i decom. Potom, sa kritičkog aspekta analiziraju sisteme socijalne zaštite pojedinih zemalja, fokusirajući se na one koje imaju međuna-

¹ Sve istraživačice su iz nordijskih zemalja, sa izuzetkom Hester koja je iz Engleske.

rodnu reputaciju kao progresivne, gde i pokazuju kako kada se muško nasilje u porodicama i društvena strategija za njegovo rešavanje uključe u analizu, nordijski sistem socijalne zaštite više ne izgleda tako progresivan. Nakon isticanja veze između muškog nasilja nad ženama i nasilja nad decom, oslanjajući se na rezultate istraživanja sprovedenih u periodu od 1990. do 2004. godine, one ističu suštinska obeležja socijalne politike usmerene na porodicu (podeljeno roditeljstvo, zajedničko starateljstvo i kontakt između dece i roditelja koji ne žive zajedno) i kratkim prikazom sadržaja narednih poglavlja završavaju uvodno predstavljanje.

U drugom poglavlju: *Deca, zlostavljanje i roditeljski kontakt u Danskoj*, Marianne Hester istražuje promene u okviru socijalno-političke teorije i prakse u Danskoj tokom poslednje decenije. Doprinos ovog rada ogleda se u produbljenoj analizi promena vezanih za starateljstvo i kvalitet kontakta dece sa roditeljima nakon njihovog rastavljanja/razvoda u okolnostima porodičnog nasilja, pre svega nasilja očeva. Iz date analize se vidi kako usmerenost na majke i decu, koji su suočeni sa nasiljem od strane bivših partnera/očeva, u okviru profesionalne prakse u velikoj meri iščezava. Evidentno je pomeranje sa pragmatičnih na više ideološke, ili na pravima zasnovane pristupe, koje, kako autorka zapaža, ima negativan uticaj na blagostanje dece i kvalitet kontakta, kao i na sigurnost majki. Sem toga, Hester navodi da je ovakva promena, ma koliko paradoksalno to izgledalo, delimično u vezi sa aktuelnim pokušajima pružanja podrške rodnoj jednakosti i „izjednačavanju“ očeva i majki u porodicama. U cilju što boljeg razumevanja takvih pomeranja, autorka analizira i promene u danskoj legislativi, poredi ih sa rezultatima istraživanja i razmatra uticaj profesionalne prakse.

U trećem delu knjige: *Posvećenosti i kontradikcije: povezivanje nasilja, roditeljstva i profesionalizma*, Suvi Keskinen analizira kako se na nasilje i roditeljstvo gleda u naučnoj i stručnoj javnosti Finske i kako se ovom problematikom bave različita porodična savetovališta i skloništa. Pri ispitivanju njihovih dodirnih tačaka i suprotnosti, Keskinen se fokusira na praćenje karakteristika praktičnog rada stručnjaka i uticaja feminističkih ideja, pre svega o rodu i moći, na aktivnosti pomenutih savetovališta. Sem toga, autorka nam daje odgovor na pitanje kako su pogledi feministkinja sa jedne, i pogledi praktičara na nasilje nad ženama, sa druge strane, uticali na rad u lokalnom kontekstu. Objasnjavajući takve uticaje, ona napominje da su zaštita deteta i na porodicu usmerena orijentacija kamen temeljac u radu savetovališta/skloništa u Finskoj i da je njihova organizacija slična organizaciji ostalih službi koje se bave pružanjem usluga socijalnog rada i socijalnom i zdravstvenom zaštitom. Keskinen dalje

pokazuje kako istorijski bliska povezanost između ideologija socijalne, zdravstvene zaštite i volonterskog rada u borbi protiv muškog nasilja nad ženama oblikuje puteve u kojima su i teorija traume i perspektiva feministkinja inkorporisane u profesionalne odgovore na muško nasilje u porodicama.

„Usmerenost na dete i porodicu“ prisutna u radu finskih skloništa je verovatno jedno od mogućih objašnjenja za sledeću zanimljivu karakteristiku viđenu u komparativnoj analizi rada sa decom, koja se razvija poslednjih godina kroz projekat Child's Time (Vreme deteta) i aktivnosti koja skloništa realizuju. Uključivši u svoju studiju takav tretman, kroz susrete sa decom iz skloništa, u poglavlju: „*Kada pričam osećam kao da nikada više neće voleti tatu*“: dečija osećanja, bliski odnosi i nasilje u porodici, Hannele Forsberg pokušava da objasni put kojim kod dece koja su bila izložena nasilju u sopstvenim domovima nastaju osećanja vezana za porodične odnose, posebno osećanja prema nasilnom ocu, analizirajući dečije ispovesti tj. kako i sa kojim rečima deca govore o sopstvenim osećanjima tokom procesa oporavka od nasilja.

Deo knjige koji se odnosi na radove o finskom području završava se zaključno sa **petim poglavljem**, tj. radom Teije Huatanen: *Uspostavljanje veze između očinstva i nasilja u politici Finske i istraživanju*. Ona istražuje pitanja poput sledećeg: „Zašto su očinstvo i nasilje tako retko tretirani simultano u okviru istog istraživanja ili političkog konteksta?“, kao i razloge za tišinu koja prevladava kada je ova tema u pitanju. Rad je zasnovan na rezultatima istraživanja nasilja i studijama o roditeljstvu sprovedenim u okviru društvenih nauka u Finskoj. Autorka razmatra kako shvatanje nasilja u intimnim odnosima i njegova konceptualizacija u društvu utiče na promene u politici i praksi. Polazeći od koncepta rodni uloga, ona pokazuje kako su materinstvo i očinstvo socijalne kategorije totalno različitog karaktera. Obaveze i odgovornosti roditelja su definisane različito, bez obzira da li govorimo o mirnom životu ili životu koji je obojen nasiljem. I mada se razvijaju novi pristupi roditeljstvu, fokus je i dalje na materinstvu utemeljenom na formiranoj predstavi jake, ponosne, vredne i nezavisne finske majke. Paralelno, upoznajemo se i sa konceptom „novog očinstva“, novom orijentacijom u podeli odgovornosti, zasnovanoj na tzv. podeljenom roditeljstvu i problemima starateljstva i ugovaranja kontakata sa decom posebno onda kada su nasilje i očinstvo povezani. Na kraju, Huatanen navodi kako vodeći principi (pomirenje roditelja, uspostavljanje bliskih i toplih odnosa oba roditelja sa detetom i nakon razvoda, preko udruženog odn. zajedničkog starateljstva) koji su utkani u finsku legislativu prerastaju u veliki problem kada

treba da se primene na porodicu u kojoj je prisutno nasilje. Rečju, oćinstvo, nasilje i razvod, posmatrani zajedno, predstavljaju „zapaljivu“ kombinaciju.

Dalje, Wenche Jonassen u radu: *Marširanje u mestu? Postupanje prema nasilju nad ženama u Norveškoj* opisuje, što se iz naslova vidi, promene na polju sprećavanja nasilja nad ženama u Norveškoj i to tokom poslednjih dvadeset godina. Suprotno situaciji u Finskoj, feministićki pokret je dug vremenski period prilićno glasan u norveškim javnim raspravama o nasilju nad ženama. Međutim, iz ovog rada se vidi da su, uprkos snažnog uticaja feministićkog pokreta na socijalnu politiku, promene u praksi spore. Problemi žena koje su preživjele/preživljavaju nasilje, prepušteni su nevladinim organizacijama tj. rešavaju se u skloništim za žene ųrtve nasilja, što je zajednićka karakteristika Finske i Norveške. Jonassen u svom izlaganju traga za odgovorima na pitanja: „Kakve mere su preduzete da bi se rešio problem nasilja nad ženama u Norveškoj u posmatranom periodu?“, „Koji su aktuelni izazovi u radu sa nasiljem nad ženama?“ i, konaćno, „Postoje li razlozi da se na Norvešku gleda kao na uzor u postupanju prema problemima nasilja?“

Sledeći deo nas vodi u Švedsku. Naime, u poglavlju: *Dećiji mir? Mogućnosti zaštitе dece posredstvom krivićnog i porodićnog zakona*, Gudrun Nordborg razmatra poloųaj žena i dece u švedskim zakonima, sa ciljem da dete ućini vidljivim u svetu odraslih koji je ispunjen rodnim konfliktima. Analizira one reći zakona koje se odnose na relacije među polovima i govore kakav bi odnos između roditelja i dece trebalo da bude. Posebnu paųnju autorka posvećuje objašnjenju kako borba za ųenska prava i ostvarivanje ravnopravnosti polova utiće na reforme zakona i navodi nam kako se to odraųava na uređivanje zakona u Švedskoj. Istićući znaćaj dokumenta „Znaćajno narušavanje integriteta žena“, koji predstavlja finalni dokument komisije formirane da izveštava o nasilju nad ženama, Gudrun Nordborg analizira promene u zakonu nastale pod njegovim uticajem i pokazuje nam kako ostvarena rodna specifićnost zakona osnaųuje poloųaj žena izloųenih nasilju od strane muškaraca i koje su postignute mogućnosti za zaštitu dece.

Ova tema je dalje istraųena u **osmom poglavlju**, u okviru rada: *Vidljivo ili nevidljivo dete? Pristupi profesionalnaca deci ćiji je otac nasilan prema njihovoj majci*, koji je napisala Maria Eriksson. Ovde se susrećemo sa detaljnim izveštajem o praktićnom radu profesionalaca, gde je razmatran poloųaj zlostavljane dece tokom ispitivanja koje se tiće starateljstva, ostvarivanja kontakata, stanovanja, koristeći praksu švedskih socijalnih radnika kao primer. Ova analiza jasno pokazuje posledice tekuće politike, kao i probleme u odgovoru profes-

onalaca u slučajevima gde su očevi nasilni prema majkama kao roditeljima i/ili njihovoj deci. Ukratko, ovaj deo knjige nas upozna sa nekim kontradiktornostima i dilemama u vezi aktuelnih pokušaja Švedske da uspostavi rodnu jednakost, uključujući podeljeno roditeljstvo i koncept „novog oca“ i pokušaja intenzivnijeg promovisanja dečijih prava i interesa.

Odnos između zakona, politike i profesionalne prakse je takođe tema sledećeg poglavlja. U „*Sklonite mog oca iz kuće*“: odrastanje dece u blizini nasilja, Katarina Weinehall fokusira se na pripovedanja mladih ljudi o odrastanju u blizini nasilja, uključujući njihove poglede o strategijama preživljavanja i pokušajima da potraže pomoć i podršku. Te pripovesti daju uznemirujuću sliku o sistemu dečije zaštite u Švedskoj. Naime, kako je doživljeno sa pozicije viktimiziranog deteta, profesionalci rade na tome da problem nasilja očeva učine nevidljivim, da drže zločin prikrivenim i da dopuste da dete bude zaboravljeno. Analizirajući ispovesti dece i mladih koji su ne samo učutkani, nevidljivi i zaboravljeni, nego i odbačeni i zanemareni, kao i odsustvo preko potrebne pomoći koje stručnjaci treba da pruže, Katarina Weinehall šalje poruku svim stručnjacima koji rade sa viktimiziranom decom i mladima, a to je da umeće slušanja treba da bude ključna karakteristika u obavljanju profesionalnih dužnosti. Na kraju krajeva, prema rečima autorke, ne smemo dozvoliti da se dete svaki dan budi sa ubeđenjem da njegov život neće početi sve dok mu ne umre otac!

Deseto poglavlje: *Zanemarena pitanja u politici i praksi zaštite deteta u Švedskoj: uzrast, etnička pripadnost i rod* nastavlja sa kritičkom analizom sistema za socijalnu zaštitu dece. Keith Pringle istražuje kako ugnjetački odnosi moći povezani sa uzrastom, etničkom pripadnošću i rodom oblikuju odgovore na nasilje muškaraca u porodicama. Ovaj deo knjige razmatra većinu obrađenih tema u prethodnim poglavljima, smeštajući ih u šire perspektive zaštite, čime povećava doprinos ove knjige aktuelnim međunarodnim diskusijama o modelima zaštite i odnosima moći.

Knjiga se završava poglavljem: *Hvatanje u koštac sa muškim nasiljem u porodicama: lekcije za UK*, koje povezuje sve prethodne teme sa tekućim pitanjima i dilemama u UK, pre svega Engleskoj. Marianne Hester prikazuje nedavne promene u politici i razmatra lekcije koje se mogu naučiti iz nordijskih iskustava i primeniti na tlu UK.

Kao što je na početku navedeno, knjiga *Hvatanje u koštac sa muškim nasiljem u porodicama-nordijska pitanja i dileme* predstavlja svojevrsnu riznicu iskustava nordijskih zemalja u borbi sa muškim nasiljem u porodici, iz kojih, zasigurno, možemo mnogo naučiti o fenomenu nasilja u porodici/braku/prema

deci, upoznati se sa različitim vidovima zakonskih i praktičnih mera za pružanje pomoći, podrške, osnaživanje i obezbeđivanje sigurnosti viktimiziranih žena i dece. Ona može koristiti, ne samo stručnjacima koji se profesionalno bave problemom nasilja, kreatorima politike i zakona, istraživačima i praktičarima, već i samim žrtvama nasilja i svim zainteresovanim za ovu oblast.

JELENA DIMITRIJEVIĆ

TEMIDA
Mart 2008, str. 89-92
ISSN: 1450-6637

Tatjana Đurić-Kuzmanović (prir.)

Ka rodnom budžetiranju: vodič

*Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije,
Novi Sad, 2007, 162 str.*

Knjigu ***Ka rodnom budžetiranju: vodič*** priredila je dr Tatjana Đurić-Kuzmanović, dok su koautorke Mirjana Dokmanović, Marija Kožul, Stanka Leskovic, Gordana Nikolić, Tatjana Radojević i Jelena Stefanović. Ona predstavlja skup radova studentkinja koje su tokom školske 2004-2005. godine pohađale izborni kurs *Feminističke ekonomije*¹. Finansijsku pomoć u publikaciji pružila je kancelarija UNIFEM-a iz Bratislave. Knjiga se sastoji iz uvodnog dela, šest poglavlja i spiska korišćenih termina.

Uvodni deo dr Tatjana Đurić-Kuzmanović posvećuje osnovnim temama feminističke ekonomije i rodno-budžetske inicijative, gde prikazuje ciljeve i instrumente rodne analize budžeta, ali i svetska iskustva primene različitih rodno-budžetskih inicijativa. U nastavku autorka daje pregled situacije u Srbiji od 2000. godine, obrazlaže međunarodnu i unutrašnjo-pravnu podlogu uvođenju rodno-senzitivnog budžetiranja, te naznačava moguće načine implementacije prilagođavanjem specifičnim uslovima Srbije.

¹ Kurs su pohađale studentkinje Rodnih studija Univerziteta u Novom Sadu i studentkinje II godine novosadske NVO *Ženskih studija i istraživanja*.

U prvom poglavlju, Vodič kroz budžet, Gordana Nikolić pojašnjava pojam, osnovne karakteristike i funkcije budžeta. Čitaocima i čitateljicama pruža uvid u osnovna budžetska načela i obrazlaže faze budžetskog procesa. To čini prikazom procedure u Srbiji i sistema korišćenih u drugim zemljama. Posebni značaj posvećuje fazi izvršavanja budžeta, ali i kontroli nad izvršavanjem budžeta i završnog budžetskog računa. U poslednjem odeljku analizira budžet Evropske unije. Zaključuje da će „...proces priključivanja Srbije Evropskoj uniji podrazumevati i snažnije reformisanje njenog budžeta...“, i da „... razlike između muškaraca i žena u smislu raspodela moći ostaju neuočljive...“ kao „... posledica nepostojanja rodnihi komponenti u budžetu“ (str. 37).

Marija Kožul napisala je **drugo poglavlje, Koncept rodnoh budžetiranja,** u kojem razjašnjava teorijske i praktične razlike između tzv. *rodno-slepog odnosno rodnoneutralnog* i *rodnoosetljivog budžeta*, ukazujući na mane tradicionalne koncepcije budžeta kao rodno-neutralnog političkog instrumenta (str. 41). Važan segment rada poklanja razjašnjenju rodnoh budžetiranja kao strategije *gender mainstreaming-a*, napominjući da je „Evropska unija ugradila rodnu ravnopravnost u sva svoja dokumenta“, a da „gender mainstreaming sprovodi u okviru zajedničke strategije za jednakost muškaraca i žena“ (str. 43), da bi u nastavku pružila pregled međunarodnopravnog okvira i evropskih standarda rodnoh budžetiranja. Poseban značaj rada je u iscrpnom prikazu osnovnih elemenata i instrumenata procesa rodnoh senzitivisanja budžeta, objašnjavajući preduslove neophodne za urodnjavanje budžetskog procesa, dajući teorijski osvrt na ciljeve rodnoh budžetske analize. Na kraju odeljka, obrazlaže koje praktične koristi imaju žene uvođenjem rodnoh senzitivnog budžetiranja, ali i vlade, te ukazuje na standardne probleme primene svake rodnoh budžetske inicijative na osnovu iskustava drugih zemalja.

Treće poglavlje – Sumarni pregled svetskih iskustava rodno budžetske inicijative – Stanka Leskovic koncipira analizom „...iskustava rodno budžetskih inicijativa u 29 raznih zemalja²...“ s osnovnim ciljem da čitateljicama i čitaocima svetska iskustva pomognu u „...formulisanju i primeni rodnoh budžetskih inicijativa kod nas“ (str. 60). U drugom odeljku rada, bavi se metodologijom različitih rodnoh budžetskih inicijativa i analizira iskustva implementacije istih, napominjući kako „... praksa pokazuje da je proces rodnoh budžetiranja specifičan u

² Predstavljena su iskustva: Australije, Tanzanije, Ugande, Južne Afrike, Ugande, Kenije, Brazila, Meksika, Čilea, Ekvadora, Japana, Filipina, Šri Lanke, Indije, Sjedinjenih Američkih Država, Velike Britanije, Švedske, Francuske, Italije, Španije, Nemačke, Austrije, Rumunije, Bugarske, Albanije, Makedonije, Mađarske, Bosne i Hercegovine i Hrvatske (str. 63-83).

zavisnosti od konkretnog konteksta zemlje, ...učesnika rodnobudžetske inicijative, ... njene forme, dometa i obuhvatnosti, faza u kojima su preduzimane intervencije i dobijena podrška“ (str. 83-84).

Tatjana Radojević priredila je **četvrto poglavlje** – *Prezentacija metoda rodno-oseitljive analize budžeta*. Na razumljiv i sažet način približava čitaocima ključna pitanja kojim se bavi rodno-budžetska analiza, objašnjavajući njenih sedam osnovnih instrumenata, potrebu uvođenja rodno-rasčlanjene analize i procena politika zemlje, korisnika budžeta, javnih izdataka, poreskih prihoda, uticaja i oslanjanja javnih budžeta na neplaćeni rad (koji većinom obavljaju žene). Ističe potrebu koncipiranja srednjoročnog finansijskog planiranja, koje bi počivalo na rodno-svesnim principima, i povezalno „... ciljeve vladine politike sa konkretnim delovanjem, identifikovanjem izvora neophodnih da se postignu name-ravani ciljevi u srednjoročnom okviru“ (str. 99-100). U nastavku daje primere konkretnih ciljeva, pitanja i preduslova primene instrumenata rodnog budžetiranja, pojašnjavajući pet osnovnih koraka rodnobudžetske analize.

Peto poglavlje – *Komparativna rodna analiza budžeta Republike Srbije za 2002. i 2005. godinu* – napisala je Jelena Stefanović. Konstatuje osnovne manjkavosti našeg budžeta: „... njegov rodno-slep ekonomski okvir, netransparentnost i nedovoljnu participaciju javnosti“ (str. 108). U radu se bavi pitanjima podele poslova *neplaćenog rada u domaćinstvu* između muškaraca i žena, i nepostojanju rodne statistike zaposlenih u ekonomskim i društvenim sektorima. Upoređuje budžet iz 2002. i 2005. godine, između ostalog, analizom budžetskih stavki namenjenih zapošljavanju onih koji su ostali bez posla te podsticanju otvaranja malih i srednjih preduzeća, zaključujući da „... žene, po mnogim pokazateljima, nemaju ravnomeran tretman na tržištu rada“ (str. 110). Na kraju, iznosi konkretne preporuke za urodno-rodno budžetiranje procesa budžetiranja u Srbiji.

Dr Mirjana Dokmanović napisala je **šesto poglavlje** – *Rodno budžetiranje kao sredstvo nadzora nad ostvarivanjem međunarodno-pravnih obaveza države iz Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena*. Rad je izuzetno značajan za razumevanje konkretnih načina primene međunarodnih pravnoobavezujućih instrumenata ženskih ljudskih prava. Na primeru pomenute Konvencije Ujedinjenih nacija i konkretnih članova, čitaocima i čitateljicama pruža uvid u proces kreiranja osnovnih pitanja budžetskih inicijativa, te indikatora procene uspešnosti implementacije međunarodnih standarda. To čini ana-

lizom odredbi osnovnih članova Konvencije³. Drugi deo svog rada autorka je posvetila obavezama države u eliminaciji nasilja nad ženama, proisteklim na osnovu Konvencije, te posebnim „... budžetskim implikacijama ovog fenomena i mogućim indikatorima“ (str. 137). U zaključku, ističe značaj rodne analize budžeta kao „... značajnog i inovativnog sredstva za nadziranje usklađenosti unutrašnjeg pravnog sistema i preduzetih mera države „po osnovu obaveza iz pomenute Konvencije, koji „...ukazuje na postojanje *de jure* i *de facto* diskriminacije žena, kao i na to gde je potrebno intervenisati radi eliminisanja te diskriminacije“ (str. 139).

Na kraju, dr Tatjana Đurić-Kuzmanović je priredila veoma koristan spisak specifičnih ekonomskih termina, uz njihovo detaljno objašnjenje i odgovarajuću terminologiju na engleskom jeziku.

Ovo je prva knjiga na temu rodnog budžetiranja napisana na srpskom jeziku, te će pružiti vredna saznanja čitaocima i čitateljicama koji zbog nepoznavanja stranih jezika nisu mogli koristiti stranu literaturu. Njen poseban značaj je u tome što detaljno obrazlaže potrebu urodnjavanja procesa budžetiranja u Srbiji u cilju dostizanja kako *de jure* tako i *de facto* rodne ravnopravnosti, značaj rodno-osejtive alokacije budžetskih sredstava ali i analize i monitoringa rodnih efekata različitih mera vladine politike.

MIRJANA TEJIĆ

³ Analizira prvih šesnaest članova Konvencije, koji se odnose na definiciju diskriminacije žena, obaveze države u cilju eliminacije iste, razvoj i napredak žena, ubrzanje ostvarivanja ravnopravnosti muškaraca i žena, eliminisanje rodni stereotipa, suzbijanje trgovine ženama i iskorišćavanja prostitucije žena, otkljanjanje diskriminacije u političkom i javnom životu, rod-noravnopravno predstavljanje država na međunarodnom nivou, jednaka prava vezana za sticanje državljanstva, obrazovanje, zapošljavanje, zdravstvenu zaštitu, ekonomske i društvene povlastice, poseban položaj ruralnih žena, jednaka prava pred zakonom i u građanskim stvarima, te ravnopravnosti u bračnom i porodičnom životu.

Poziv na saradnju i pretplatu

TEMIDA je časopis o viktimizaciji (stradanju), ljudskim pravima i rodu. Časopis objavljuje naučne i stručne radove koji za svoj predmet imaju problem žrtava kriminaliteta, rata, kršenja ljudskih prava i drugih oblika stradanja (sa posebnim naglaskom na probleme žena, dece, manjinskih grupa, invalidnih lica i drugih kategorija koje su posebno izložene viktimizaciji), strah od kriminaliteta, kršenje ljudskih prava u zatvoru i u krivičnom postupku, prevenciju viktimizacije i slično. Svaki broj je tematski koncipiran, ali se objavljuju i tekstovi van određenih tema.

Teme za 2008. godinu su: broj II – **Stigmatizacija** (rok za predaju radova je 1. jun 2008.), broj III – **Rod, obrazovanje i ljudska prava** (rok za predaju radova je 1. oktobar 2008.) i broj IV – **Trgovina ljudima** (rok za predaju radova je 1. decembar 2008.). Članci van ovih tema mogu biti predati redakciji bez obzira na navedene rokove.

Radovi za časopis *TEMIDA* (dužine do 16 strana duplog proreda) se šalju na adresu redakcije, Viktimološko društvo Srbije, Dositejeva 1a, 11000 Beograd, tel/fax:+ 381113034232, E-mail: vds@Eunet.yu. Prilozi se dostavljaju na disketi ili elektronskom poštom. Radovi treba da sadrže:

- a) Naslovnu stranu na kojoj je naslov rada, ime(na) autora i prezime(na) autora, naziv institucije(a) u kojoj radi(e), zvanje, adresu i broj telefona radi eventualnog kontakta, apstrakt (do 150 reči) na srpskom i engleskom jeziku i 4-5 ključnih reči;
- b) Tekst pripremljen u skladu sa sledećim tehničkim uputstvima:
 - Koristiti harvardski sistem citiranja literature. Na kraju citata u tekstu otvoriti zagradu i u njoj upisati prezime autora, godinu objavljivanja i broj strane, npr: (Christie, 2005: 28).
 - U beleške (fusnote) ispod teksta upisivati samo propratne komentare.
 - Strana imena pisati izvorno.
- c) Spisak literature na kraju teksta. Navesti sve citirane bibliografske jedinice abecednim redom, prema prezimenu prvog autora. Bibliografska jedinica treba da sadrži:
 - za knjige: prezime i prvo slovo imena autora, godina izdanja u zagradi, naslov knjige (kurzivom), mesto izdanja, naziv izdavača. Primer: Milutinović, M. (1977) *Penologija*. Beograd: Savremena administracija.
 - za poglavlja u knjizi: prezime i prvo slovo imena autora, godina izdanja u zagradi, naslov poglavlja, u: prvo slovo imena (urednika), prezime (urednika), skraćena oznaka uredništva (u zagradi), naslov knjige (kurzivom), mesto izdanja, naziv izdavača, broj prve i poslednje strane poglavlja. Primer: Benton, T. (2006) Do we need rights? If so, what sort? In: L. Morris (ed.) *Rights: Sociological perspectives*. New York: Routledge, str. 21-36.
 - za članke u časopisima: prezime i prvo slovo imena autora, godina izdanja u zagradi, naziv članka, naziv časopisa (kurzivom), broj i broj prve i poslednje strane članka. Pprimer: Christie, N. (2005) Restorativna i retributivna pravda u kontekstu rata i ratnih zločina. *Temida*, 4, str. 27-32.

Svi radovi se recenziraju i nakon toga redakcija donosi odluku o štampanju. Rukopisi se ne vraćaju.

Cena pojedinačnog primerka je 400 dinara. Pretplata za 2008. godinu iznosi za pojedince 1500 dinara i 6000 dinara za institucije. Cena pojedinačnog primerka za inostranstvo je EUR 15. Za inostranstvo pretplata iznosi EUR 50 za pojedince, odnosno EUR 100 za institucije. U vezi pretplate molimo Vas da se obratite redakciji ili da je uplatite na račun Viktimološkog društva Srbije, Komercijalna banka A.D. Beograd, račun br. 205-4789-77, odnosno za inostranstvo na račun posredničke banke za EUR: DRES-DNER BANK AG, FRANKFURT AM MAIN, GERMANY, SWIFT-BIC: DRESDEFF (banka korisnika: Komercijalna banka AD Beograd, Svetog Save 14, Beograd, Republic of Serbia, SWIFT-BIC: KOBBSBGGXXX, korisnik: VIKTO.DRUŠ.SRBIJE.BG, KOLARČEVA 4, 11000 BEOGRAD, Republic of Serbia, IBAN/Account Number: RS35205007080002793237). Ukoliko pretplatu izvršite na žiro račun, molimo Vas da nas o tome i o adresi na koju želite da Vam šaljemo časopis obavestite na tel/fax:0113034232. Na Vaš zahtev, redakcija će Vam poslati besplatan ugledni primerak časopisa.

Časopis je dostupan u elektronskoj formi na: www.vds.org.yu i www.mntr.sr.gov.yu